

MC
105.662

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KAMARÁS ISTVÁN

Hetedikek

MŰVELŐDÉSKUTATÓ INTÉZET

STEWAN HETTER

KAWARAS

ISTWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

STWANS

KAMARÁS ISTVÁN

HETEDIKÉK

(Egy angyalföldi társaság lenyomata)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MŰVELŐDÉSKUTATÓ INTÉZET

1987

Lektorálta: László-Bencsik Sándor

A fedéltervet Helle Mária Készítette

MC105.662

R
2

1987

ISBN 963 521 156 2

Kézirat gyanánt!

Felelős kiadó: a Művelődéskutató Intézet igazgatója
1251 Bp.I. Corvin tér 8.

Felelős szerkesztő: Török Gyöngyvér
87-0792 - Dabasi Nyomda, Budapest - Dabas
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

TARTALOM

I. A MEGALAKULÁS	5
Volt egyszer egy rádióműsor	5
Az első találkozás	7
A második találkozás	10
Egy kör négyszögesítése	13
II. A TÖRTÉNET	23
III. KINAGYÍTOTT PILLANATOK	63
Lucia és Rodrigó	63
Érdekem-e a felebarát érdeke?	69
Mesterségünk címere és rangja	72
Irodisták, hátrányos helyzetűek	74
Jogos-e a teljesítménytaktika?	76
Pótcselekvés-e a nőnap?	78
Meglátogatható-e a KISZ?	79
A rendszer rossz vagy csak a struktúra?	81
A vádlottak padján a kisember	82
Ha a feladat nagyobb, mint az ember	87
Mekkora a világunk?	88
Jézus fekete-fehérben	90
Világközi hatalom vezetéke	93
A betűk gyászörsege	96
IV. HAT ÉV MÚLVA	101
Életpályák	102
Szembesítések	111
Merre megyünk?	114
A kapcsolatok esélye	122
Mire való a művészet?	126
Csúcsművek, csúcsertékek	129
Mit jelentett hetediknek lenni?	135

I. A MEGALAKULÁS

VOLT EGYSZER EGY RÁDIÓMŰSOR

A Népművelés 1975. augusztusi számának Egy asztal mellett című "vezércikke" egy rádióműsor (egy beszélgetés) "fakszimiléje" volt. A rádióműsor szerkesztője által írott bevezetőben ez szerepelt: "A július 11-én elhangzott fenti című rádióműsor szövegét olvashatják a következő lapokon. A műsor - talán ismerik is - egy régóta tartó sorozat része. Maga a sorozat évekkal ezelőtt egy, a Társadalmi Szemlében megjelent cikk nyomán indult meg: abban egy fiatal kritikus, Hajdú Ráfis azon töprengett, mi lehet az oka a közönség orientálására törekvő irodalomkritika és a 'címzettek' közötti űrnek, amely néha áthidalhatatlannak tűnik. A cikkekre több válasz is érkezett, s a válaszolók egyikét, Nagy Béla edelényi vájárt meghívtuk a Rádióba, beszélgessen Hajdú Ráfissal. Vitájukból izgalmas, jó műsor született. Később Nagy Béla hívta meg a Rádió munkatársait Edelénybe: nézzünk ott is körül. Edelényből Kazincbarcikára invitáltak bennünket, onnan Debrecenbe, majd egyre tovább. Mindenütt a munkásművelődés. Mindenütt a munkásművelődés gondjairól és eredményeiről beszélgettünk. E kérdést általánosítva fogalmaztuk meg: mit jelent a gyakorlatban a 'szocialista módon élni' jelszó. A résztvevők, akiket a Magyar Hajó- és Darugyár angyalföldi gyáregysége szakszervezeti könyvtárának vezetője, Marosi Zsuzsa válogatott ki olvasói közül, sokan a rádió mikrofonja előtt találkoztak először. Mégis azonnal megtalálták a közös hangot: a kérdés mindnyájuk húsába vágott, tehát saját életükre konkretizálva próbálták tisztázni. Sikerrel."

Akkor már több mint egy éve voltam a műsor riportere, vagyis a beszélgetések "ügyvivője", animátora. A műsor szerkesztőjének, Sárkány Klárának kérésére akkor kapcsolódtam bele a mikrofon előtti beszélgetésekbe, amikor a műsoron már a fáradtság jelei mutatkoztak. A staféta el-elakadt, egyre ritkább lett a spontán reagálás, így a műsor szerkesztőjének kellett új beszélgetőpartnereket keresni, ezek egyike -másika - a szerkesztő

és a beszélgető riporter /Agárdi Péter) szándéka ellenére - bizony kissé művire, erőltetettre, kincstárira sikeredett. A magam alakította - és a műsor munkatársai által is elfogadott - szerepem a belebeszélő, belekérdező, szempontot váltó, a holtpontról továbblendítő szekundáns lett, olykor a tolmácsé a kérdező és a kérdezettek között. Hogy, hogy nem - Agárdi Péter és Sárkány Klára kérésére - rövid időn belül én lettem a műsorvezető riporter, ám ezzel természetesen semmi sem változott lényegesen. Hiába tartozott és tartozik ma is Sárkány Klára a Rádió legtisztességesebb, az éles kérdéseket mindig felvállaló, a lekerekített szövegeket "visszaélező" szerkesztői közé, még a jobban sikerült műsorok egy része is "nyögvenyelős" szövegektől volt terhes. Más esetben meg a munkahelyi vezetés gondos válogatásának eredményeképpen olajozottan működő "nyilatkozó brigádok" csapdájába estünk. Mint szociológiai dokumentumok a közhe-lyekkel, mozgalmi panelekkel ékesített beszélgetések is érdeke-sek lehettek, ám a szerkesztői szándéknak, a nyílt eszmecsere-k nyilvánosságra hozatalának természetesen nem feleltek meg. El-határoztuk, másképpen folytatjuk, és ha nem sikerül, abbahagy-juk a műsort (amely közben már nívódíjra is esélyes volt). Ma-gunkra vállaltuk beszélgetőtársaink kiválasztását, pontosabban a kiválasztók kiválasztását. Gyárakban és üzemekben működő köz-művelődési könyvtárosok segítségét kértük, akik egyrészt megér-tették vállalkozásunk célját, másrészt alkalmasak voltak arra, hogy különböző véleményű, véleményüket felvállaló munkásokat ül-tessenek le az asztal köré. Első alkalommal Marosi Zsuzsára bíz-tuk magunkat, aki akkor már ötödik éve volt segítőtársam a Könyvtártudományi és Módszertani Központ egyik kísérletében, amelynek keretében az ízlés alakíthatóságát, az irodalmi érté-kek esélyét vizsgáltuk. A kísérletben résztvevők olyan könyv-tárba járó fiatal munkások voltak, akik társaiknál olvasottab-bak és nyitottabbak voltak, az ízlésüket jellemző nagy irodal-mi élményeik többsége azonban alacsony esztétikai értékű mű. A kísérlet során magasabb esztétikai értéket képviselő "kísér-leti olvasmányokkal" találkoztak, és jó néhány esetben kedve-ző fogadtatásra találtak*. Arra kértem Marosi Zsuzsát, ha lehet-

* A kísérletről bővebben: Kamarás István: Az irodalmi érték esélye a lektürolvasóknál. Bp. 1974. NPI.

séges, közülük is válasszon néhányat beszélgetőtársnak. Így aztán 1975 tavaszán az MHD szakszervezeti könyvtárában beszélgetőtársaim között ismerősökkel is találkozhattam. Ezúttal személyesen, hiszen eddig csupán kérdőíveken keresztül ismerhettem meg őket.

AZ ELSŐ TALÁLKOZÁS

Házigazdánkkal, Marosi Zsuzsával együtt tizen ültünk az asztal körül: akadt közöttük csőszerelő, műszerész, lakatos, hajóépítő, hegesztő, szerkezetlakatos, géplakatos; különféle brigádokból és műhelyekből. Korelnökük 45 éves volt, többségük huszonéves. Témánk az életmód és a művelődés viszonya volt. A beszélgetés rendhagyó módon kezdődött. N. Sándorné műszerész – még a műsorvezetői "konferálás" előtt – magához ragadta a szót, és nekünk szegezte a kérdést: "Valaki határozza már meg végre, hogy mi az a 'szocialista ember'! Én nem tudom, egyszerűen nem tudom. Csak azt érzem, hogy az például, aki úgy él, hogy nemcsak saját magának él, hanem másokért is." K. Zoltán brigávezető úgy véli, akad a befelé fordulók között is olyan, aki nagyobb jelentőségű feladatnál önként jelentkezik. F. László (lakatos, brigádvezető) szerint ez "kettős játék". Úgy véli, nem mindegy, hogy valakit "az ösztöne visz oda, vagy tudatosan segít". H. Lajos (hegesztő) elmesél egy esetet: "A barátomnak volt egy barátja, életemben nem láttam. Nős volt, meglett a gyerek, ő meg bevonult. Lakás nincs, csak egy telek a keresztmama jóvoltából. No, de ki építse fel? Mondja nekem a haver: nincs valami cimborád, nem tudtok kijönni? Kimentünk, voltunk vagy harmincan. Senki nem ismert senkit, és két nap múlva álltak a falak. Tulajdonképpen a jövőben is valami ilyesmit kellene csinálni." Csak ezután szólaltam meg, és mutattam be a helyszínt, a résztvevőket, majd feltettem a kérdést: hogyan is kell szocialista módon élni? K. Zoltán "valami munkaköri kötelességen túli pluszt" követel, "amit nem lehet százalékban mérni, ami nem kötelező". Ilyen lehet szerinte egy könyv elolvasása, egy szindarab megnézése is, de csak akkor, ha közben "az illető érzi, hogy ez szükséglet". "És miből érzi?", kérdezi H. La-

Jos. B. Árpád hajóépítő úgy véli, hogy "egy nagy csomó műveltséganyagot kell elsajátítani ahhoz, hogy ezt átérezhessük". B. András műszerész tiltakozik: "Ez nem igaz! Nem igaz, hogy ehhez nagy műveltség kell!" F. László - aki az előbb kettős játéknak minősítette a nagy ügyekre ösztönösen megmozduló, de különben befelé forduló viselkedését - az önképzést tekinti a szocialista életmód többletének. "Meg kell hogy szűnjön az értelmiségi meg az egyszerű munkás ellentéte. El kell érnem azt a szintet, hogy leülhessek egy értelmiséggel társalogni politikáról, gazdaságról, művészetről anélkül, hogy nevetségessé, afféle egyszerű munkássá váljak", magyarázza. B. Árpád ebben a tekintetben optimista, F. László viszont a közvetlen munkahelyi környezetében dolgozó fiatalok többségét közömbösnek érzi. K. Zoltán, a jelen lévő másik brigádvezető ezért az idősebbeket okolja. "Mondjuk ki végre, hogy amikor lejár a munkaidő, a többség elereszti magát, és nem a könyvtárba, a művelődési házba vagy színházba megy, hanem a kocsmába!" kiabál közbe H. Lajos. Bólogatnak, helyeselnek, de mindjárt újabb vita robban ki, ugyanis K. Zoltán szerint az is a szocialista életmódhoz tartozik, hogy "ha van egy rendezvény, akkor oda megyek-e, vagy előbbre való a fusi". "Miért, attól már fusizhat valaki, hogy szocialista módon él?" kérdezi tőle H. Lajos, aki barátja barátjának házát építette ismeretlen önkéntesekkel. K. Zoltán bizonytalan. "Arról van szó, hogy aki mindenféle politikai vagy társadalmi munkát félretesz azért, hogy anyagi céljait elérje, az önzően harácsoló", szögezi le H. Lajos, B. András másodszor fortyan fel: "Ezt nem értem, helytelen, ha valaki arra törekszik, hogy kocsija legyen, meg ehhez hasonló? Hát miért harácsol ez az ember? Főképpen, ha kirándulni viszi rajta a családját!"

Megkérdem, nem hiányzik-e a szocialista brigádmozgalmak jelszavai közül a szocialista módon gondolkodni, viselkedni, szórakozni, érezni? K. Zoltán szerint ez az "élni"-ben benne van. F. László szerint a szakmát is meg kellene rendesen tanulni, H. Lajos szerint élet és bizonyítvány szorosán kiegészítik egymást. Ő akkor jött rá a továbblépés szükségességére, amikor kirúgták a középiskolából és szakmát kezdett tanulni. Ekkor szólalt meg először N. István szerkezetlakatos: "Szerintem az öntudat nem jön magá-

tól. A tanulás kegyetlen valami, de megéri. Nagyon megéri. Nem értem a képeket, a verseket, a dallamokat, a társadalmat. Ismeretet kell szereznek, hogy értsem. Ez szabadidőmbe kerül, kétségtelenül, de megéri. Csodálatos érzés volt az Antigonét megérteni, egy matekpéldát megoldani egyedül." N. Sándorné (érettségizett műszerész) az elmúlt évi gyári vetélkedőre hivatkozik, ahol olyan helyezést értek el, hogy "szinte nem is igaz". B. András harmadszor fortyan fel: "Ez csak olyan volt, hogy az ember azt csak bemagolta." P. Sándor (géplakatos) szerint a vetélkedő nem tartozik a művelődéshez. N. Sándorné elsápad. F. László szelíden magyarázza neki, hogy "a vetélkedő csak eszköz a műveltség fejlesztéséhez. Azért van szükség erre a módszerre, hogy kényszerítsük az embereket. Mert be kell vallanunk, ezeket az embereket a szó szoros értelmében kényszeríteni kell arra, hogy jöjjenek ide, olvassák el a kérdéseket, és még a magolás is szükséges".

Megkérek mindenkit, tegyen valamit a "szocialista művelődés" feliratú dobozba. H. Lajos kalandregényeket, komoly irodalmi műveket, Marx és Hegel műveit, szakköröket és bar-kácskönyveket; N. István - azzal érvelve, hogy az ember változtathat az őt befolyásoló környezeten - Baranyi-, Soós-, de legelsősorban Váci-verseket; B. András elsősorban szakmai könyveket, valamint Radnóti- és József Attila-verseket (úgy érzi, senki sem látta olyan világosan a szocializmust, mint József Attila); F. László politikai és gazdasági ismereteket tesz a dobozba. H. Lajos elégedetlen: "Kell a dobozba még a magatartás is, hogy az ember választani tudjon a művek közül, hogy viselkedni tudjon adott helyzetben: műzeumban, előadásokon, nőekkel, mert szerintem még az udvariasság is beletartozik."

Javaslom, képzeljük el, hogy egy nyugati országból küldemény érkezik, egy másik doboz, "polgári kultúra" címkével: kinyitjuk, és döbbenet tapasztaljuk, ugyanaz van benne. N. Sándorné hevesen tiltakozik: ilyesmi egyszerűen lehetetlen. Többen csatlakoznak, de H. Lajos és B. Árpád el tudja képzelni. N. István vitába száll velük. Szerinte a polgári kultúra "önművészet, számukra csak jó érzés szép

műveket olvasni", viszont amikor elmond egy verset, a mondanivalóját mondja el az embereknek. H. Lajos szerint lehet ugyanaz a két doboz tartalma, mert "egy kapitalista rendszerben is lehet szocialista módon élni, élnék is. Ez felfogás- és tudatbeli kérdés. Végül is a magatartás és a viselkedés a döntő, hogy mire, hogyan használom fel a különböző műveket".

A MÁSODIK TALÁLKOZÁS

A személyes véleményeknek az átlagosnál jóval nagyobb gyakorisága arra csábította a rádióműsor munkatársait, hogy - rendhagyó módon - ismét a hajógyári társaságban beszéljünk ugyanarról. Ürügyül Asperján György: Vészkijárat-bejárat című regénye szolgált, amelynek óriási hátránnyal induló, "poklok tornácán" hányódó hőse, Cselák Gyula a művet olvasó munkások nagy hányadának ismerős volt. Sokakban rokonszenvre és megértésre talált az én-regény kamasz hőse, és rajta keresztül maga a mű is, amely kétségtelenül az 1974-es év egyik sikerregényévé vált, egyben az esztétikai értéket is képviselő "munkásregények" egyik ritka példányává. Az asztal körül ülők között ismét ott volt a fiatalok közbösségén háborgó és a munkásokat értelmiségi szintre emelni óhajtó F. László, a viselkedési kultúrát alapvetőnek tartó H. Lajos, a versek mondanivalójának tolmácsolására vállalkozó N. István és a fusizókat védelmébe vevő, József Attilát a szocializmus legjobb ismerőjeként méltató B. András, V. Sándor villanyszerelő művezető, T. Sándor csőszerelő brigádvezető és F. Erika energiaellenőr mint új beszélgetőtársak csatlakoztak hozzájuk.

Már a beszélgetés megkezdése előtt többen jelezték, hogy zavarba hozta, sőt helyenként taszította is őket a regény, főleg a főszereplő "idétlen" viselkedése, a szexualitás eltúlzása és a lelkezés. A beszélgetés azzal kezdődik, hogy F. Erika védelmébe veszi Cselák Gyulát, mert "sokban befolyásolja a fiú viselkedését és gondolkodásmódját az, hogy állami gondozott volt, nevelőszülőknél nőtt fel, és ez a fiú sokkal mélyebben fogja fel még a kisebb súrlódásokat is, mint az olyan, aki rendezett családi kö-

rülmények között nőtt fel. Én csak tudom, hiszen 17 éves koromig én is intézetben voltam. Még intézeti koromban kerültem ide, a gyárba, de szerencsére olyan munkatársak közé, akik nem éreztették velem, hogy honnan jöttem, hanem foglalkoztak velem. Nemcsak ők, a KISZ és a könyvtár is. A munkásszálláson sem vesztetem el." N. István a KISZ hallatára felkapja a fejét. Megjegyzi, feltűnt neki, hogy a regény hőse egyáltalán nem találkozott a KISZ-szel. H. Lajos felhorkan: "A szerencsétlen fiú tengődött, vergődött, nem volt ereje kimászni. Felvetődött bennem, hogy voltak-e abban a gyárban egyáltalán igazi munkások? És mi az, hogy nincs KISZ? Nem lehet megtalálni? Talán a KISZ menjen oda a fiatalhoz?" V. Sándor művezető szerint Cselák Gyula "végül is rossz úton indult el, hogy a szexualitásnál lyukadt ki. Szinte bolondja, akaratán kívül is. Ezzel én nem értek egyet, nem igaz, hogy egy 18 éves fiúnak csak ez az egy problémája legyen." B. András megint felfortyan: "Én viszont úgy hiszem, hogy egy 17 éves fiatalembernek foglalkoznia kell a szexualitással. Ha idejön a mi brigádunkba, esetleg szereztem volna neki olyan fiatal barátot, akivel elmegy táncolni, megismerkedni nőekkel. A munkában nem is kellett volna annyira nevelni, mint ebben." H. Lajos szerint nem csoda, ha Cselák Gyula mindig "oda" lyukad ki, ha "felnőtt 20-23 éves emberek, vagyis meglelt munkások között az ebédközi vita az, hogy ki hányszor, kivel meg hogyan... Tulajdonképpen a közösség azzal kezdődne, ha arról vitatkoznának, hogy miért tudott Jóska meghúzni három csavarral többet, és nem arról, hogy hány nőt tudott összeszedni magának. Egyszerűen nem tudom elfogadni a regénybeli Jocó bácsit, az egyébként szuperbecsületes munkást, ha rendszeresen hülyére issza magát, márpedig a regényben ez történt! Még el sem tudom hinni!" B. András emelkedik szólásra: "Én úgy éreztem, amikor a regényt olvastam, mintha én lettem volna a főhős. Én is ugyanilyen szegénylős voltam, ehhez hasonló problémáim voltak, én sem tudtam, mit tegyek, hiába volt a KISZ, meg ehhez hasonló." N. István helyesel. Elmondja, hogy amikor elhagyta a kollégiumot, vele a kollégiumi színjátszó kört és a kollégiumi KISZ-munkát, a gyárban legalább egy évig nem talált magára. H. Lajos úgy érzi, hasonló szintről indult, mint a regény hőse, mégsem került olyan helyzetbe. "Bennem is megfordultak hasonló gondolatok, mint Cselák

Gyulába, mégis, miért tudtam megkeresni a KISZ-t, miért tudtam belépni az irodalmi csoportba, miért tudtam leérettségizni?"

Ezután valahogyan a munkásszállásokra, majd a hajógyári munkásszállóra terelődik a szó, és egymásra licitálva igazolják, hogy ott egy az egyben ugyanaz történik, mint az Asperján-regényben. Most szólal meg először T. Sándor csőszerelő brigádvezető: "Három évvel ezelőtt kaptam egy Gyulát, vagyis kettőt, ugyanilyenek voltak, az egyiket éppen így is hívták. Az egyik még nem töltötte be a tizenhatot, korengedménnyel vették fel. Komoly, modern munkásszállásról gondoskodtunk számukra, próbáltuk nevelni őket, de sajnos az egyik egy év múlva bíróság elé került. A másik jelenleg is itt van. Most, hogy 18 éves lett, a brigádba is bevettük. Ő meg azt hitte, ez azt jelenti, mi már nem dirigálunk neki. És most jött a hanyatlás, pedig minden adott volt: 2000 forintos takarékbetétje volt, 5000 forintért ruhát vett, amit csak úgy megspórolt a pénzből. Persze mi osztottuk be neki. Most pedig úgy van, hogy már fizetés előtt öt nappal, egy héttel nincs pénze. Megkérdem, "kapott-e a hajógyári Gyula a segítség mellé elegendő szabadságot is?" T. Sándor bólint." Akkor mi hiányzott neki?", firtatom. H. Lajos szerint a hajógyári Gyula érzéshiányban szenved. Nem kapott környezetétől elegendő gondoskodást, szeretetet. T. Sándor töpreng, majd így okosodik: "Az a kérdés, hogy pótolhatja-e a családot a brigád. Azt mondjuk: a család nevel. Valamennyi brigádtag családban él, mégsem tudtuk ezt a Gyulát megnevelni, hiába adtunk jó családi légkört! Miért nem tudtuk ugyanezt Gyulának is megadni?" B. András szerint egy 17 éves embert "már nem lehet csak úgy egyszerűen nevelni". N. István szerint minden a példán múlik. H. Lajos szerint az egyéniség, a személyiség a döntő, de az egyéniség döntését erőteljesebben befolyásolja a példa. Nem mindegy, hogy miről vitatkoznak a brigádban: a nőkről, a meccsről vagy esetleg egy könyvről. Ez a beszélgetés a H. Lajos és köztem folyó párbeszéddel fejeződött be.

Én: A szép szavakon kívül milyen példákat tudnánk mutatni ennek vagy annak a Gyulának?

H. Lajos: Könnyű erre válaszolni. Kell lenni a brigádban, a tömegszervezetben, mindenhol magnak, akik mondjuk, alapítás óta együtt dolgoznak, akiknek a műveltségi szintje nagyjából azonos.

Én: Úgy gondolom, sok esetben éppen ez a mag vagy ez az elit klikk nem fogadja be a különféle Gyulákat.

H. Lajos: Nem! Ha egy ilyen mag kialakult, az már elviséget jelent, és ez már eleve kizárja annak a lehetőségét, hogy klikkről beszéljünk.

Én: Mit jelent az, hogy "elviséget jelent"?

H. Lajos: Ha belépek egy szocialista brigádba, akkor alapvető követelmény, hogy tudjam, milyen célból hozták létre, és csak akkor vállalom - mert ez a becsületes játék -, ha egyetértek vele.

Én: Gyulát az asztal körül ülők közül többen elfogadták tiszteletbeli brigádtagnak, ön is. Az a kérdés, mit tennének, ha holnap valóban be is lépne a brigádba?

H. Lajos: Mi most sokat töprengtünk rajta, de kíváncsiak vagyunk, mi a szociológusok véleménye erről. Ők mit tennének, ha szerepet cserélnénk?"

Ezzel fejeződött be a műsor. A magnót kikapcsoltuk, de továbbra is minden tekintet rám szegeződött. Nem térhettem ki a válasz elől. Ott maradtam "magánemberként" beszélgetni.

EGY KÖR NÉGYSZÖGESÍTÉSE

A magánbeszélgetéssel folytatódó rádiófelvételt követő hetekben házigazdánk, Marosi Zsuzsa tolmácsolta a két "hivatalos beszélgetés" több résztvevőjének kérését: találkozzunk rendszeresen valamilyen kör vagy klub formájában hasonló kérdésekről beszélgetni. Örömmel mondtam igent. Most már bizonyos vagyok benne, hogy a rokonszenven, a hálán és a kíváncsiságon kívül azért is, mert éppen akkorra kaptam mérgezést - mint a munkások olvasási kultúráját vizsgáló olvasáskutató - egyrészt a "munkásművelődéstől", másrészt a kérdőívektől. Magánemberként is, szociológusként is vágytam az emberi szóra.

1975. szeptember 19-én találkoztunk először. Tizen ültünk az asztal körül: F. László, lakatos, brigádvezető, 45 évével korelnök, ^{*} B. András, 32 éves műszerész, T. Sándor, 30 éves csőszerező művezető, S. Béláné, 28 éves villanyszerelő, H. Lajos, 26 éves hegesztő, N. István, 25 éves szerkezetlakatos, F. Erika, 24 éves energiaellenőr és műhelyírnök, B. Árpád, 24 éves hajóépítő, N. László, 18 éves hegesztő (N. István öccse), ^{**} valamint

* Mivel mint legidősebbet Laci bácsinak szólítottuk, hogy az azonos keresztnévűektől könnyen megkülönböztethesse az olvasó, Laci bácsi néven fogom szerepeltetni.

** Mivel még két László kerül majd társaságunkba, N. Lászlót - miként ott is neveztük - N. Laciként szerepeltetem.

házigazdánk, a velem egyidős Marosi Zsuzsa és munkatársa, a 23 éves K. Ibolya.

A javasolt nevek érzékletesen jellemzik a társaság szándékát: "Egy asztal mellett", "Beszéljünk nyíltan", "Vélemények klubja", "Beszéljük meg!-klub", "Önismereti kör", "Hogy többet tehessünk!-klub", "Hogy továbbmehessünk!-klub". A "klub" elnevezést túlságosan hivatalosnak, a "kört" túlságosan kereknek tartották, így egyik elnevezés sem kapott többséget. Elvetette a többség az Önismereti kör nevet, mert önmaguk megismerését nem akarták vájkálással összekötni. Ugyanakkor már a második összejövetelünkkor a többség megdöbbenően őszintén tárukozott fel egymás előtt, pedig többen még csak harmadik alkalommal találkoztak egymással. Nem akarták a Vélemények klubját sem, mert nem szerették volna, hogy a véleménycsere és a nyílt beszéd öncélú vitává fajuljon. Ugyanakkor nem volt egyetlen alkalom sem, amikor ne került volna sor vitára, olykor szenvedélyektől korántsem mentes vitára. Mindenki szerette volna, ha a beszélgetéseken különös hangsúlyt kap a kultúra és a művészet, de nem akarták, hogy irodalmi szakkörként vagy önképzőkörként működjön a társaság. Ugyanakkor - igaz, mindig játékos formában, mindig eszközként, sosem mint cél - többször kerül sor műelemzésre, együttes olvasásra, "nyílt színen történő" befogadásra, élmények szembesítésére. Megegyeztünk abban, hogy a névnél fontosabb a légkör és az, hogy a kör ne legyen túl kerek, ne váljon hivatalos szervezetté, maradjon - akár szögletesen is - a miénk. Nem váltunk a könyvtár díszévé, klubjává, munkatervi pontjává, ugyanakkor a könyvtár otthont jelentett számunkra.

Az első alkalommal arról beszélgettünk, hogy miről is beszélgessünk minden második péntek délután háromtól nyolcig. A kérdések egy része természetesen a két rádióműsor témájához kapcsolódott. Milyen többlete van a szocialista brigádnak? Milyen előnye és hátránya van a szocialista brigád tagságának? Mennyiben ítéltető el az anyagiasság? Mennyire szervezett a magyar munkás? Növelni kell-e az élcsapatot? Mi a fontosabb: a tömegesség vagy a meggyőződés?

Erre az alkalomra, ahogy megbeszéltük, mindenki hozott egy önéletrajzot. Gyülekezés közben körbeadtuk őket, hiszen az alapító tagok többsége sem ismerte közelebről társai többségét.

B. Andrásé volt a legtömörebb: "1942-ben születtem Verpeléten, anyám háztartásbeli, majd 1960-tól tsz-tag. Apám mint kertész dolgozott. Most mindketten nyugdíjasok. 1961-ben műszerész szakvizsgát tettem, majd a következő évben két évre bevonultam katonának. 1973-ban technikumi érettségit szereztem. A Hajógyárban 1972-től dolgozom. Kétezerig az életemet úgy képzelem, mint eddig. Majd jön minden magától. Nem szeretek ilyen nagy távra tervezni. Szabad szombatokon kirándulni és sportolni szeretek."

F. László messzebbre rugaszkodik, mint B. András: "1931-ben születtem Kálozon. Mezőgazdasági munkáscsaládból származom. Iskolai végzettségem nyolc általános. 1951-től 1954-ig határőr voltam. Szakmai képzettségem géplakatos, jelenleg is ebben a szakmában dolgozom az MHD-ban. Nős vagyok, van két gyermekem, egy 18 és egy 9 éves. Szeretném megérni az ezredfordulót erőben, egészségben és a szocialista társadalom teljes felépítését, valamint a kommunizmusba való átmenetet, amennyiben a világ össznépi összefogása a békés egymás mellett élést teszi lehetővé. Először is azt kell megérnünk, hogy minden szombat szabad legyen. Amennyiben az anyagiak úgy engedik, családommal együtt szórakozással, művelődéssel, kirándulással töltenénk el a szabad szombatokat." Megtudjuk még, hogy párttag, a tmk brigádvezetője, tagja a gyáregység szakszervezeti vezetőségének, valamint a Vasas labdarugó szakosztály társadalmi vezetőségének.

S. Béláné is falun született, Baktüttösön, 1947-ben. Önéletrajza így folytatódik: "Gyermekkoromat Badacsonyan éltem le; 1961-ben végeztem el az általános iskolát, 1964-ben jöttem Budapestre. A Pamutipari Művekben dolgoztam mint szövőnö. 1968-tól dolgozom az MHD-ban mint villanyszerelő, jelenleg a tmk-ban. 1965 óta vagyok szakszervezeti tag, 1973 óta párttag. Szüleim munkásemberek. Apám kőműves, anyám 1956-ban meghalt. Férjem a Pamutipari Műveknél dolgozik. Gyermekünk még nincs. Kétezerig az életet úgy képzelem el, mint eddig: dolgozni és a szabad szombatot a szabadban tölteni. És nyugodtan élni."

A másik négy önéletrajz valamivel, illetve jóval hosszabb.

B. Árpád önéletrajzából megtudjuk, hogy 1951-ben született, ő is falun, Somogyeggyesen. Apja csőszereelő, párttag, anyja háztartásbeli. Hárman vannak testvérek, a többiek kisebbek. 4,4 átlaggal végezte el az általános iskolát, csőszereelőnek ta-

nult. A szakmunkásképző intézetben lépett be a szakszervezetbe és a KISZ-be. Két évig az iskola csúcstítkára volt. 1969-től dolgozik a Hajógyárban. Innen így folytatódik: "1971-ben elkezdtem a továbbtanulást a Bánki Donát Szakközépiskolában, de másfél év múlva bevonultam katonának. A seregben a rám bízott feladatokat igyekeztem a legjobb tudásom szerint elvégezni. Egy év múltán alapszervezetünk megválasztott titkárának, és jó munkánk eredményeképpen zászlóaljunk két alkalommal elnyerte a KISZ KB Vörös Vándorzászlaját. 1974-ben pártalapszervünk mérlegelve katonai és politikai munkámat, valamint egyéni magatartásomat, úgy döntött, hogy felvesz soraiba. 1974-ben szakaszvezetői ranggal leszereltem. Visszatértem a Hajógyárba, a hajólakatos műhelybe. A műhelybeli pártcsoport megválasztott bizalmijának. Ebben az évben folytatom tanulmányaimat a Bánki Donátban, hogy az iskola elvégzése után nagyobb tudással segítsem a szocializmus építését."

F. Erika életrajza rendhagyó módon kezdődik: "A gyermekkorom nekem csak öt éves kortól kezdődik, amire emlékszem. Ahogy emlékszem, nemigen volt jónak nevezhető gyermekkorom. Nem emlékszem szép dolgokra, csak arra, hogy 1955-ben született az első és 1957-ben a második testvérem. Az iskolai éveimből ugyan akadt egy-két szép emlékem, de túlnyomó részben meghatározta az érzésemet az, hogy az apám nagyon sokat ivott, és mindig megvert. A két testvérem is mindig utált, és ez kölcsönös volt közöttünk. Az iskolában sokáig gúnyoltak minket, hogy cigányok vagyunk, és ez nekem mindig fájt. Tízéves koromig csak sejtettem, hogy valami nincs rendben nálunk, olyan értelemben, hogy az öcsémnek és nekem más a nevünk. Anyám soha semmit nem mesélt, ekkor egyszer kihívott az órától anyám, és megtudtam, hogy nekem más az apám. Ezután állandóan a két család között őrlődtem. Mindegyik szapult a másikat. Nyolcadikos korom után, amikor levették a lábamról a gipszet, és a kórházból hazamentem anyámékhoz, a két öcsém volt otthon. Amikor bekapcsoltam a rádiót, nekem estek, és elkezdtek verni, hogy az nem az én lakásom és nem az én anyám. 1967-ben a bíróság apámhoz ítélte. Itt egy darabig jól éreztem magam, egy fél évig, amikor apám ittasan jött haza, és kért, hogy legyek jóba vele. Én ezt megtagadtam. Ekkor ő elment, és erősen italosan jött vissza. Megvert, a falhoz vá-

gott. Amikor elájultam, megerősszakolt. Ezután feljelentettem, és egy hónap múlva már állami gondozásban voltam. Nagyon szerettem ott lenni. A szüleimhez hat év múlva mentem vissza, anyám kérésére, amit azóta már nagyon sokszor megbántam. Különösképpen nem voltak különböző terveim és elképzeléseim. Mindig szerettem a gyerekekkel és aprólékos szerelési munkákkal foglalkozni. Jelenleg mint energiaellenőr dolgozom, és különösebb más tervem, vágyam nincs." Megtudjuk még tőle, hogy a gyár sikeres lövészcsapatának tagja.

H. Lajos Mezőtúron született 1950-ben, apja termelőszövetkezeti tag, anyja háztartásbeli, három testvére van. Bátyja traktoros, húgai már férjhez mentek, a nagyobbik háztartásbeli, a kisebbik könyvelő. Falusi és tanyasi általános iskolákban végezte el a nyolc osztályt, majd "a mezőtúri gimnáziumban folytattam tanulmányaimat, de az első év befejezése előtt magatartásom miatt távozni kényszerültem. Tevékenységem a tsz-ben folytatódott, ahol hamarosan KISZ-titkár lettem. Salgóbanán egy hathetes KISZ-iskolát végeztem. Életem Szolnokon folytatódott, albérletben. Itt megszereztem a szakmát, így hegesztőként járhatom az élet útját. Budapestre kerültem a KGYV-be, innen vonultam be katonai szolgálatra Salgótarjánba. 1971-ben lettem a Hajógyár dolgozója. Leszoktam az italtól és a kávéról, beiratkoztam a Bánki Donátba és az MTK súlyemelő szakosztályába, valamint az MHD anyalföldi gyáregységének ifjúgárda parancsnokként tevékenykedtem. Személyi problémák miatt elmentem a vállalattól, a KIPSZER-ben próbálkoztam, de hasonló okokból távoztam. Az Építőipari Szövetkezetet szolidaritásból hagytam el (elmentek egy hegesztőt, és én is eljöttem vele), és visszajöttem a Hajógyárba. Itt most KISZ-titkárként is működöm. Működésem nem mondható megfelelőnek, pedig ezért szakítottam meg a sportbeli tevékenységemet is. Jelentkeztem a Budapesti Műszaki Egyetemre, de nem sikerült, viszont ebben az évben sikeresen érettségiztem. Ismét jelentkeztem az egyetemre, de munkahelyem személyes okokból nem javasolta továbbtanulásom. Mivel nem tudnak képzettségemnek megfelelően foglalkoztatni, új munkaadó keresésével töltöm ki ráérő időm. Járok a technikus minősítőre, szeretném elvégezni az egyetemet."

N. István önéletrajza 11 gépelt oldal. Izgalmas olvasmány. 1953-ban született. Apja hegesztő, anyja a háztartást vezeti.

Három testvére van. Részletesen ír nagyszüleiről, kántor nagyapjáról, apja kilenc testvéréről. Apja mint besorozott levante kalandos körülmények között szökött meg a háborúból. A felszabadulás után molnárnak került Biharnagybajomba. A falu legszebb lányát vette feleségül. Nagyon szerették egymást. A lisztpor megtámadta tüdejét, betegeskedett, majd főkönyvelői állást kapott egy másik faluban. Nemsokára egy tanyaközpont vegyeskereskedését vezeti, igen ügyesen. Nagyapja és könyvei jelentették számára az első komolyabb ösztönzést. Lexikonjaiból lófejeket és egyéb figurákat próbál lemásolni. Iskolába kerül: "Első tanítóm S. Ilona, egy magas tanárnő volt, akibe életemben először voltam szerelmes. Mikor a szomszéd fiú kerékpárján megtanultam kerékpározni, első utam arrafelé vitt, ahol ő lakott. Szép emlékként élnek bennem az árnyékjátékok, amit nagyapámék esténként játszottak nekünk." Apja sokat betegeskedett, nem dolgozott, gyógyfüveket gyűjtött, horgászott, néha őt is elvitte. Egyik alkalommal, amikor gilisztát szedtek a kertben, hatalmas pofont kapott apjától, mert le merte tegezni őt. "Még bőgni sem mertem, apám meg fütörészett az idegességtől. Aztán elkezdődött a nagy iparosítás. Apám hegesztő lett. Ezután ritkán láttuk. Egyszer odaültetett maga mellé, hogy segítsen számtanból, de én annyira megijedtem, hogy elkezdtem sírni. Még csak felelni sem tudtam, hogy mi bajom. Ebben az időben apámék sokat veszekedtek." A napköziben egy Ibolya nevű lány volt a tanulópárja, hozzá írta első szerelmes verseit, együtt mentek volna el az első szavalóversenyre, de mindketten megfáztak, belázasodtak. Szülei elválnak, ők anyjukkal szükségglakásból szükségglakásba költöznek. Nevelőapjuk hirtelen csöppen be közéjük, anyja gyerekeknek tartja még őket, nem szól nekik róla. Összeszólalokozik az "új apával", a szomszédok és a rokonok csak szítják az ellenségeskedést. Egész nyáron nem megy haza, ősztől pedig már Budapesten ipari tanuló. A kollégiumban jól érezte magát: "Közös foglalkozásainkon csak én kérdeztem egyedül a nevelőtől. A többiek kiröhögtek, de ő felfigyelt rám. Egyre nagyobb feladatokat kaptam, így kerültem be a KISZ-be, ami aránylag igen jó volt. Sokat segített a KISZ, meg B. Árpi is, aki akkor volt harmadéves és csúcsvezetőségi tag." 1970-ben kerül a Hajógyárba. IBUSZ-lakást kap, jelentkezik ő is a Bánki Donátba, de művezetője azt írja a papírjára, hogy "saját érdekében akar to-

továbbtanulni". Ebben az évben eljut a Váci Mihály szavalóverseny középdöntőjéig: "Szinetár kritikája szerint túl fiatal voltam a vershez. Lehet, csak azt sajnálom, hogy véleményét nem közölte a művezetőmmel, hátha eltiltott volna attól a felnőtt munkától, amit végeztem". 1975-ben leérettségizett. 1974-ben, nem sokkal társaságunk megalakulása előtt, belép a pártba: "Hogy miért? Erre a kérdésre segítették választ adni a világnézeti tárgyban tanult gazdasági és társadalmi törvényszerűségek, amelyeket még korántsem ismerek eléggé. Szóval, 1974 óta papíron is kommunista vagyok. A munkaköröm is megváltozott, gyártmányszerkesztő lettem. Tovább szeretnék tanulni, az acélszerkezet a mindenem. Jelenlegi fő hobbim a versmondás és a színjátszás."

Üccse, a 18 éves N. Laci, a rá jellemző szűkszavúsággal csak ennyit ír: "Nem születtem grófnak, de nem is kell, túléltem e nagy csapást. Hatéves koromig elvégeztem az óvodát. Szüleimtől mindent megkaptam, és élveztem a gondtalan gyermekkort. Amíg elvégeztem a nyolc általánost, elkerült két bátyám és a nővérem. Zoli, aki már második feleségét koptatja, hegesztő lett, Pista lakatos, Gabi óvónő, és én szintén hegesztő lettem. A munka mellett estin végzem a gépészeti szakközépiskolát. Remélem a továbbiakban is ilyen simán zajlik az életem".

Sorsuk alakulása és vágyaik eléggé eltérőek, sorsuk alakításának stratégiája is különböző. Mentalitásuk, izlésük és világlátásuk is csaknem annyiféle, ahányan vannak, de életpályáik hasonlósága is szembetűnő. Valamennyien faluról származnak, többségük az ötvenes években volt kisgyerek. Szinte valamennyien tipikus első generációs munkások. Többségük olyan családban nőtt fel, ahol az apa járt el dolgozni, az anya pedig a falusi háztartást vezette, és három-öt gyereket nevelt. Akad köztük, akinek életpályája tragikus törésekkel, vagy kallódással jellemezhető, és csak néhány éve stabilizálódott, többségüké azonban jellegzetes felfelé mobil, a viszonylag stabil parasztiból a munkás életformába átváltó életpálya. Természetesen a stabilabb indulások gyorsultak fel jobban. A viszonylag jó körülményeken kívül többeknél az átlagosnál erősebb akaraterő is komoly szerepet játszott. Fontos volt a városba

és a kollégiumba kerülő falusi gyerekek számára a fogódzót és felfelé húzó erőt jelentő ifjúsági mozgalom. A fiatalabbak párttagsága nem annyira a bűrő személyiség belülről jövő döntése, inkább az ifjúsági mozgalomban, a katonaságnál elért jó előmenetel és valószínűleg a "makulátlan származás" következménye.

Miért kíváncsiak újdonsült barátaim egy ilyenfajta társaságba, hiszen többségük aktív tagja a KISZ- vagy pártalap-szervezetnek, az ifjúgárdának, színjátszó körnek, sportegyesületnek? Az egyik magyarázat az lehet, hogy az egyik fajta aktivitás vonzza, indukálja a másik fajtát, hogy általában ugyanazok a személyek aktívak a politikai szervezetben, végzik a társadalmi munkát, vesznek részt a kulturális eseményeken, ők a véradók, a sportolók. Ám az átlagosnál nagyobb aktivitás nemcsak ösztönzője, hanem akadálya is lehet a további tevékenykedésnek. A szereplés vágya vagy kényszere kizárható, hiszen éppen a rádióműsor felvétele utáni, nem hivatalos beszélgetés adhatott izelítőt abból, ami után vágyakozni kezdtek. A rádióbeli nyilvánosság azóta szóba sem került, pedig tudtak róla, hogy továbbra is riporterkedem, méghozzá ugyanabban a műsorban, amely összehozott minket. Kizárható az elszámolhatóság is, hiszen a társasági tagság nem mentesített senkit sem a szocialista brigádmozgalom kulturális vállalásainak teljesítésétől. A mozgatórugók között feltétlenül számolni kell házigazdánkkal és a beszélgetések helyszínével, a könyvtárral, hiszen a tagság többsége többé-kevésbé rendszeresen megfordult a Váci úti szakszervezeti könyvtárban. A riporter szerepéből kibújó, emberi szóra és éppen ilyenfajta társaság után vágyódó szociológus is szerepet játszhatott, hiszen az első alkalomkor legalább annyira vele, mint egymással ültek össze beszélgetni. A döntő mozgató azonban valami belső indíték lehetett: valamiféle éhség az igazi beszélgetésre, a művelődés eme kamaraműfajára, az átlagosnál mélyebbre hatolásra, talán az önismeretre is. Hogy olykor kulturális agresszióba is átcsapó, jó szándékú, felvilágosító művelés volt-e avagy optimális erősségű kihívás (amikor a beszélgetések során felvetődő kérdésekre válaszul egyre gyakrabban jelentek meg, hangzottak el művészi alkotások), erre a kérdésre még ma sem tudok egyértelmű, határozott választ

adni, pedig végig éppen ez a kérdés, amely leginkább izgatott. A másik kérdés az, természetesen, hogy tűnő epizódja vagy fontos, személyiségük alakulását befolyásoló eseménye volt-e életüknek? A harmadik pedig az, hogy maga a létrejövő közösség (ha létrejött egyáltalán) vagy a társasági, társalgási keretben őket érő ösztönzések, élmények, kihívások jelentettek-e számukra nagyobb élményt és hatást? A negyedik: kit mozdított ki inkább ez a három és fél éves együttlét, azokat-e, akik az átlagosnál ingerszegényebb környezetből indultak, akiknek életében úgyszólván semmiféle előzménye nem volt társaságunknak, vagy azokat, akik már többféle tevékenységbe, együttes élménybe belekóstoltak? (Vagyis mi jelentett többet, hogy egyáltalán volt ilyen, vagy hogy ez más volt, mint a többi?) Az ötödik: eléggé erős volt-e, eléggé jól megcélzott, eléggé az ő nyelvükön szóló ez a hatás, vagy akármilyen erős is volt ereje az ezután következő események és élmények vagy éppen az eseménytelen, ingerszegény évek gyengítették vagy ki is törölték?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II. A TÖRTÉNET

1975. szeptember 30.

A Hajó-Daru, a Magyar Hajó- és Darugyár dolgozói lapjának 1975. szeptember 30-i vezércikkéből arról értesülhetünk, hogy "A gazdasági és műszaki tudományos együttműködési Szovjet-Magyar Kormányközi Bizottság a hajóépítés területét érintő - az 1976-80-as időszakra vonatkozó - együttműködési javaslatok előkészítésének intézkedési tervét az elmúlt év augusztus 15-én aláírta." Megtudhatjuk, hogy az MHD pártbizottságának legutóbbi ülésén a hozzászólók javaslatai között elhangzott az is: a legfelsőbb szervek hozzanak olyan intézkedést, mely szabályozza, behatárolja a nagyüzemekben kiképzett dolgozók kilépését. Az MHD-t is érintő, erősen sújtó munkaerő-vándorlásnak ugyanis csak azzal lehet gátat vetni, ha az eddiginél határozottabb intézkedéseket hozna az ország gazdasági vezetése. A felszólalók a rekonstrukció szükségességét bizonyítandó konkrét példákat is említettek. Angyalföldön több mint negyedszázada nem volt tervszerű fejlesztés, a népszigeti telep 1950 óta alig-alig változott, az úszódarugyártás feladatai ma már szinte megoldhatatlanok." A Vállalatunk teljesítette IV. ötéves tervét című kis írás szerényen húzódik meg az utolsó oldalon. Érthető is, hiszen Angyal Ádám arra is felhívja a figyelmet, hogy "az eredeti és a mai megítélés szerint is túlfeszített célkitűzéseket a vállalat nem tudta és nem is tudja elérni, de azokat az irányszámokat, amelyeket 1972-ben magunk elé tűztünk, sikerült öt hónappal a határidő előtt realizálni". Mindennek ellenére "az MHD IV. ötéves tervének teljesítése nem lehet teljes értékű ünnep, mert az elmúlt évek gazdasági problémái sok nehéz helyzetet teremtettek, és a terv teljesítése igen hullámszó volt". Az Emeljük a munkásifjúság műveltségi színvonalát című írás arról tudósít, hogy az MHD KISZ-Bizottsága úgy határozott, hogy "a klubmozgalom szélesebb körű elterjesztésére az eddiginél differenciáltabb programokat kell készíteni". A határozat

foglalkozik még "a munkásifjúság műveltségi színvonalának emelése érdekében végzendő munkákkal, valamint meghatározza a további feladatokat az ifjúság művészeti nevelése és a vezetőképzés területén". Egy cikksorozat lezárásaként olvasható a Végrehajtó bizottsági állásfoglalás az öntödéről című irás, amelyben leszögeztetik, hogy az öntödében "a műszaki és gazdasági vezetés nem egységes, nem következetes. A vezetők egyik-másikánál a nyíltság, az őszinteség hiánya tapasztalható. Helytelenül alkalmazzák a demokratikus centralizmus elveit".

1975. október 3.

Nem feledve az első alkalommal "megrendelt" témákat, a lány, a fiú, a bölcs, a révész és a bankár egymástól markánsan különböző magatartását bemutató tanmese általam készített, modernizált változatát olvasom fel. Ebben a lány (Lucia) szövőnő, a fiú (Rodrigo) a folyó túlsó partján harcoló partizán, José bácsi Lucia egykori tanítója, Lopez a város legelőkelőbb divatüzletében dolgozó kereskedő, Lucia gyermekkori játszótársa. A sztrájk miatt Lucia pénz nélkül marad, a sokgyermekes szegény halász, aki nemcsak kenyerét, hanem életét is kockáztatja, nem viheti át ingyen. Lopez maga vinné át, ha cserébe a lány egyszer odaadná magát neki. "Te most valami bölcsességet vársz tőlem. Hidd el, nekem is sokat kellett szenvednem a bölcsességért!", mondja a tanácsot kérő lánynak egykori tanítója. A lánynak, ha nem akarja elszalasztani a talán utolsó alkalmat, hogy szerelmével találkozzon, csak egy választása marad, a zsaroló Lopez kérésének teljesítése. Amikor Rodrigo megtudja, milyen áron jutott el hozzá, eltaszítja magától Luciát.

Vissza-visszatérő alaptörténetünk, az új tagokat is kipróbáló tesztünk lett ez a tanmese, amely kitűnő lehetőséget teremtett arra, hogy már ez alkalommal is szenvedélyes vita közepe nyilvánítsa véleményét mindenki. Hőseinkről hamarosan a férfi és nő kapcsolatára, a nemiségre és a szerelemre terelődött a szó, és felvetődött az ösztön, a nemiség, a féltékenység, a nőre és a férfira alkalmazható azonos vagy különböző

mérce kérdése. Segítségül hívtuk Thomas Mannt, meghallgattuk Heinz és Berbel történetét a Doktor Faustusból. Ki a normális, mi az emberi, mit bír el a szerelem? Ilyen kérdések vetődtek fel, majd modellértékű történetek a való életből.

1975. november 15.

Ez alkalommal már nincsen köztünk S. Anikó. Veszélyeztetett terhességet állapított meg az orvos. Először fordul meg körünkben T. Sándor, aki tulajdonképpen alapítótag, hiszen részt vett a második rádióműsorban a hajógyári Gyula mentora-ként, de az első két találkozáson nem tudott részt venni. Ő az egyetlen Budapesten született tagja társaságunknak, és ő az egyetlen második generációs munkás körünkben. Két gyermeke van, közgazdasági technikumot végzett, felesége egy gyár munkaügyi osztályán csoportvezető.

B. Tivadar is először fordult meg társaságunkban. A 26 éves hajógépész szakmunkás egy nyolcgyermekes vasutas fia. Szintén vidéken nőtt fel. Ő is aktív a sportban és a mozgalmi munkában (KISZ-alapszervezet titkára), a továbbtanulni szándékozó, sokirányú érdeklődésű "nyüzsgők" egyike. Fiatal házaspár, két kisgyermekükkel egy lerobbant angyalföldi bérházban, egy tipikus "prolilakásban" várják a gyár ígéretét: egy összkomfortos lakótelepi lakást.

Harmadik új tagunk L. László. Esztétikai és politikai megnyilatkozásai, érzékenysége és sérülékenysége alapján először pesti nagypolgári család kallódó gyermekének hiszem. Kiderül, sokkal lejjebbről és messzebbbről érkezett: egy sátoraljaújhegyi pékmester fia, munkásszálláson lakik, érettségivel jelenleg raktáros, de nagy - még előttünk is titkolt - tervei vannak.

Egy "Világtakarékossági nap" felíratú plakát ürügyén vita robban ki a takarékoskodásról és a pénzgyűjtésről. Nevelési elvek és gyerekkori élmények hangzanak el érveként és ellenérveként. B. András "nem a versengés miatt" ad a gyerekeknek, hanem hogy év végén kivehessék kirándulásra, egyébre. A jó tanulás pénzzel való jutalmazását a többség nem helyesli. F. Eri-

kának erről is egy szomorú történet jut eszébe: "Hatodikban mindhárman elég rossz tanulók voltunk, nem értelmileg voltunk gyengék, nem akartunk tanulni. Aztán hetedikben valahogy iszonyúan ráhajtottunk. Év végén aztán a két öcsém kapott tíz forintot, nekem meg a szomszéd néni adott két forintot fagyira". B. Tivadar története - egy változat a Hét krajcárra - sokkal vidámabb: "Nyolcan voltunk testvérek, eléggé szegények voltunk. Apám olyanokat játszott velünk, hogy kérdéseket adott fel: volt kétforintos, ötforintos, tízforintos kérdés, de a tízforintos már akkor volt, amikor senki sem tudta. Ez mindig fizetésnapon volt. A kisebbek mindig beleszólhattak a nagyobbak kérdéseibe is. Ha a legkisebb meg tudta mondani, természetesen ő kapta meg. Amikor apámnak majdnem minden pénzét elnyertük és anyám sírt, hogy a tejpénzt sem tudjuk kifizetni, akkor összeadtuk a tejpénzt. El nem tudom mondani, milyen jó érzés volt".

Kapóra jön a végszó, következik a "fontos dolgok" társasjáték. A 25 fontos dolgot tartalmazó listáról mindenki (tizenketten játszanak) ötöt választhat mint a legfontosabbat, és ötöt mint mellőzhető. Az egészség, a szeretet, a szabadság, a barátok és a boldog családi élet került a legfontosabbak, a társadalmi pozíció, a hírnév és a hatalom a leginkább elutasítottak közé. Ezután a legtöbbek által elutasított fogalmakat próbáljuk tisztázni, majd az értelmisség válik beszélgetésünk, egy-két pillanatra heves vitánk tárgyává. Amikor saját magunk kategorizálására, önmagunkkal való azonosságunkra kerül a sor, meghallgatjuk A vonal túlsó végén című kishangjátékomat. (Ez egyben része ígért bemutatkozásomnak.)

1975. december 5.

Tizennégy portrét mutatok fel a társaság tagjainak, és arra kérem őket, hogy az iskolai osztályzatokkal minősítsék őket: Munch, Leonardo, Giotto, Dürer, Cézanne, Courbet, Brueghel, Modigliani, Klee műveit, egy gyermekrajzot, egy elmebeteg rajzát, egy "laikus" meszkalin marmorban készült rajzot és két giccset: egy cigánylány- és egy táncosnő-portrét.* Elsőre úgy

* A képsorozat megtalálható Halász László - Nagy Attila: Hátvizsgálat könyvtárban I. Bp. 1974. NPI. 39-52. l.

tűnt, társaim nagy magabiztossággal választották el a talmit az értékestől, olyannyira, hogy még a gyermekrajz is, eléggé egyértelműen, a giccs elé került, s csupán a Klee-mű megítélésében voltak bizonytalanok. A beszélgetés során kiderült, nem egészen erről van szó. A két giccs eléggé egyértelműen felfedte magát, a többi közül pedig elsősorban azok a művek nyerték meg a tetszésüket, amelyek megfeleltek a "kép", a "festmény", a "művészi alkotás" kritériumának, ugyanakkor látvány-nak kellemes, harmonikus.

Ezután visszatérünk az előző alkalommal félbemaradt beszélgetéshez, és a negatív sorrendben a harmadik helyre került hatalom felől faggatom őket. Ádáz vita alakul ki, hogy kell-e hatalom vagy sem, jó vagy sem, eszköz vagy cél. Sánta Ferencet hívjuk segítségül, hogy a Nácik című novellája új szempontokat kínáljon a hatalomról való elmélkedéshez.

1975. december 23.

Az MHD dolgozóinak lapja e napi Számvetés eredményekről, gondokról című vezércikkében ez is olvasható: "Ez az öt év az MHD-nak eredményeket, de jelentős gondokat is hozott. Főként az anyagár: -emelkedések miatt termékeink egyébként is alacsony árfekvése gazdaságtalanul alacsony lett: az áremelkedéseket a vevőkkel - elsősorban a szocialista megrendelőkkal - szemben nem sikerült érvényesíteni. Ugyanakkor súlyos gondokat hozott az anyagellátás és az esetenként krónikussá vált létszámhiány is. Ez utóbbi bizonyítására egyetlen számadat: a munkások létszáma öt év alatt több mint félezer fővel csökkent. A IV. ötéves tervidőszak alatt az önfinanszírozást nem lehetett biztosítani." A Nagy sikerű barátsági nap az MHD-ban című tudósításból arról értesülhetünk, hogy a gyár MSZBT tagsoportja 1975. december 11-én magyar-szovjet barátsági napot tartott. "A megnyitó után a Szovjet Kultúra és Tudomány Házának képviselője köszöntötte a jelenlevőket, majd felolvasta az ünnepélyesen klubtagokká nyilvánított brigádok névsorát. A műsort egy Puskin-vers nyitotta meg, majd Szentiványi Kálmán író tartott színes, élvezetes élménybeszámolót szovjetunióbeli útjáról. Csak fokoz-

ta az eddig is oldott, baráti, kellemes hangulatot a Szovjet Déli Hadsereg Központi Művészegyüttesének fellépése. Fergeteges táncaik, a lány, fülbemászó orosz népzene, a szebbnél szebb dalok újból és újból vastapsra készítették a közönséget. A késő délutánba húzódó rendezvény végén felcsattanó 'druzsba! druzsba!' kiáltásokkal egy nagyszerűen sikerült rendezvény emlékével búcsúztak a vendégek." A Szálloda volt - szálló lesz? című írás szerzője arra a kérdésre keresi a választ, hogy: "hogyan fest ma az átadáskor még csillogó-villogó luxus munkásszálloda?" A késő délután érkező riporter csak emlékezetéből tudja felidézni a Madarász utcai épületet, mert "az utcai égőt valaki már kiűtötte". A portán a legfontosabb telefonszámok címszónál többször aláhúzva a kerületi rendőrkapitányság hívószáma. Egy másik tábla a fürkében: "Felhívjuk a kedves lakók figyelmét arra, hogy az udvar nem szeméttárolóhely, az ablakon semmit se dobáljanak ki!" A Munkásművelődésért dolgozik rovatban a Szigony együttesről és vezetőjéről, Szup Menyhért-ről jelent meg írás, aki már huszonnyolc éve dolgozik Angyalföldön. A nagy múltú, Szimonov, G. B. Shaw, Steinbeck és Csehov műveit is színre vivő, a József Attila Színház létrejötte után profilt változtató és kisebb műsorokat előadó együttes vezetője panaszodik: "Az utánpótlással baj van. Kevés a fiatal." (Köztük volt egy darabig N. István, G. Katalin és L. László is.) Ebben lehet, hogy ők is hibásak, véli a riporter, aki szomorúan állapítja meg, hogy a csoportban egyetlen fizikai dolgozó sincsen. "Sokan vannak, akik a munkásművelődés ügyéért végzett munkájukért komoly társadalmi elismerésben részesültek. Szup Menyhért sajnos nem tartozik közéjük", fejeződik be a Tiszta szívvel című írás. A lap hátoldaláról megtudjuk még, hogy az angyalföldi KISZ csúcsvezetősége december 19-én az MFD klubkönyvtárában megrendezte hagyományos évadzáró aktívabálját Farkas Árpád Zoltán bűvész vendégszereplésével és a Madison együttes közreműködésével.

Az Élet és Irodalomban megjelenő Különös Ábécé című Korok-nai Zsuzsa-glosszát olvasom fel, amely az Oktatási Minisztérium és a Munkaügyi Minisztérium közös közleményéből idézi az alsó- és középfokú oktatási intézmények tanulóinak társadalmi rétegek szerinti kategorizálását, és élesen bírálja a származás szerinti kategorizálás rosszemlékű árnyait felidéző rendelkezést. Körünkben ugyancsak megoszlanak a vélemények. Harsány vita kerekedik. Az elvi vita egyre konkrétabbá válik, és az irodára felkerülő N. István lesz a céltábla. Éppen ő, aki az elmúlt alkalommal a "rohadt irodistákat" emlegette. Egyre többen emlékeztetik, én meg felolvasom Örkény István Trilla című novelláját, majd a Ki kivel azonosul? társasjáték következik. Harmincöt réteg, csoport közül lehet választani, átlagosan a felével érzik magukat azonosnak. Hat kategóriával mindenki azonosul: tisztességes emberek, magyarok, dolgozók, munkatársaik, az azonos múltúak, az azonos érdeklődési körűek.

Újabb társasjáték következik, ismerkedési céllal is. A következő kérdésekre felelnek: az utóbbi időben melyik regény tettszett különösebben? Melyik nem? Melyik film? Melyik színházi előadás? Melyik képzőművészeti vagy építészeti alkotás? Melyik televízió-műsor? Mit csinálsz legszívesebben szabad idődben? Ha eljönne az özönvíz és csak három embert vehetnél fel a csónakodba, ki lenne az valaha a világon élő híres emberek közül?

A pozitív élményt jelentő regények között Fejes: Hazudós, Kertész: Makra, Szabó Magda: Az őz, Déry: Kedves Booper, Karinthy Frigyes: A lélek arca, Wouk: Zendülés a Caine hadihajón című művei szerepeltek, az elutasítottak között három esetben is előfordult a Vészkijáratbejárat című Asperján-mű. A filmek között a Kabaré és a Hideg napok kivételével szórakoztató művek szerepeltek, még inkább a tv-műsorok között. A Déli pályaudvar, az Országház, a Szakszervezeti székház, a zirci apát-sági könyvtár, a Szépművészeti Múzeum képei és a szolnoki pályaudvar szerepeltek a képzőművészeti és építészeti alkotások között.

Negyük hajójában ott ül Kádár János, kettejükében Brezs-

nyev. Három hajóban Lenin is ott ül. Az egyik hajóban Brezsnjev és Lenin mellett Kennedy, a másikban pedig Napoleon és Lenin utaznak. Írók és költők is bekerülnek a hajókba: Petőfi, B. Shaw, Tersánszky, Váci Mihály és József Attila. Rajtuk kívül még Leonardo da Vinci, Szentgyörgyi Albert, a filmrendező Bergman és stilszerűen maga Noé.

A következő feladat az volt, hogy válaszaik alapján felismerjék egymást. F. Erika és B. Árpád voltak a legügyesebbek; de mindenki felismerte két-három társát.

Még egy játékot kérnek, így az érdeklődést vizsgáló tesztet következik, amely fiktív címekből áll. Nem elég az érdekes címűt kiválasztani, hanem indokolni is kell a választást a következő szavakkal: szórakoztató, hasznos, szép, izgalmas, megrendítő, tanulságos, kellemes, elgondolkodtató, fontos, töprengésre késztető, értékes, megnyugtató, érdekes, felrázó, megható, izgató. A sorrend: Szex, szerelem, szeretet, A személyiség útvesztői, Hogyan élünk 2000-ben?, Egy munkásélet zökkenői, Hitkeresők, Egy szadista feljegyzései, Őszintén a bürokráciáról, Világcsavargók kongresszusa, Örvénylő lelkek. A választott témák valamit már elárultak a társaság tagjainak indítékairól: a komoly eszmecsere igényéről, és ezt megerősítik a senki által nem választott címek is: Tallózás a magyar múltban, Tengerek vándora, Kilenc hét a napisten földjén, Vérnyomok a liftaknában, Bakonykeresztúri körkép, Egy lóversenyző emlékiratai, Technika az atomkorban, Érző lelkek balladája, Korunk válsága, Támadás a Marsról, a Test mámora, MacArthur tábornok visszaemlékezései. Természetesen a történelmi kérdések iránti közömbösnek tűnő magatartás elgondolkodtató, de nem nevezhető kielégítőnek a társadalmi kérdések iránti érdeklődés sem. A könnyed témák elutasítása eléggé egyértelmű, ezt azonban magyarázhatja a "komoly társaságban" felvett komolykodó szerep is. Másképpen is értékelhető ez a társasjáték: elég keveset választottak a kínált témák közül, vagyis érdeklődésük horizontja eléggé szűknek bizonyult.

Jellemző, hogy a megható, a megrendítő és a szép minősítést egyszer sem alkalmazta senki sem, és az is, hogy a leggyakrabban szereplő minősítés a töprengésre késztető volt. Mindez

megerősített abban, hogy meg kell próbálkozni a töprengések esztétikai élményekkel való ötvözésével, az egyszerre érzelmi és értelmi megrendülés óvatos ösztönzésével.

1976. január 20.

Az angyalföldi gyáregység KISZ csúcsvezetőségének kultúrosa Condolatok a közönségszervezésről címmel írt a Hajó-Daruban a "kulturális közélet" kialakításának nehézségeiről. Úgy véli, "az igényekkel az érdekeltek mindannyian tisztában vannak, kielégítésükre azonban mind ez ideig nem sikerült megfelelő megoldást találni." Számon kérnek, felelősséggel tartozom idézi a huszönöt éves Kovács János mázsolót és amatőr festőművészt a vele készített interjú címe. Ő is gazdája a KISZ-klubbeli sorozatnak, a Hajógyári Tárlatnak, amelynek keretében már ő is kiállíthatta képeit. A munkásművész úgy véli, hogy "a közvetlen véleménycsere mindkét fél gazdagodását, formálódását, tapasztalatainak bővülését jelenti. Olyan művészeket akarunk meghívni, akik ellentmondásaiban tudják ábrázolni a valóságot, elkötelezettek, és számon kérik a rosszat is. Sajnos kevés ilyen művész van." Egy pályázati felhívás is megjelent ebben a számban: "A vállalati versenybizottság és a Hajó-Daru üzemi lap szerkesztő bizottsága meghirdeti az 1976. évre a Ki írja meg jobban? versenyt. A verseny célja: a szocialista brigádok eredményeinek propagálása, módszereinek ismertetése az üzemi lap hasábjain."

1976. január 23.

Tizenkét szerelemes témájú versrészletet (Pósa Lajos, Petőfi Sándor, Pilinszky János, Kosztolányi Dezső, Baranyi Ferenc, Farkas Imre, Szász Gerő, Nagy László, Tóth Árpád, Jobbágy Károly, Szabó Lőrinc és József Attila műveiből) adok körbe, és kérem a társaság tagjait, a nagyon értékestől az értéktelenig

minősítsék őket.* Pozitív a mérlege (sorrendben) a Kosztolányi-, a Tóth Árpád-, a József Attila-, a Baranyi- és a Pilinszky-versrészletnek, legkevésbé a Nagy László- és a Szász Gerő-versrészlet nyeri meg tetszésüket. Ezúttal is megpróbálják egymást minősítéseik alapján felismerni. Ezután következnek az indokolások, majd beszélgetés a versek, a költészet hasznáról, értelméről. Az egyik vers, a Ha nem szorítász című József Attila-vers egészében is elhangzik. A férfi - nő kapcsolatáról és a költészet értelméről is fellángol a vita, majd többek kérésére kísérletet teszünk a szerелеm meghatározására. Végül egy másik versrészlet is kiegészül, s elhangzik Szabó Lőrinc Vezeklés című verse.

1976. február 6.

Örkény István Meddig él egy fa? című novelláját (amelynek befogadását éppen akkor vizsgáltam budapesti, moszkvai, szófiai és varsói munkások körében**) olvastam fel, meg-megszakítva, arra kérve őket, hogy folytassák a történetet. A "ki mit érzett" kérdésre adható harminc féle válasz közül a leggyakoribbak a következők voltak: elgondolkodtatott, fejtörést okozott, csalódást okozott, felkavart, félelmet keltett, megzavart.

A novella kapcsán szóba került a szakértő és a laikus, a kritikus és az egyszerű olvasó közötti különbség, majd a szeretet-fogalom meghatározására került sor a "fontos dolgok"-teszt fogalmainak segítségével. A leggyakoribb szinonimák: a szerelem (4), jó barát (4), család (4), biztonság (2), de előfordult még a remény (N. István), a rend (B. Tivadar) is. Arról beszélgettünk ezután, hogy kit zárunk ki szeretetünk köréből. Hamarosan a cigányokra, majd az előítéletekre került sor.

* Halász László vers-tesztje Halász László és Nagy Attila már idézett művében.

** A kutatás eredményeiről Fogarassy Miklós-Kamarás István: Olvasó a labirintusban (Bp. 1981. Tankönyvkiadó) c. könyv tájékoztatót.

Még egy kérdés felmerült: nem anakronizmus-e egy szocialista társadalomban, ahol a marxizmus az uralkodó eszmerendszer, a szeretetet emlegetni a legfontosabb értékek között? A többség idevalónak, a mi társadalmunkban is fontos értéknek tartja a szeretet. Kisebb mértékű az egyetértés a szeretet és az érdek kapcsolatának megítélésében. Az önző és az önzetlen szeretetnek egyaránt akadnak hívei társaságunkban. Lazításként, a beszélgetés ötödik órájában a szépségideálról, a nőideálról, majd a csúnyaság esztétikumáról beszélgetünk a már ismert Breughel-képpel is érvelve.

1976. február 17.

A Hajó-Daru szomorú szenzációja az új munkásszállóban keletkező tűz és a szerencsés véletlen, hogy a "gyújtogató" (aki ágyban dohányzott és elaludt) és szobatársai ezúttal megúszták. "Regényes leánycsempészés, verekedések, részeg randalírozások, szándékos rongálás, kisebb-nagyobb bűncselekmények: túlzás lenne állítani, hogy a szálloda napjai egyhangúan telnek", állapítja meg a cikkíró. Kevesebb szenzációt ígért az Egy asztal mellett a könyvtárban című, rólunk szóló írás B. L. tollából. "Az MHD angyalföldi klubkönyvtárában működik ezzel a címmel baráti kör. Kerekasztal-beszélgései túlnőttek már a Hajógyár keretein. Mégsem érdemtelen írni, beszélni róluk. Júniusban és szeptemberben a Rádió készített felvételt egy-egy vitaestről, majd a Népművelés című folyóirat közölt részleteket a hangfelvétel alapján", így kezdődik a szerkesztőség munkatársának írása. Bár a hat sorra három tárgyi tévedés jutott (nincsen hivatalos nevünk, a rádióműsorok megelőzték alakulásunkat, a Népművelés teljes terjedelemben közölte a rádióműsort), szerencsére helyesen határozza meg műfajunkat: "baráti kör". Ezután beszámol arról a délutánról (ő estére emlékezik), amikor a Meddig él egy fa? című Örkény-novellához kapcsolódva beszélgettünk a jelhagyásról és a szeretetről. A tudósító csak a módszertani trükkökre tér ki (a novella megszakításos felolvasása, a tesztkérdések), majd így zárja le tizenkét soros élménybeszámolóját: "A közös értékelésnél derül ki a mű érzelmi, értelmi hatása.

Izgalmas játék." Ezután házigazdánktól érdeklődik: kik járnak ide, és milyen témák szerepeltek, mi a célja a baráti körnek? Ami a legutolsó kérdést illeti, B. L. csupán ezt jegyezte fel házigazdánk válaszából: "A munkásművelődésről jelszót mi gyakoroljuk. Egymás véleményét megismerjük, gyakran órákon át vitatkozunk egy-egy témán." Ezután hozzám fordul a riporter, és megkérdezi: "Mennyire mérvadó a munkások, az átlagolvasók véleménye?" Válaszul elmesélem azt a kísérletet, amikor válogatott laikus (köztük munkás) olvasók véleményeit kevertük össze hivatásos kritikusok véleményével, és az ugyancsak hivatásos kritikusokból álló zsüri által elkészített rangsorban több nyolc általánost végzett munkás is megelőzött neves kritikusokat egy-egy novella értelmezésével. Végül a "sikerült-e nevelni az olvasókat?" kérdésre válaszoltunk. Lehet, de nem könnyű az értékes irodalomhoz átvezető olvasmányokat megtalálni. Ebben a folyamatban is fontosnak tartottuk a beszélgetést, majd leszögeztük, és ez kivételesen szó szerint került be a riportba: "Nem csak a termelés fontos, élni és tanulni legalább annyira. Ehhez mi segítséget akarunk nyújtani."

1976. február 20.

A művészet meghatározására vállalkozunk. Először olyan, erősen különböző jelenségeket és "műveket" próbálunk meg minősíteni, mint a Timur és csapata, az Erzsébet hid, a könyvtárban látható mozgalmi tárgyú falvédő, Beethoven szimfóniái, Bárdi Gugyerák-száma a kabaréban, a VOLÁN emblémája és a debreceni virágkarnevál. Mindenki a "művészet" kategóriába sorolja Beethoven szimfóniáit, József Attila Óda című költeményét, Csontváry Magányos cédrus című festményét, Rodolfó bűvészmutatványait, egy kivételével mindenki a gasztronómiai kiállításon közszemlére tett hidegtálat és a Tavaszi szél vizet áraszt című népdalt jó hangú társunk előadásában. Csak egy-két szavazatot kap Berkesi Húszévesek című regénye, a Zalatnay Sarolta énekelte sláger, a Gugyerák, a falvédő és a VOLÁN embléma. A következő feladat, hogy a művészet köréből kikerülő jelensége-

ket helyezzük el megfelelő kategóriákba. Így kerül a Timur és csapata az "idealista tanmese", a Komlós János-magánszám a "társadalom-kritika", vagy a "felvilágosító műsor", a falvédő a "fusi munka", a Gugyerák a "paródia", a Zalatnay énekelte sláger a "giccs", a Húszévesek című Berkesi-regény a "kommersz" és a "kidolgozott írásmű", Hacki Tamás füttyművészete az "adottság" kategóriákba. A továbbiakban a művészet és a valóság viszonyáról vitatkozunk: majd megpróbáljuk megfogalmazni, mi is a művészet. Emberi viszonylatokat tükröz, egyedi és eredeti, nagyszabású produkció, meghalad a maga kategóriájában egy bizonyos szintet - idáig jutunk.

1976. március 5.

Ez alkalommal van köztünk először G. Katalin, aki a gyár számítógépes részlegében dolgozik mint lyukkártya-lyukasztó. Ő is messziről jött: egy Nyíregyháza melletti tanyáról. Nagyszülei nagyparasztok, apja segédmunkás. Anyját úgy szoktatták, hogy csak kötelességei vannak, így szolgálta mindkét urát, ezt követelte meg lányától is, aki többször is "fellázadt". Először, amikor nem kereskedelmi tanulóknak ment - pontosabban készakarva kirugatta magát onnan -, hanem gimnáziumba, másodszor, amikor nem ment el adminisztrátornak, hanem a tanárképzőre felvételizett. Már-már révbe jut, amikor a Chinoimba kerül, hiszen a kémiát mindig szerette, de egészségügyi okok miatt eltanácsolják a vegyiparból. Hazamenni nem akart, mert már nagyon megromlott viszonya anyjával, megragadta az első adódó alkalmat: ez volt a hajógyár.

Mivel a művészetről a nyomok erre vezettek, a kultúra fogalmát próbáljuk tisztázni. Az értelmező szótár meghatározásai csalódást okoznak, de legalább megtudjuk - házigazdánk segítségével -, hogy mire lehet használni és mire nem ezt a segédeszközt. Mennyire tág kör a kultúra, beletartozik-e például a viselkedés, a tüsszentés, B. Tivadar kalapácsa vagy az, ha ösztönösen azt mondod, hogy "pardon"? A beszélgetés ilyenén alakulása egy újabb társasjáték kitalálására ösztönöz, a múltkori

mintájára. Tivadar kalapácsa, felszisszenés, álom, virágcsokor, Newton második törvénye, magyarországi erdők, kacsintás, háziállatok, MSZMP, a "kölcsonkenyér visszajár" mondás, szexuális aktus, alku a piacon, mesterséges hold, előítélet, horgászás, biblia, kritika egy regényről, vicc, Pilinszky-vers: ezeket lehet besorolni vagy kihagyni a kultúra köréből. Kihagyásuk esetén valamilyen más kategóriába kell sorolni őket.

Három nappal a nemzetközi nőnap előtt heves vita robban ki a nőnap és egyéb hasonló napok értelméről, majd a KISZ-ről, végül arról, hogy nemcsak a KISZ, hanem ez a társaság is váltságban van, hiszen már az első időkben elmaradoznak egyesek. Számba vesszük erőinket és gyengéinket. Kiderül, ez alkalommal a hiányzók igazoltan vannak távol: Laci bácsinak a fia beteg, S. Anikó veszélyeztetett terhes, F. Erika kórházban van, B. Árpádot valamilyen mozgalmi akció ragadta el ismét. A jelenlévők hitet tesznek amellett, hogy "jó így nekünk együtt". Senkinek sem akaródnak hazamenni, így még egy játék következik: Örkény István Megváltó című novellájának háromféle művi változata (Halász László pszichológus készítette őket *), majd maga az eredeti novella. A tárgyyszerű, a cselekményes és a romantikus változatok tetszenek jobban, egyedül B. Tivadar az, akinek az eredeti, a hitet (a csodában) és az iróniát összeszikkasztató jelenti az igazit.

Országos Széchényi Könyvtár

1976. március 20.

A tizedik együttlétünket (születésnapommal együtt) lakásomon ünnepeljük, ezúttal velem együtt kilencen, csak F. Erika, B. András és T. Sándor hiányoznak. A képzőművészet, a költészet és a próza után ezúttal a zene képviseli a művészetet. A "hangverseny" egy összeállítás különböző típusú zeneművekből és zeneművek részleteiből: egy dél-alföldi népdal, a Gyere Bodri kutyám kezdetű nóta, Kodály Esti dal c. műve, József Attila Rejtelmek című költeményének a Sebő együttes feldolgo-

* Halász László: Az irodalmi mű megítélésének pszichológiai közvetítéséről. Bp. 1980. Akadémiai Kiadó.

zásában, József Attila Kertész leszek című versének Bródy János általi feldolgozása Koncz Zsuzsa előadásában, a Sárga tenger-alattjáró című Beatles-szám, a Kyrrie Pascha karácsonyi miséjéből, részlet Bach G-dúr cembalo szonátájából, részlet Penderecky Flouescence című művéből. A "zsúri" 1-10-ig pontozta a "versenyszámokat". A legnagyobb tetszést a Bach-mű és a Beatles-szám aratta, a legkisebb sikere a nótának volt, Kodály és Pascha művei, valamint a népdal is megelőzték a Koncz Zsuzsa énekelte József Attila-verset.

Újra előkerült Lucia és Rodrigo története, ezúttal "magyar változata", éppen akkor megjelent hasonló írásom* kapcsán. A félig novella, félig szociográfia hősében - akit mint interjúalanyt ismertem meg az irodalmi érték esélyét lektürolvasók körében vizsgáló kutatásunkban - B. Árpád egy régi ismerősét fedezi fel. Alkalom adódik arra, hogy a társasághoz később csatlakozó L. László, B. Tivadar és G. Katalin is elmondhassák véleményüket a férfi-nő kapcsolatáról és a szerelemről.

Témát váltunk, egy részletet olvasok fel Héthy Lajos és Makó Csaba Munkásmagatartások című könyvéből, a vagongyári munkások teljesítménytaktikáját leíró részt. Óriási vita robban ki: helytelen vagy egyenesen erkölcstelen-e, illetve elkerülhetetlen vagy éppen jogos a teljesítmény-visszatartás. Most már - Laci bácsi szóhasználatával - "egy az egyben" róluk és a Hájógyárról van szó.

1976. április 2.

C. Morris tesztjét** felhasználva hétféle életutat kínálok elfogadásra: az apollóit (ragaszkodni az elért legjobbhoz), a buddhistát (ápolni a személyektől és a dolgoktól való függetlenségünket), a krisztusit (kedvesnek és barátságosnak lenni mások iránt), a dionüszoszt (váltakozva keresni a társas viadamságot és az elmélyülő magányt), a mohamedánt (részt venni

* Jelenkor, 1976.

** Megtalálható Varga Károly: Magyar egyetemi hallgatók életfelfogása (Bp. 1965. Akadémiai Kiadó) című könyvében (60-68. l.).

a csoport tevékenységében és örülni az életnek), a prométheuszit (felülkerekedni a változó körülményeken) és az "eklektikus" maitreyánt (összhangba hozni a cselekvést, a szórakozást és az elmélkedést). Az egyetértés mértékét (1-5-ig terjedő) osztályzatokkal fejezték ki. Az egyes életutak között az alábbi sorrend alakult ki a nyolcfős társaságban: mohamedán, krisztusi, maitreyán, prométheuszi, dionüszoszi, apollói, buddhista.

A mohamedánnak elnevezett életfelfogást a középiskolások életeszményeit kutató Szebenyi Péterné* anyyra közel érezte a szocialista életfelfogáshoz, hogy ezt vette alapul a Morris-féle tesztből hiányzó "szocialista" életeszmény megfogalmazásához. Társaságunk tagjainak választásai mintha őt igazolták volna, persze csak annyiban, hogy az nevezhető szocialistának, amit itt és most Magyarországon a magatartásokban és véleményekben megragadhatunk.

H. Lajos ez alkalommal volt körünkben utoljára. Nem búcsúzott el, mert nem is akart, "családi körülményei" úgy alakultak, üzenete később, hogy nem tud már eljárni társaságunkba. Jól értesült - de talán kissé rosszmájú-barátai szerinte felesége húzta rövidebbre a pórázt.

A Hajó-Daru A szocialista munkaverseny - ma és holnap című vezércikke leszögezi, hogy a "versenyszellem javulása a mozgalom tudatosságát is magasabb szintre emelte, a közösségek nemcsak vállalták, de azt is megértették, miért van erre szükség. A szocialista módon dolgozni elve egyre több helyen vált a hétköznapiok termelési eredményein is lemérhető gyakorlattá." A Ki írja meg jobban? pályázatra beérkezett egyik pályaműben (a műfaj: brigád-önértékelés) többek között ez olvasható a vállalat egyik legnevezetesebb brigádja vezetőjének tollából: "A brigád hat tagja megnézte a József Attila Színházban a Salemi boszorkányok című darabot. Jelentkeztünk a Hajó-Daru pályázati

* Szebenyi Péterné: Társadalmunk normái középiskolások tudatában. Bp. 1960. Tankönyvkiadó.

felhívására. A pályázat is eredményesebbé teszi a naplóírást és pontosabbá a kiértékelést. A brigád négy tagja meglátogatta a Közlekedési Múzeumot. Munkaterületünkre helyeztek egy szakértársat dolgozni, minden segítséget megadtunk (szakmai, politikai), hogy mihamarább be tudjon illeszkedni. (...) A hónap 19. napján brigádunk Sándor és József névre hallgató tagjai közös névnapot tartottak a brigád részére, s ez a találkozó jó hangulatban telt el. A munkásművelődésről Pataki Sándor brigádtagunk írt egy cikket a Hajó-Daruban. A Moszkvai Nagy Színház 200. évfordulóján megrendezett ünnepi esten Németh Gyula és Koi József vett részt. Végignézték a rangos művészeket felvonultató műsort, melyről az elragadtatás hangján számoltak be a brigád tagjainak. A brigád nőtagjai meglátogatták beteg munkatársukat, és segítettek otthoni teendőinek ellátásában. Ebben a hónapban hat könyvet vásároltunk." Egy jól sikerült kommunista műszakról is tudósít ez a szám: a zalakarosi üdülő faházainak megvásárlását biztosító pénz előteremtéséhez a gyáregység dolgozóinak 70 százaléka járult hozzá. "Örömmel tapasztaltuk, hogy a munka üteme feszesebb, a hangulat pedig vidámabb volt, mint hétköznapjainkon", jegyzi meg a tudósító. Az egyik darugyári KISZ-szervezet nagy sikerű klubdélutánjáról is hírt ad a Hajó-Daru: "A műsorban az elmúlt évtized nagy slágereit mutatta be Lovasi Gábor. A disco-programon kívül rövid előadásban foglalta össze az eddigi KISZ-kongresszusok anyagát az alapszervezet titkára, majd politikai-szellemi totószelvényt töltöttek ki a fiatalok az elhangzott előadáshoz kapcsolódó témakörből."

1976. április 30.

Kissé megkésve mi is megünnepeljük a költészet napját, egyik "háziszerzőnk", József Attila művének értelmezésével. Az "értelmezés" négy szakaszban történik. Az elsőben L. László, N. István, N. Laci és G. Katalin - valamennyien próbálkoztak már versmondással, hárman tagjai voltak a hajógyári irodalmi színpadnak - egymás után elmondják a költeményt, a másodikban

az öttagú zsűri (a többiek) értékeli a négyféle megközelítést, a harmadikban az előadók saját szavaikkal elmondják értelmezésüket, a negyedikben mindenki bekapcsolódhat: értelmezéssel, ellenvetéssel, bármivel. Végezetül egy "ünneprontó" fordulat: B. Tivadar előbb "okoskodásnak", majd "pillanatnyi hangulatnak" érzi a verset; és az életében olvasott összes verset is. A társaság többi tagja egységes frontot képezve vonul fel a költészet védelmében.

1976. május 28.

Ez az első alkalom, hogy nem gyűlünk össze elegen. Nem akarjuk, hogy a többiek kimaradjanak fontos ügyekből, így csupán arról beszélgetünk, mi mindenről eshetne szó a jövőben. Fellini Amarcordja, az utópia és a filozófia-történet a legerőteljesebben megfogalmazott igények.

1976. június 11.

Emlékezetes nap. Fellini Amarcordja megtekintése előtt mindenki filmforgatókönyv-vázlatot készít a Kamaszkorom című filmhez. A filmről megtekintése után egy budai kiskocsmában beszélgetünk, de előtte ki-ki összeírja a legemlékezetesebb jeleneteket. Záróra után éjfél utánig a Vérmezőn folyik a beszélgetés. A film mindenkit szíven talált valamiképpen, és már a kiskocsmában is, de különösképpen a nyárájszaka kellemes sötétjébe burkolózva eddigi történetünk legőszintébb hangú beszélgetése alakul ki. Mi sem jellemzőbb erre, hogy ez alkalommal nem működött első ízben a magnó, és a jegyzetfüzet is üresen maradt, így társaságunk történetének egyik legemlékezetesebb napjáról csupán két-két cédula őrződött meg mindenkitől.

N. István (1951)

Nagyapámék -- romániai út --
napközi otthon -- szavalóver-
seny -- képzőművészet -- deb-
receni kirándulás -- Lakatos
Ibolya -- űrszövettség --
szüleim válása -- az új "apa"
-- el nagyapámékhoz -- nagy
eperfa, éjszakai sátorozás --
játékvár -- horgászások --
kukoricatörés, szénaforgatás
-- anyám a kultúrház gondnoka
-- reggel zsíros kenyér, este
remegés -- részeg fater -- bu-
dapesti kollégium -- nevelő
elvtárs -- "Ó" legalább kérdez
-- KISZ-vezetőképző -- Krakker
Magdolna -- irodalmi színpad,
képzőművész szakkör -- szava-
lóverseny: József Attila: A
hangya

N. Laci (1958)

Általános iskolai kalandok --
család, testvérek -- továbbta-
nulás, haverok, kollégium --
álmok -- szakmunkásvizsga --
utazás -- balhék

L. László (1958)

Születésnap tortája -- kelle-
mes hangulat, öröm -- majd
egyre inkább sötétség -- és a
tetőpont egy vízparti séta --
közben gondolatok elevenítik
fel a semmit

B. András (1943)

Parasztgyerekek sorsa az öt-
venes években -- serdülőkori
szerelmek -- szülői szeretet

Laci bácsi (1930)

Miért kell háborúnak lenni?
-- szenvedés, félelem, nyomor
-- nagyon sivár gyermekkor --
a felszabadulás után nagyon
lassú felemelkedés

Pehelyhullás -- máglya --
a kastély előtti tánc -- ga-
rázs jelenet -- várakozás a
hajóra -- a moziban a Méltó-
sággal -- hólabirintus --
fasiszták bevonulása -- a "bo-
lond" nagybácsi

A "Nagy Hajó" -- fasizmus --
gyónás -- hiányzott a kará-
csosny -- a trafikoszó -- a
gramofon

Az "utcalány" boldogsága -- a
fiú vágyódása egy nő után --
a babona és a hit -- a bolond
vágyódása -- a befejezetlenség
--képváltások

A Méltóságos -- a trafikoszó --
a Mama halála -- a fiúk szexua-
litása

Tavaszcímzés -- a Duce ünneplé-
se -- a fiatalság vágyakozása
-- elmerengés táncban kifejez-
ve

G. Katalin (1954)

Születésnap; minden jó, minden szép -- másnap iskola, munka, harc -- a felnőttek öröködnék, vigyáznak -- állandó harc a válás miatt. Nem akartam vallásos életet élni, a játékot szerettem, ez tiltott volt -- a tizennegyedik év: pályaválasztás, újra harc, nem mehettem oda, ahová akartam -- ábrándozás, szerelem, félelem -- szerettem játszani, nevetni, de többet sírtam -- sokat vertek -- végső összeecsapás a szülőkkel -- kezdődik az életem

Gyónás -- családi ebéd -- a trafikosnő -- Vulpina -- a boldond -- nyárpehelyhullás -- a Méltóságos -- visszakiált a fiúknak: "Szeretlek benneteket!"

Az "életfilmek" és a Fellini-film "olvasatai" közötti filmek eléggé látványosak, ugyanakkor szembetűnő az olvasatokban felhalmozódó "értéktöbblet" is.

1976. július 13.

N. István is kivált közülünk, bevonult katonának. Demonstrálva, hogy így is - H. Lajos és N. István nélkül is -, még az uborkaszazonban is életképesek vagyunk, heten gyűltünk össze. Óvatosan belekezdünk egy másik megrendelt témakörbe, az utópiába. Egy filozófikus sci-fi segítségével zsilipeljük át magunkat a meséből az utópiába. Ezt a novellát is meg-megszakítva, továbbírva olvassuk el, miként az Örkény-novellát is. A sci-fi novella kapcsán szóba kerül többször is a szabadság. Megpróbáljuk meghatározni. Eléggé eltérő elképzelések rajzolódnak ki. L. László, N. Laci és G. Katalin inkább a valamitől való szabadságot, korlátok nélküliséget hangsúlyozzák. L. László az egyenlőséget, G. Katalin a hatalommal való visszaélés megszüntetését és az anyagi függetlenséget. B. Árpád hangsúlyozza egyedül a szabadság pozitív oldalát is: az emberi jogokat és az emberi méltóságot egyforma súllyal.

1976. szeptember 3.

Előző héten már megnéztük Pasolini Máté evangéliuma című filmjét, és ez alkalommal kerül sor megbeszélésére. Nyolcan gyűlünk össze az egyik legemlékezetesebb eszmecsereére, amelyet már kisebb körökben ki-kirobbanó viták előztek meg. Előkerül a biblia is, pontosítani egy-két emlékezetből idézett passzust, kiderül, többen életükben először látják. Szóba kerül Jézus életének jó néhány más művészi feldolgozása, a kereszténység és Európa kapcsolata, a világnézeti párbeszéd. Felfedezik közmondásokban ugyanúgy, mint a Kádár-beszédekben a bibliai fordulatokat, és kikiáltják Jézust forradalmárnak, akit ma is szívesen látnának, akár a Hajógyárban is.

1976. szeptember 17.

Kiderül, B. Árpádot is nélkülöznünk kell. Őt az esti gimnázium csábította el. Ennek végül is örülnünk kell. Ez alkalommal mindössze hatan vagyunk, így, elnapolva az utópiát, egy kamaraműfajt választunk, háziszerezőnk, Örkény István egypercesét, a Magyar Panteont. A mű elolvasása után az első kérdés: a kiállított tárgyak közül ki mire emlékszik? Ezután újabb tárgyat lehet újabb - Hubauer Sándorra jellemző - tárgyakkal megtölteni.

A "kit képvisel Hubauer?", majd a "ki ismer kisembert?", végül a "ki érzi magát kisembernek?" kérdések következnek. A kisembert tömegembernek, vélemény nélkülinek tartják. Ismernek is ilyeneket, brigádjaikban is. Ők magukat nem érzik Hubauer-félének. Azt, ahogyan a gyerekek a kiállításra reagáltak - értetlenségüket, közömbösségüket -, megértik (mert "vidékiek", "mert a kiállítás blöff volt", mert "alig hallottak a régi időről"), csupán a "ki illik jobban a Magyar Panteonba, Széchenyi vagy Hubauer?" kérdés érezteti meg néhányukkal, hogy igazából mit is akart mondani Örkény.

1976. november 12.

Már a huszadik alkalommal vagyunk együtt: ezúttal azért, hogy az előző héten közösen megtekintett Az ötödik pecsét című Fábry-filmet megbeszéljük. Ez alkalommal vendégeink is voltak: T. Sándor felesége, valamint Vámos Miklós író és Rózsa János filmrendező. Új taggal is bővült a társaság, V. Lukács csatlakozott hozzánk T. Sándor brigádjából. Szülei kunhegyesi cselédek voltak, és mindketten nagyot léptek előre: anyja főszakács lett, apja leérettségizett, és mérlegképes könyvelői oklevelet szerzett. Lányukból főiskolát végzett tisztviselő. V. Lukácsból érettségizett hajóépítő szakmunkás lett.

Igy aztán tizenhárman ültük körül kedvelt zugunkban (a zugnál nem sokkal nagyobb könyvtár egyik öblében) a kis kerek asztalt. A társaság tagjai egyáltalán nem zavartatták magukat az illusztris vendégek előtt, akik nem is titkolták, hogy kellemes meglepetés érte őket a hajógyári szakszervezeti könyvtárban, ahol csupán a "brigádművelődés hétköznapjaiba" való tekintésre számítottak.

1976. december 10.

Ismét új tagot avatunk, a husz éves V. Tibor finommechanikai műszerész csatlakozott hozzánk. Abádszalókon Ratkó-gyerekként látta meg a napvilágot. Anyja konyhalány, apja anyagbeszerző. Jóval idősebb testvérei közül bátyja ügyész, nővére asszisztens lett, őt a történelem érdekelte legjobban a szakközépiskolában, mégis a műszaki pályára "tévedt". Itt, a Hajógyárban jó a levegő és a társaság is. Egyúttal búcsúznak L. Lászlótól, aki egyéves fizetés nélküli szabadsággal a Népszínház stúdiójába megy "színésztanoncnak". V. Tibor felvételi vizsgája véleményét mondani a Lucia és Rodrigo történet szereplőiről. Ezután egy újabb változat következik erre a témára, magnófelvételtől meghallgatunk néhány részletet a bakonyosz-

lopi olvasótáborunkban lezajlott bírósági tárgyalásból, amelyben a tanmese hősei voltak a vádlottak. Úgy tűnik, ezt a témát nem tudjuk kimeríteni, újra fellángol a vita, ezúttal minden eddiginél élesebben ütközik össze a férfi és a női szempont. Visszatérünk Az ötödik pecsét című filmre is, mert többen utaltak rá, hogy még maradt bennünk ezzel kapcsolatban is bőven mondani-, vitatni- és kérdeznivaló.

1977. január 7.

Vízkereszt után egy nappal stílszerűen a karácsonyi népszokásokról beszélgetünk, elsősorban Bálint Sándor könyve alapján. Összejöveteleink második eseménye N. István hosszú levele, a "Tisztelt Megrendelő!" megszólítás már egyértelműen jelezte, hogy "irodalmi" levelet olvasunk. "Hamarosan három hónapja már, hogy az Ön 1976. október 1-én keltezett megrendelőlapját átvettük. Ennyi idő eltelte után úgy érezzük, itt az ideje, hogy Önt értesítsük a R. sz. 1953 N. István honvéd nevezetű munkadarabon elkövetett, az Önök által előírt és javasolt technológiai utasítások elvégzése során végbement változásokról. Értesítenem kell Önöket, hogy az említett munkadarab rendkívül sok, a gyártás szempontjából előnytelen tulajdonsággal rendelkezett. Így például az Önök 4. tételében szereplő vezérlő egysége meg volt tömve mindenféle zagyvasággal, butasággal. Hogy mást ne mondjak, a keménység-vizsgálat kimutatta, hogy ilyen tényezők szerepelnek benne: jog- és szabadságérzet, emberiség, ésszerűség és egyéb csökevények. Az egyén szerkezetéből is mintát vettünk, és mikroszkopikus vizsgálattal veszedelmes szennyezőket mutatunk ki: kulturális igény, irodalmi fogékonyság, vélt öntudat, akarat, könny, fény, szerelem, humor, versszeretet, megvetés, cinizmus, gyűlölet, kitartás, villámok." Ezután következik az eljárás részletes ismertetése. Ilyen és ehhez hasonló "műveleteket" ír le kimerítő aprólékossággal: "Az első héten bemeseltük neki, hogy a melegítő szerelvény JÁR a katonának, sőt kötelességünk vadonatúj és hiánytalan szerelvénnel ellátni a katonát. Így aztán örömeinkre szolgált, mikor láttuk, hogy mi-

lyen sikerrel járt kísérletünk. Miután kopott, koszos és két számmal kisebb melegítőt kapott, szeméből kitortek a belső villámok, és 'ehhez nincs joguk!' felkiáltást hallatott. A következő tervünk az volt, hogy gázálarcban megkúszatjuk az ágyak alatt. Egy valamire nem gondoltunk, de szerencsére KISZ-titkárunk még idejében figyelmeztetett, hogy R. sz. 1953. N. I. nevezetű munkadarab rendelkezik egy piros könyvecskével, ami esetleg felhatalmazza őt arra, hogy vélt panaszával olyan egyedekhez forduljon, akik esetleg ellenzik a gázálarcban, ágyak alatt kimerültségig való kúszatást. Sajnos vannak még közöttünk ilyen egyedek." A levél így fejeződik be: "Kedves Megrendelőnk, a nagy avatás után nem volt más feladatunk, mint az eddig leírt gyártástechnológiai módszereket periodikusan ismételni. Sajnos munkánkat nagyszerű eredményeink ellenére sem tekinthetjük 100%-osnak. Egyik legnagyobb és sajnos még a mai napig élő problémánk az Önök 1. sz. tételében szereplő 'pléhpofo' előállítás.

1977. január 21.

Munkahelyemen látom vendégül őket, ahol Kondor Béla festményeinek reprodukcióból összeállított kiállítás várja őket. Persze, ez is alkalom a játékra. A feladat: címeket adni a képeknek, és osztályzatokkal kifejezni a tetszés mértékét. Nagy örömünkre újra közöttünk van B. András is, akit már hosszab ideig nélkülöztünk. F. György személyében pedig új taggal bővült társaságunk. Ő is Laci bácsi brigádjából érkezett.

1977. február 15.

A Hajó-Daru legelőször is arról értesíti olvasóit, hogy aláírták a hitelmegállapodást, amelynek értelmében az MHD 225 millió forintot vesz fel a Magyar Nemzeti Banktól beruházásra. A második oldalon egész oldala s riport az MHD ifjúsági parlamentjéről. Felszólalt B. Tivadar is, aki mint az angyalföldi gyáregység KISZ-bizottságának sportfelelőse szeretne volna, ha felszólalására a szünet előtt kerül sor, mert javasolni akarta

a jelenlévőknek, hogy a szünetben tornázzanak egy kicsit. Fel-
szólalásában tájékoztatta az egybegyűlteket az MHD tömegsport-
jának helyzetéről, majd elmondta, hogy kevés olyan sportléte-
sítménnyel rendelkeznek, amelyeket a téli hónapokban is hasz-
nálni lehet. Arról is szólt, hogy szükséges lenne az úszódaru
mozgatására egy kisebb méretű hajó, nem beszélve egy kirándu-
lójáról. Utána "emelkedett szólásra" a vezérigazgató, aki
elismerte, hogy feszültség van a fiatalok és az idősebbek kö-
zött, és a következőt javasolta: "Vállalatunk akkor tud a leg-
hatékonyabban működni, ha kölcsönösen segítik egymást a fiata-
lok és az idősek. Mindkét félnek érdeke a jó együttműködés."
Nem értett egyet azokkal, akik arról beszéltek, hogy az MHD bé-
rezésben nem tud a szövetkezetekkel versenyezni. "Igenis tu-
dunk", válaszolta. Ami a kirándulóhajót illeti, szerinte "töb-
be kerülne, mintha három autóbust vásárolnánk!" Úgynevezett
kényes kérdések elől sem tért ki: "Elhangzott a tájékoztatások
igénye, kérték az útibeszámolók nyilvánosságra hozatalát is.
Véleményem szerint az útibeszámolók szakmai problémákkal fog-
lalkoznak, az ifjúságot nem érdeklik, másrészt ezek bizalmas
tájékoztatók, s nem lehet széles körben terjeszteni." A parla-
ment után ketten levélben* interpelláltak, ezekre a személyze-
ti és szociális igazgató válaszolt, az egyikre imígyen: "Az
ifjúsági parlament rendezésével kapcsolatos kritikai észrevé-
teleivel egyetértünk. Igazat adunk abban, hogy a szakszervezeti
alapszervezetek jobban kivehették volna részüket a fiatalok
mozgósításában. Elhíheti továbbá, hogy a parlament levezető el-
nökét alaposan tájékoztattuk, azonban az idő múlásával az elnök
idegei fokozottabban lettek igénybe véve, és emiatt csúsztak
be az Ön által említett hibák. A jövőre nézve mind az elnök tá-
jékoztatásában, mind kiválasztásában alaposabban fogunk eljár-
ni." A műhely embere című írás főszereplője így nyilatkozik:
"Ez évben lettem a Béke szocialista brigád vezetője. Megpályáz-
tuk a bronz fokozatot, azt el is értük. Szükséges, hogy a fia-
tal és idősebb szakmunkások jobban összefogjanak, megértsék egy-
más. Egyelőre vannak nézetkülönbségek, és széthúzás is tapasztalható.
Rendet akarunk csinálni". A riporter végül a család-

* Ezekből a Hajó-Daru nem idézett.

ról és a gyerekekről "faggatja" a műhely emberét, aki így válaszol: "Még nem mondtam, hogy az üszb-nek is tagja vagyok. Van társadalmi munkám bőven. Az időt be kell osztani. Ahova el akar jutni az ember, oda el is jut. Uszodába járok a gyerekekkel. Munkásemberekké nevelem majd őket." A Mindenem megvan című írás főhőse "pufajkában ül le a meleg műhelyirodában, csak a sapkáját teszi le maga mellé az asztalra. Ötven év körüli, mosolygó barna szemű ember." Cselédsorsból került fel a gyárba (miként társaságunk tagjai szüleinek egy része is), ahol később csőszerelő vizsgát tett. Az "úgy érzi, megbecsülik?" kérdésre így válaszol: "Munkatársam, főnökeim becsülik a munkámat. Nem kerestem mindig ilyen jól. Ötször lettem kiváló dolgozó. Társadalmi munkáért oklevelet kétszer kaptam. Nem vágytam sohasem babérokra. Huszonöt éves szakszervezeti tagságom van, egyszer üdültem Széplakon." A riportter gyorsan vált: "Mit csinál szabad idejében?" "Negyvenegyben egy ügyvédnél szolgáltam, én gondoztam a rózsáit. Kétszáz rózsatövem van a kertemben. Amit szeptemberben ledugok, tavasszal kikel, ősszel szemezni kell. A következő évben virágot hoz. Ennyi az egész." A Munkásművelődés rovatban a Betűk szárnyán vetélkedő üzemi elődöntőjéről olvashatunk: "A világ legnagyobb országáról vetélkedőt rendezni, információkat, ismereteket rendszerező forgatókönyvet írni nem mindennapi feladat. Szerencsére a hazánkban megjelenő magyar nyelvű szovjet lapok bőséges új informatív anyaggal szolgálnak. Vetélkedőnk anyagául választottuk a Fáklya című kéthetenként megjelenő képeslapot."

1977. március 4.

Akutaqava Cserjésben című novellájának titkát bogozzuk. Ez esetben maga a mű kínálja, hogy meg-megszakítsuk, az elhangzó tanúvallomások után újraértelmezve keressük a bűnöst, valamint a titokzatos viselkedések belső mozgatóit. Új tagjaink: V. Tibor és F. György a leglelkesebb és legaktívabb résztvevői ez alkalommal is - ahogy ők nevezik - a "játéknak". Különös hangsúllyal mondják: talán József Attila "szép komoly fiai" játékára gondolva.

1977. március 11.

Rózsa János új filmjét nézzük meg, a Pókfocit, és utána munkahelyemen beszélgetünk a film kapcsán az iskoláról, a lehetetlenül nehéz tanárszerepről, a megalkuváeról, a kiszolgáltatottságról, majd a szakmunkásképzésről saját - olykor a filmben látottaknál is meghökkentőbb - élményeik alapján. Végül azt is megtudjuk, - kár, hogy ezt Rózsa János nem hallhatta -, hogy V. Lukács és F. György maguk is "játszották", vagyis inkább elszenvedték - mert kötelező volt - az ominózus pókfocit. "Kék-zöld volt mindenki. Agyonrúgtak mindenkit. Engem egyszer fejbe. Papirom is van róla, hogy első helyet szereztem", összegezi tömören a pókfoci-élményeit F. György. Így a film a realizmus diadalává válik. Más miatt is tetszik: Laci bácsi szerint "egy az egyben" meg kellene nézetni a felettes szervekkel is.

1977. március 25.

Külföldi távollétem idején Gereben Ferenc barátom, olvasáskutató kollégám (aki még nem sokkal ezelőtt esztétikát tanított a SZOT-iskolán) helyettesít. A téma a görög kultúra és művészet.

1977. április 8.

Csurka István Ecce homo című novellája kitűnő lehetőséget kínál arra, hogy összegzést készítsünk, hiszen mind a kisember, mind a társadalmi felemelkedés, mind a helyezkedés és megalkuvás, mind a történelmi kihívásokra gyarlósággal, és csak azért is túléléssel válaszoló kortársunk többször is felbukkant beszélgetéseinkben.

1977. április 22.

Folytatjuk az előző alkalommal elkezdett összegzést. Ezúttal sikerült jobban, talán azért is, mert háziszerzőnk Örkény gondolkodása közelebb áll a társaság ízléséhez, talán azért is, mert most erősebb csapat gyűlt össze. Örkény István Információ című egypercese ad alkalmat arra, hogy megértsük az irodaház portását, aki egy alkalommal a "Merre van Montex?" kérdésre megszakítva a tizennégy évi hibátlan sorozatot azt válaszolta, hogy "Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe." "A hölgy panaszt tett. A panaszt kivizsgálták, megvitatták, aztán elejtették. Tényleg, nem olyan nagy eset", így fejezi be Örkény a novellát. A portás nevében perújrafelvételt kértem, és két szereposztásban is eljátszottuk a vizsgálatot, megszemélyesítve a főszereplőn kívül a panasztevőt és az üzemi négyszöget.

1977. május 6.

Meddig terjednek világunk határai? A kérdésre elsősorban ízlésvilágunk határának érzékeltetésével próbálunk válaszolni. Nyolc festmény, öt vers, egy középület fényképe és egy újsághír tőlünk való távolságát kell felmérni. Az Országházat és előtérben a Minisztertanácsot ábrázoló fényképen és egy újsághíren (Lázár György Norvégiában) kívül Csontváry Mária kútja, Bosch Gyönyörök kertje, Lorrain Villa, Ciselli Angyali üdvözlét, Vermeer Tejes asszony, Rousseau A háború gényusa, Cézanne mont. S-Victoire, Kandinsky Szétbontás című festményei, a tahitii Atea világteremtése, Majakovszkij Ivan Kozirev vasöntő, Pilinszky Elég, József Attila Talán eltűnök hirtelen, Nagy László Új évszak jön című műveinek az én-központról való távolságát kellett egy négyfokú skálán megadni. A legközelebbitől a legtávolabbiig a következő sorrend alakult ki: Lorrain-kép, Majakovsz-

kij-vers, újsághír, Vermeer-kép, József Attila-vers, Cézanne-kép, Országház és a miniszterek, Atea világteremtése, Bosch-kép, Csontváry-kép, Rousseau-kép, Pilinszky-vers, Nagy László-vers, Giselli-kép, Kandinsky-kép.

Az elvont Kandisky-kép utolsó helye nem lephet meg senkit, hiszen az összes többi ehhez képest kézzelfoghatóbb, "szabad szemmel" látható. Így aztán nem szorul különösebb magyarázatra a Lorrain-, a Cézanne- és a Vermeer-kép közelsége. Ivan Kozirev vasöntő úgyszólván kollégájuk (igaz, előnyösebb helyzetű, mint egy részük, hiszen ő már fürdőszobás lakáshoz jutott.) Az is érthető, hogy a különben ugyancsak bonyolult József Attila-vers ebben a körben meglepően közel került az én-központ-hoz, hiszen megfejtésével ünnepeltük a költészet napját egy évvel ezelőtt. A Csontváry- és a Giselli-kép vártnál nagyobb távolságát azonban már indokoltatni kell. Oda lyukadunk ki, hogy mi a bonyolult, mi az egyszerű. Eszembe jut a klasszikus olvasótábori találmány, az egyszerűnek tűnő "mi a fű?" és a "mi az asztal?" kérdések. Megpróbálkozunk velük és megérezzük erőnket és határainkat.

1977. május 20.

Az egyszerűnek tűnőben a bonyolult, a részben az egész- ebben a témakörben maradunk. Három órát szánunk Nagy László A betűk gyászósága című egysoros versének megfejtésére. Ez is olvasótábori találmány, Czakó Gábortól tanultam. Így váltam közlekedőedénné társaságunk és az olvasótáborok között, hiszen jó néhány bakonyoszlopi "találmány" viszont ebben a társaságban látott napvilágot. Az "Itt nyugszik a harminckettes gyalogezred" jó néhány titkának megfejtése után a Vándor éji dalával is megpróbálkozunk. A "Te is nemsokára nyugszol, ne félj!"-től megnyugtatta és felzaklatva búcsúznak.

1977. június 17.

A közösségek rejtett hálózata a téma. Mérei Ferenc útmutatása alapján indulunk el, fogyatkozó-növekvő, változó összetételű saját közösségünk szerkezetét is elemezve. Levelező tanunkkal, N. Istvánnal együtt tizenketten vagyunk. A szociometriai felvétel alapján hárman: házigazdánk, Laci bácsi és B. Tivadar a legtöbbször által választott centrum. Az olykor éles, már-már provokáló módon szókimondó B. András, a hallgató N. Laci, az ugyancsak nagyon csendes és a többiek (különösen F. Erika) szemében különködőnek tűnő G. Katalin, a viszonylag új V. Lukács a leginkább peremhelyzetű.

1977. október 7.

Egyszer nehezebben találunk megfelelő időpontot, mert ki tanul, ki túlórázik, ki mozgalmi tevékenységet végez. Ez évi olvasótábori beszámoló után belekezdünk a "megrendelt" utópia-témába: a paraguayi utópiát, a jezsuiták kommunisztikus teokratikus államának történetét ismertetem, a hagyományaink szerint ezt is megszakításokkal, kitaláltatva velük a történetet - ezúttal a valóságos történelem alakulását.

1977. október 11.

Rendhagyó vezércikk jelenik meg a Hajó-Daru. Az óbudai gyáregység szervező-anyagmozgató szakmérnöke arról ír, hogy "Trösztben valamilyen nimbusz vette körül az angyalföldi hajógyárat. Úgy festett, mintha az angyalföldiek aranyhajókat, az óbudaiak pedig teknőket gyártottak volna. A másik hibának azt tartom, hogy fontos feladatok megoldásánál inkább támaszkodunk külső, kevésbé hozzáértő szakértők véleményére, mint a meglévőkre." A szakmérnök úgy érzi, hogy "a legkisebb angyalföldi lazaság, részrehajlás is megingathatja Óbuda stabilitá-

sát". Ebben a hangnemben szól a címloldalon egy másik írás is a munkafegyelemről: "Lehetne példákat mondani tífős brigádokról, hogy ebből a tíz emberből jó, ha a fele becsületesen, folyamatosan dolgozik. Példa lehetne a megfontolatlanul kinevezett vagy választott csoportvezető, aki szinte visszaél beosztásával. Ki méri fel, hogy az ilyen magatartás mennyi kárt okoz a közönségnek? Ki méri fel egyszer, hogy hányan mentek el jól dolgozó, becsületes munkások a gyárból, s más munkahelyet kerestek ilyen vezetői magatartás miatt? Ne csak hangoztassuk a helyes elveket, valósítsuk is meg, méghozzá nemcsak a társadalom oldaláról, hanem az egyén felől is." A Vetélkedő a "Munkásszállóban" című tudósítás a modern munkásszálló Futaky József vezette Munkásklubja rendezte "Ki mit tud?" eseményeiről és eredményeiről tájékoztatja az olvasót. Erre a programra a Ki a felelős egy munkás haláláért? Hová tűnt a nyereség? című filmek, a Monzun együttes fellépése, valamint a Tatabányára és Szentendrére szervezett kirándulások után került sor. A tudósítás Pusztai István saját készítésű dobbal előadott dalain és Jankovics László citarájátékán kívül a társaságunk tagjának, N. Lacinak versmondását emeli ki, amellyel a kategória nyertese lett. "Természetesen a műsor megmaradt amatőr színvonalon. A cél: a munkások, vállalatunk dolgozóinak önkifejezési és szereplési formáinak megteremtése. A másik fontos tanulság: ha a vállalati társadalmi és gazdasági vezetők egyéb fontos teendőik mellett személyes megjelenésükkel mintegy rangot adva a műsornak, fáradságot nem kímélve részt vesznek a kulturális rendezvényeken, ez eleve fél sikernek számít", fejezi be a tudósítást az újságíró. A Munkásművelődés rovatban ezúttal a Bajkál-Amur vasút Szibériában című írás olvasható, ugyanezen az oldalon található még Szentiványi Kálmán Kié a középcsatár? című novellája Jelinek Feriről, az ácsok jegenye termetű, fakószőke brigádvezetőjéről, "aki az a fajta, akinek negyvenéves korára kiritkul a haja, mégsem fogja az idő, ha vidám képet vág, elmenne legénynek."

1977. november 18.

Ezúttal is Gereben Ferenc helyettesít. A már többször felbukó, de a többségnek mindig túlon túl nehéz feladatot jelentő Pilinszky-művekhez szerettek volna közelebb kerülni. Barátom és olvasáskutató kollégám azért is örömmel vállalkozott erre a feladatra, mert maga is foglalkozott Pilinszky költészetével. Tudta, hogy a képzőművészet is jól használható eszköz ebben a körben, ezért elhangzása után először is lerajzoltatta a Harmadnapon című költeményt, majd Schaár Erzsébet szobrait és Pilinszky hozzájuk kapcsolható költeményeit vetették össze, és értelmezték őket egymással a Tér és kapcsolat című közös könyvük alapján.

1977. december 2.

Asperján György a vendégünk. Ő is, mi is nagyon készültünk erre a találkozásra, hiszen a Vészkijáratbejárat megbeszélése volt társaságunk megalakulásának együttes élménye. Ez alkalommal második regénye, a Vetközzünk meztelenre! a téma. A magát a munkások írójának tartó Asperjánt több meglepetés érte: társaságunk több vonatkozásban eltért az íróban az író-olvasó találkozók során kialakuló "munkásolvasó"-képtől. Először még ő kezdte társaságunkat "provokálgatni", végül mi szorítottuk meg őt.

1978. február 18.

Nehezen jött össze ez az alkalom is, amely aztán emlékezetes maradt: angol szociológus barátom, Bryan Luckham látogatott meg minket, és töltött velünk csaknem öt órát. Először van körünkben Sz. László, a diplomata pályára készülő érettségizett szakmunkás. Vendégünk érdeklődési körét - közművelődés, felnőtt-nevelés, könyvtár, közösség - is figyelembe véve az akkoriban a Mozgó Világban megjelenő Látogatás a Házban című, egy nyitott

könyvtár (avagy egy nyitott könyvtár központú művelődési ház) modelljét felvázoló írásom egy-két részlete beszélgetésünk kiindulópontja. A "milyen legyen egy igazi könyvtár?" kérdés aktualitását nemcsak a Library in society (A könyvtár a társadalomban) szerzőjének jelenléte, hanem "székhelyünk" közeljövőben kezdődő bővítése-tatarozása is indokolja.

Ezután vendégünk kap kérdéseket. Milyen a fiatalok munkalehetősége Angliában? Mekkora a munkanélküliség és a munkanélküliek segélye? Túltette-e magát az átlagangol, hogy már nem nagyhatalom Nagy-Britannia? Miért éppen Magyarországot választotta a kéthónapos ösztöndíj színhelyéül? Meddig marad még Anglia a hagyományok rabja? Mennyi fizetett szabadságuk van az angol munkásoknak, és járnak-e külföldre? Mi a véleménye arról, hogy itt harminc év alatt nagyobb volt a fejlődés, mint bármelyik kapitalista országban? És vendégünk is kérdez. Miért kell, szerintünk, a Szovjetunióba élelmiszert importálni? Milyen a nők helyzete Magyarországon? Mennyit túlórázik a hajógyári munkás? Meg lehetne-e látogatni egy KISZ-gyűlést?

1978. április 14.

Egyre ritkulnak az alkalmak, egyre nehezebb időt egyeztetni. Ez alkalommal is csak kisebb kör jön össze, igaz, Sz. László három helyett is vitatkozik. A téma erre lehetőséget is ad: teljesítménymérés, munkaintenzitás.

1978. június 9.

Ismét csak hatan gyűlünk össze, ám emlékezetes alkalomra. A színhely - még folyik a szakszervezeti könyvtár tatarozása - a Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Igazgatóm, Papp István saját szobáját bocsátotta rendelkezésünkre, hogy a társaság tagjai - régóta dédelgetett tervünket megvalósítva - három irodalmár értelmezéseit vethessék össze az övéikkel. Fogarassy Miklós, Lakatos András és Vajda Kornél értelmezte és értékelte a Terek és a Zűrzavar című Pilinszky-verseket.

1978. szeptember 8.

Immár újra otthonunkban, a felújított és kibővített könyvtár "csendes sarkában", először meghallgatják szokásos élménybeszámolómat a bakonyoszlói olvasótáborról, majd az immár három évi együttlétünk egyik legdrámaibb beszélgetése következik. Sz. László külügyi főiskolára jelentkezett, de munkahelye nem támogatta értelmiségi származása miatt. Csakhogy Sz. László szülei elsőgenerációs értelmiségiek, nagyszülei a legegyszerűbb kétkezi munkások voltak. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy az új rendszer új értelmiségének kétkezi munkás gyermekét nem ajánlotta a gyár politikai vezetése. A társaság háborog, ám Sz. László mindenki elképedésére egyetért - pontosabban kénytelen keserűen egyetérteni - az "elvtársak véleményével". "Bizonyosan van bennem valami értelmiségi csökevény", mondogatja, hiszi is, meg nem is, mi pedig már nem tudjuk, hogy kire haragudjunk: a manipulálóra vagy az éppen diplomata pályára készülő (és erről éppen lemondó) manipuláltra.

1978. szeptember 22.

Országos Széchényi Könyvtár

Két héttel az Olvasó népért mozgalom konferenciája előtt segítséget kérek tőlük felszólalásom összeállításához: mit mondanának ők, ha szót kapnának? Erről az alkalomról sem magnófelvételem, sem jegyzetem nem maradt fenn, de szerencsére a három évvel később az Új Forrásban megjelent Falrahányt könyv című írásomban azonosítható házigazdánk, N. István, öccse: N. László és G. Katalin véleménye. (N. István levélben küldhette el véleményét, mint ez egyértelműen kiderül: a laktanyából). Az eredetileg az Élet és Irodalomba vitacikknek szánt írás az elképzelt Gondolkodó népért mozgalom rákosmezei zászlóbontásáról tudósít: "Ezután N. István hajógyári szakmunkásból lett hajógyári műszaki 'félértelmiségi' ragadta magához a szót, szenvedélyesen. Elmondta, hogy annak idején, nem is olyan régen a szakmunkástanuló kollégiumban a 'nyűvész' névre hallgatott. A 'művész' je-

lentésű 'nyűvész' ott, akkor az olvasó gúnyneve volt. Kezdő szakmunkásként már gúnyneve sem volt, mert a brigádban az olvasás egyáltalán nem volt téma. Következett a sereg. A másfél hónapos folyosómosás után meglepő fordulat következett: sorakozó, irány a könyvtár. Mindenki beírta a nevét, majd nyolc hónap szünet következett, aztán, aki akart, mehetett a könyvtárba, de olvasni ezután is csak sunnyogva lehetett. Fenn a gyártmányszerkesztésen 'félértelmiségiként' szintén nem téma az olvasás. Mérnök és technikus kollégái legfeljebb krimi olvasnak. Nagy ritkán fordul elő olyasmi, hogy egy olyan könyv, mint a Beszélő disznó, téma legyen. 'Általános iskolai magyartanárom nem tett érte sokat, szüleim kitépték a kezemből, a középiskolában nem szeretették meg', e szavakkal kezdte olvasói pályájának felvázolását G. Katalin, lyukkértya lyukasztó, aki a teljes igazság kedvéért azt is hozzátette, hogy középiskolai magyartanára dicséretes módon állandóan hangoztatta, hogy saját véleményüket mondják, de elszomorodott, ha azok nem egyeztek az övével. Ami pedig a munkahelyét illeti, cipőt venni munkaidő alatt könnyebben elengedik, mint egy órával a munkaidő befejezése előtt az országos versmondó verseny középdöntőjére. N. László darugyári hegesztő bele szeretné venni a mellét vergető kultúrstatisztika orrát a nagy büdös valóságba, már ami az olvasó munkásokra vonatkozó adatokat illeti. 'Olvasgatnak, persze, de nem ez a téma, aztán elvárható-e, hogy komoly könyvek felett görnyedezzen, aki nyomasztó érzésekkel megy haza?'. N. László esténként harmadikos gimnazista, de semmi öröme benne. Érzí, hogy elsősorban a kitartásával van baj, de abban is biztos, hogy az iskola demagóg, mert csak azt kell tudni, ami a tankönyvben van, és ha hozzáolvas valaki: az a refrén, hogy ez nem oda tartozik. N. László úgy érzi, hogy illegálisan olvas, ez pedig csak akkor lenne érdekes, véleménye szerint, ha lenne egy illegális olvasómozgalom is. M. Zsuzsa szakszervezeti könyvtáros kért szót, és arról beszélt, hogy a szocialista brigádmozgalom nagy lehetőség lehetne a gondolkodó népert célkitűzés sikeres megvalósításához, de csak arra, ha a mércét át lehetne (és kellene!) ugrani, ehhez azonban a mércét ki kellene ásni a béka feneké alól. Mődfelett bántja az, hogy a tiszteres szocialista brigádnak sem kell többet teljesítenie, hogy egy brigád azon bukott el, hogy nem volt benne munkásör, és véletlenül

sem azon, hogy a kulturális vállalásuk nem volt megfelelő, mert a kulturális vállalás, sajnos, még csak nem is harmadrendű, hanem huszonötödrendű probléma."

1978. október 6.

Ismét közöttünk van N. István, tele lázadással, indulattal, afféle első számú közellenségként. Szelidítését azzal kezdem, hogy megkérem József Attila A hetedik című költeményének felolvasására. Erre örömmel vállalkozik, hiszen nemcsak a katonasággal, nemcsak a hatalommal van perben-haragban, hanem legalább ennyire saját magával is, akiben nem tud megszületni a "hetedik". A költemény elhangzása után javasoltam, hogy nevezzük el társaságunkat a Hetedikek körének. Tizen vagyunk, mindannyian elfogadják.

Ezen az "ünnepi ülésen" igen stílszerűen A Mester és Margarita című Bulgakov-regény kerül terítékre. Laci bácsi, V. Lukács és F. Erika számára túlságosan magas volt a mérce, és abbahagyták. N. István, N. Laci, T. Sándor, B. András, B. Tivadar, V. Tibor és G. Katalin viszont elolvasták. Igaz, valamenynyien nehezen bírkóztak meg vele, de T. Sándor és B. András kivételével a többségnek tetszett a regény. N. István véleményén még erősen érződik az agymosásnak megélt katonaság hatása: "Azt olvastam ki belőle, hogy nagyon színes az ember, de meg lehet hülyíteni. Woland rokonszenves mint Madách Lucifere, Jézus is, aki egyszerűségével győzte le a nagy hatalmú Pilátust." Öccse, N. Laci szerint - akinek másodszorra már nagyon tetszett a regény - a mű lényege "a valódiak és a szélhámosok küzdelme a két főhős érdekében, akik csak a túlvilágon találhatnak megnyugvást".

1978. november 3.

Kicsiny, de lelkes csapattal megkezdjük a filozófiai témájú beszélgetés-sorozatot. A térbeli és az azon kívüli dimenziót átmetező rend, remény, humor, játék beszélgetésünk tárgya.

1978. november 17.

Szintén kis létszámú, de más összetételű társasággal folytatjuk a filozófiai kurzust a mi van a halál után? kérdés megvárgyalásával.

1979. február 16.

Takács László újságíró a vendégünk, a Magyar Ifjúság munkatársa, aki riportot akar készíteni rólunk. Alkalmi fotóriporterként vele jött Csomor Lajos népi iparművész is, aki felhívja a figyelmünket a feleségéről (Kocsi Mártáról) és róla készült tévéműsorra, amelyben a festett bútoraik díszítéseiből kirajzolódó világképről beszélget velük Feledy Péter. Megígérjük, megnézzük a műsort, és elhívjuk a művészházaspárt a következő alkalomra.

1979. március 9.

Szép számmal gyűlünk össze házigazdánk otthonában, lakásavatóra. Kocsi Márta és Csomor Lajos népi iparművészek is körünkben vannak. Munkásságukat és küldetésüket ismertetik. Érezzük, hitese, már-már fanatikus hitű emberek. A népi kultúra, a kézművesség, a tiszta források, a magyarság és a festett virágokból kiolvasható világkép beszélgetésünk tárgya.

Már sejtettük néhány hónapja, hogy bármelyik alkalom az utolsó lehet, mert már lehetetlenné vált az időpontok egyeztetése. Bizonyosan ennek a közösségi formának is része volt abban, hogy társaságunk tagjai többet vállaltak mindenféle feladatból a többieknél. Ez a negyvenötödik lett a negyvenkét hónapig működő társaságunk utolsó összejövetele. Csomor Lajos és Kocsi Márta fél év múlva már a negyedik bakonyoszlói olvasóborunk munkatársai, annak a közművelődési műhelynek, amelynek angyalföldi társaságunk előbb szerves előzménye, majd energiát sugárzó háterszága volt.

Ezen a napon jelent meg a Magyar Ifjúság hasábjain "nekrológunk", Takács László Véleményt mondók köre című írása, két teljes oldalon, egy hatalmas "szocreál" fényképpel, amelyen a társaság figyelő, töprengő, érvelő tagjai helyett (ilyen képet készített rólunk Csomor Lajos) egy úszódarun álló munkáscsoport látható, csupa idegen ember. A riport szerencsére nem arról szól, amiről a "pártos" illusztráció, valóban vélemények hangzanak el. Takács László először röviden és hitelesen ismerteti a "kör" történetét, majd engem szólaltat meg. Szavaimból kiérezhető végnapjaink megsejtése is: "Persze arra, hogy baráti körre alakuljunk, nincs idő és tér. Sőt, ez az intézményes forma is bármikor megszűnhet, mert ez a kéthetenkénti találkozás is egyre bizonytalanabbá válik. Egyre több program ütközik. Azok az emberek, akik részt vesznek a sportversenyeken, szak szervezeti és KISZ-feladatokat vállalnak, akiket vetélkedőre neveznek, akik vért adnak, jobbára mindig ugyanazok. Nálunk is hárman irodalmi színpad-tagok, többen komoly társadalmi funkciót látnak el, ketten-hárman pedig az egyetemet célozták meg." Takács László megkérdezte, hogy ez az aktivizálódás mennyire tulajdonítható a kör hatásának. Azt válaszoltam, hogy "ezt nagyon nehéz lenne kigobozni. Nem tudok csodákról beszámolni." Ezután elmondtam, mit jelentett nekem ez a munkások művelődésével és az irodalmi művek befogadásával foglalkozó kör, mit jelentett a szociológus számára, mit jelentett a bakonyoszlópi olvasótábor munkatársának. Ezután a riporter N. Lacit szólaltatta meg: "az is fontos itt nekünk, hogy egyáltalán beszélgethetünk. Manapság alig beszélgetnek az emberek. Például a buszon és a villamoson is inkább kinéznek az ablakon. Szinte csak ilyen helyen van lehetőség a beszélgetésre, egy baráti körben. A munkahelyen talán még valamennyit beszélgetnek: öltözői viccek, meg az esti tévéfilm megvitatása. Van, aki csak úgy él, hogy fölkel, bemegy dolgozni, aztán hazamegy, tévé, vacsora, asszony, gyerek és akkor csak az foglalkoztatja, hogy Colombo hadnagy hogyan derítette ki az esetet. Esetleg házra gyűjtöget, hogy le-

gyen elfogadható otthona. Ha ez már biztosítva lenne, akkor talán mással is foglalkozna: hogyan lehetne még demokratikusabb, még jobban összehangolt ez az egész". Házigazdánk, akit Takács László találóan a kör csendes dramaturgjának nevezett, N. Laci-val példálózott: "Nagyon sok ember, azt hiszem, azért nem mondja el a véleményét, mert fél beszélni. Itt van példának N. Laci. Már az óriási eredmény, hogy egyáltalán kinyitja a száját. Tényleg csoda. Mindenhol vannak ilyen Lacik. Mert nem mindenki van ahhoz hozzászokva, hogy hall valamit, és akkor arra spontán, azonnal reagál. Még akkor sem, ha rögtön véleményt alkot róla". N. Istvánt mint kitűnő versmondót és szenvedélyes vitatkozót mutatja be az újságíró. Ha N. Istvánon nem uralkodik el alapmagatartásává váló dühödtsége, talán fontosabb kérdéseket is érint, mint a hajógyári munkásszálló alkalmatlan berendezése. Igaz, ezt is lehet jelképesen érteni: "Öregem, hogy valaki a munkásszállóba egy ilyen lakberendezést csinál, ami nálunk van...! Hát ez miből fakad?! Az életben nem olvastott senki sem egy ilyen olvasólámpánál, mint amit nekünk oda felszereltek. Ha meg én összeeszkábálok magamnak egy lámpát, azt leszedik, és meg akarnak büntetni 3000 forintra, mert tűzveszélyes. Ha pedig kérek olvasólámpát: nincsen rá keret!" Laci bácsi visszakanyarodik a témához: "Itt mindig az volt a jelszó, hogy próbáljon mindenki őszintén beszélni. Nehogy egymásnak fals képet adjunk. Másképp az ilyen társalgás értelmetlen lenne. Itt mindenki a saját eszme-futtatását, elképzeléseit tette lapra. Talán ezért is vagyunk mindig így egy az egyben egy páran a régiek közül. Habár elég sokan lemorzsolódtak. Igaz, többen kiléptek, elköltöztek, család meg egyebek. De mi valahogy érdekesnek találtuk. A tanulásnak egyszerű és könnyű formája ez. Amit én nem tudok, tudja a másik. Vita közben annyi mindenre fény derül". B. Tivadar hozzáfűzi, hogy "volt egy-két srác, aki nagy szöveggel jött ide. Aztán megkértük: magyarázd meg, hogy miből gondolod ezt. Akkor ő is észbe kapott, és megpróbálta végiggondolni. Ennek a társaságnak azt köszönhetjük, hogy most már, sommásan, elhamarkodottan nem merünk véleményt mondani". Meglepő fordulat a "beszélgetésben" V. Tibor közbeszólása: "Én tudatosan nem vagyok brigádtag, mert nekem a brigádmozgalomról nincs jó véleményem. Mármost az általam megismert brigádmozgalomról. Amit én látok, az felszíni,

papíron lévő mozgalom. Papíron olyan szép, pedig mindazt egyébként is elvégeznék az esetek többségében." Hogy könnyítette vagy nehezítette Takács László dolgát Sz. László - akit a riporter így mutatott be: eredetileg kazángépész, három hónapja igazgatási előadó, KISZ-vezető -, azt csak találgatni lehet. Mindenestre a baráti ugratások közben "demagóg Lacinak" nevezett Sz. László kötelességének érezte, hogy "helyére tegye" a szocialista brigádokat azzal, hogy "a tömegmozgalom eredményeit általában csak hosszabb távon lehet lemérni. Véleményem szerint az utóbbi tíz évben a szocialista brigádmozgalomban van fejlődés, még akkor is, ha tegnapra visszanezve te nem érzed. Peched van, hogy nem egy összeforrott brigádban vagy. Aki teljesen kívül áll, az érezheti valami közömbösséget, de egy szervezetet nem lehet kívülről megismerni". Takács László ezután így zárja le írását: "Művészi alkotásokat elemeznek, beszélgetnek, vitatkoznak, játszanak. Vendégük volt író, dramaturg, filmrendező, baloldali angol szociológus. Kellemes benyomásokkal távoztak, pedig megesett, hogy az író* kipirulva, az asztalt döngetve védte igazát a vitatkozóval szemben. Közben megismerik egymást és önmagukat. Egyre többet tudnak a világról, az emberről. Véleményt mondanak - mert van véleményük".

Országos Széchényi Könyvtár

* Asperján György

III. KINAGYÍTOTT PILLANATOK

LUCIA ÉS RODRIGO

Ebben a társaságban senki sem ítélte el Luciát, aki Lopeznek adta magát, hogy eljuthasson szerelméhez, és senki sem állt ki a magát megcsalatra érző Rodrigo mellett. Mégis arra kértem őket, próbálják meg beleélni magukat Rodrigo helyére.

S. Anikó: Én leszek Lucia, Laci bácsi lesz Rodrigo.

B. András: Én Lopez vagyok, előbb gyere hozzám!

Laci bácsi: A krapekot, a Rodrigót rettenetesen elítélem, mégpedig azért, mert ha valaki lelkileg szeret valakit, azt egy az egyben meg kell hogy értse. Főleg, amikor az mindenre képes érte.

Megkérdezem: meg sem fordulhatna Rodrigo fejében az, hogy egy hasonló esetben esetleg legközelebb egy másik férfihoz megy el a lány? Nagy csönd, Laci bácsi leszögezi, hogy ez esetben egy emberfeletti nagy szeretetről van szó. Arra kérem S. Anikót, hogy most cseréljenek szerepet, legyen ő Rodrigo.

S. Anikó: Biztos egy kicsit rosszul esne, de ha megtudom, hogy milyen áron tudott ide eljönni, amilyen lelkis vagyok, megértem. Rosszul esne, nem mondom, de nem tenném azt, amit Rodrigo.

És ha ugyanez három hét múlva újra még egyszer megtörténne? kérdezem.

S. Anikó: nem történne meg, mert megbeszelném vele, hogy csak akkor jöjjön, ha pénze lesz.

B. András: Most már megértem a fiút. Lehet, hogy ezt sokan nem tartják modern felfogásnak. Amit Lucia odaad, az egy féltve őrzött kincs. Hogyne lenne az ember ilyenkor dühös! Ez egyszerűen csak féltékenység.

H. Lajos: Laci bácsival értek egyet, én sem zavartam volna el, de természetesen azt sem mondtam volna, hogy legközelebb is ezt csináljad.

N. István: Mindenesetre nem kergettem volna el. És föladtam volna azt a nagy biztosságot, hogy ott ülök a szigeten, és rendszeresen felkeres a szeretőm.

M. Zsuzsa:* Talán annyi, hogy Lucia helyében megkockáztattam volna, hogy nem megyek.

B. Árpád: Nagyon tökéletes kis tanmese! Sakk-matt helyzet minden viszonylatban. Ugyanakkor eléggé életszaga van. Meg is történhetett volna. Éppen így!

*Házigazdánk

Laci bácsi: Bandi véleményét nem látom eléggé tisztán, eléggé ingadoztál.

B. András: A férfiaknál nem. A nőknél, az persze más.

Laci bácsi: Miért?

B. András: Megmondjam? Szeretem a feleségem. És félttem!

H. Lajos: Hahá! És a feleséged nem szeret?!
B. András: Nem azt mondtam, hogy féltékeny vagyok, csak azt, hogy félttem.

Megkérdeztem tőle, hogy mit érezne Lopez szerepében. Egy cseppet sem érezné bűnösnek magát. Még azt se gondold, hogy önző fráter vagy?, kérdem tőle. Házigazdánk felujjong. B. András bejelenti, neki most el kell mennie. Tizennégy éve házasságban, egy tizenkét és egy hároméves lánya van. "Családcentrikusnak" tartja magát, de úgy véli, a jó lehetőségeket ki kell használni, természetesen elsősorban fiatal korban, de ha adódik egy-egy nagy lehetőség, még az asszony is megcsalható egyszer-kétszer. Ettől még nem borul fel a harmónia, ami szerencsére köztük minden tekintetben megvan, mert azt már tudja, hogy csak akkor lesz jó az asszonnyal, ha ő is kívánja. Laci bácsi dühös B. Andrásra, de nem tartaná sportszerűnek, ha a háta mögött vitatkoznának vele, ezért egy másik kérdést vet fel.

Laci bácsi: Például a menyasszonyommal kimegyek a Normafához. Jön egy héttagú banda. Szemem láttára az egész cselekmény megtörténik. Mi lesz most velem? Mi lesz szegény Luciával? Elítéljem?

H. Lajos: Én magamat vetném meg.

N. István: Nem tudtad volna megvédeni?

Laci bácsi: Akartam, de lefogták, megkötözték, megvertek.

H. Lajos: Luciának utána nem vigaszra lesz szüksége.

N. István: Hanem emberi megértésre, mert rajtad kívül mindenki el fogja ítélni.

Laci bácsi: Ne bonyolítsuk! Hogy egy ilyen szituban hogy tud ez a Rodrigo ilyen aljas lenni, ez nem fér az eszembe.

H. Lajos: Ha valaki csak egy kicsit is a női nem fölé emeli magát, első felfuvalkodottságában elzavarja Luciát.

B. Árpád: Ha igazán szereti, nem lehet ilyen hülye!

Heinz és Berbel történetének* elhangzása után a hűségre terelődik a szó. A törzsgárdatagságra és az ember újdonságvágyára

* Részlet Thomas Mann Doktor Faustus című regényéből.

utalva megkérdem tőlük, nem tartják-e gyanúsnak, ha valaki sokáig kitart valami vagy valaki mellett?

N. István: A legtöbb ember boldog családi életre vágyik, és mi történik? Beül a családi fotelbe. Ez az életcél? Mindig kell valamit keresni. Ha megállapodik, akkor vége.

B. Árpád: Van egy férfi és egy nő. Boldogok. Amit elértek, munkájuknak köszönhetik. Boldogok, kiegyesztik egymást. Az egyikben kétely merül fel, újat keres, ami egészséges folyamat, de ezt, akár sikerül, akár nem, becsületesen megbeszéli a másikkal.

M. Zsuzsa: Egy pillanat! Mi van akkor, ha bejelenti a nejed, hogy minden nagyon szép és jó, de most egy hónapra hagyjuk lógva egymást, próbáljunk ki valami mást is?

B. Árpád: Rögtön azt kérdezném, mi ennek a háttere?

M. Zsuzsa: A hátteret te legalább annyira ismered, mint ő.

B. Árpád: Ha valóban meg tudja indokolni, lehet, hogy belemegyek ebbe a próbajátékba. Ha például azt mondja, hogy megrendült bennem, már nem szeret úgy.

M. Zsuzsa: Akkor mégsem lehetett olyan tökéletes a harmónia.

M. Zsuzsa szülei válását követve nagyszüleinél nevelkedett. Friss diplomásként ugyanebben a szakszervezeti könyvtárban ismerte meg nálánál húsz évvel idősebb, ám még fiatalos, több nyelvet beszélő, szerző-mozgó-bonyolító férjét. Azt, hogy iszik, eléggé hamar megtudta, de bármennyire is gyűlölte az ittas férfiakat, megpróbálta menteni a szerinte még menthető. Amikor azonban férje egyik "vállalkozása" házkutatással végződött, fogta a cókmojkját, és terhessége negyedik hónapjában anyjához költözött.

Laci bácsi: Van egy közmondás: a házasság megöli a szerelmet. Ez persze elég erős, mert a házasságon belül sok minden lehet. Tegyük fel, tiz-húsz éven keresztül valóban harmonikus, de én életem végéig ne nézzek meg senki mást? Lehet egy hétig, két hétig, hónapig meghitt kapcsolat, aztán, ha vége, puszi, pá, de ezt otthon nem szabad éreztetnem.

M. Zsuzsa: És akkor mi van, drága lelkem, ha az a harmadik nem akarja, hogy vége legyen?

Laci bácsi: Úgy kell irányítani, hogy garantáltan vége legyen.

H. Lajos: Lehet-e egy érzést csak úgy irányítani?

Laci bácsi: Bizonyos fokig lehet.

N. István: Én tudom befolyásolni az érzéseimet!

H. Lajos: És akkor, amikor József Attila Óda című versét mondtad, miért küszködtél magaddal, hogy sírva ne fakadj?

N. István: Én nem akartam sírva fakadni soha!

M. Zsuzsa: Pisti, vállald már magad!

N. István: Én gondolkodom azon, amit érzek.

B. Árpád: És ha nagyobb az érzés, mint a gondolat?

Laci bácsi: Én nem szeretek ilyenekkel foglalkozni, hogy hűség, meg hit meg izé. Szóval ez nekem valahogy nem megy. Ezt valahogy nem is fogadom el, én már ilyen vagyok.

H. Lajos: Tegyük fel, öt éves házasság vagyok, a feleségem terhes, és én kímélni szeretném. Ebben az időszakban már ösztönszerűen felmerül, hogy most kipróbálok egy másikat. Ha jellemes vagyok és szerelmes, nem teszem meg. Ha viszont a házasság megöli a szerelmet, megteszem.

N. István: Ebben az esetben akár így, akár úgy, emberileg nem engedhető meg.

Laci bácsi: A nőekkel van mindig a legnagyobb baj, mert általában ők vesztik el leghamarabb a fejüket.

Laci bácsi egy sváb lányt vett el, egy 1538-ban Magyarországra települt, a háború után kitelepített, majd 1954-ben visszatelepült törzsökös dinasztia igen magasra taksált, általa soha ki nem érdemelt értéket. Apósa, vagyis inkább lánya birtokosa, a gazda pozíciójából tárgyalt vele. Ugyanígy tett Laci bácsi felesége is, aki ugyan Laci bácsi szerint a "maga módján szerette őt", mégis inkább birtokolta, hiszen legszívesebben egy pillanatra sem engedte volna el őt maga mellől, hiszen tulajdonába vette őt. Féltékeny volt mindenkire és mindenre: a pártára, a brigádra, a Vasas-meccsre és miránk, a társaságra is. Ezt egyébként saját szemünkkel is tapasztaltuk, hiszen időnként bebetért a könyvtárba ellenőrizni a férjét. Ilyenkor eléggé sötéten nézett ránk, különösen a társaság egyébként kevés számú és ezért nyilván még gyanúsabb hölgytagjaira. Laci bácsi egyébként példásnak jellemezte házasságukat, magát pedig monogám típusnak. Már az első három év után felmerült benne a válás gondolata, de a házasság tizedik évében született második gyerek miatt hosszú időre elnapolta a döntést.

Fél évvel később, amikor Lucia és Rodrigo történetének egy mai magyar változatával ismerkedtek meg (a Jelenkorban olvasható hasonló című írásomból), újra fellángolt a vita. B. Tivadar, aki a tanmese megbeszélésekor még nem volt közöttünk, meghökken, amikor megtudja, hogy Luciát felmentették.

B. Tivadar: Én a lányt elítélem. Ti megengedtétek? Ne vicceljétek!

H. Lajos: Vidéken járva, mint ti is, én is többekkel véleményeztettem a tanmesét. Jócskán találtam már a huszonvalahány éves nők között is olyanokat, akik Luciát ítélték el, akár Tivadar.

B. Tivadar: Én férfiszemmel is elítélem a tanmesében szereplő Luciát, ugyanúgy, mint a mai történetben szereplőt. Nem tudom, ti milyen fokon vagytok érzékenyek az ilyen dolgokra. Én nagyon.

G. Katalin: Ha szereted, akkor bizol benne.

B. Tivadar: Akkor is így érzem!

Laci bácsi: Mi ebből a tanulság? Szeretni kell, és nem kell mást tudomásul venni.

B. Tivadar: De az embernek vannak érzései, amelyek nagyon bosszantják.

H. Lajos a soron következő harmadik alkalommal már nincsen közöttünk. Nem akarja, hogy felesége féltékenysége megölje egy-éves házasságukat. Az, hogy már egy éve másik vállalatnál dolgozott, nem zavarta H. Lajost abban, hogy társaságunk egyik legaktívabb tagja legyen, felesége féltékenységét azonban - ahogy később magyarázta - "tiszteletben kellett tartania".

Amikor fél év múlva beszámolok Lucia és Rodrigo "peréről", amelyet a bakonyoszlói olvasótáborban rendeztünk meg, harmadszor is napirendre kerül a kérdés. Változatlan hevességgel vitatkoznak, ezúttal az új tagok, G. Katalin és V. Tibor is bekapcsolódnak.

V. Tibor: Rodrigo egyáltalán nem bűnös. Talán, ha van ideje meggondolni a dolgot, másképpen látta volna a helyzetet, de a harcok és nélkülözések közepette nem volt megfelelő érzelmi háttere. Később biztos megbánta. Luciával nem vagyok ilyen biztos, de három a ket-tőhöz arányban őt is felmenteném.

B. Tivadar: Én változatlanul elítélem. Miért nem változta be azonnal? Ezzel enyhített volna a helyzetet.

V. Tibor: Tiltakozom! Ő is félt, és előbb meg akarta győzni a fiút szerelméről.

B. Tivadar: Ez számítás!

F. Erika: Te abszolút nem éled bele magad a lány helyzetébe.

Laci bácsi: Egyet azért fikszáljunk le. Számomra ez konkrét, megtörtént dolog, való szent igazság, így rábízhatom magam arra, amit a lelkiismeretem mond. Megdicsérem Luciát korrektsége, szeretetvégya miatt.

B. Tivadar: Meg hát az élvezet, először Lopezzel, aztán Rodrigóval!

F. Erika: Mese habbal, kisfiam!

M. Zsuzsa: Ha csak élvezet kell, talált volna kevésbé veszélyes helyen is magának.

B. Tivadar: Ha korrekt volt és szerette, miért nem mondta meg az elején?

G. Katalin: Milyen alapon ítéled el Luciát? Hogy másé is volt?

Laci bácsi: Várjunk csak! Tivadar, te, ugye, életedben csak egy nőt szerettél, senki más?

B. Tivadar: Akit szeretek, azt szeretem! Lehet, hogy párhuzamosan négyet is.

M. Zsuzsa: Hoppá!

Laci bácsi: Mi számodra a szerelem? Bensőséges érzés?

B. Tivadar: Az, hogy nem unalmas, nem hallgatunk.

M. Zsuzsa: Azt mondja, párhuzamosan négyet. Akkor milyen alapon itéli el Luciát?

B. Tivadar: Nehéz ügy ez.

L. László: Én megértem Tivadart, és igazat is adok neki. Rodrigo szerinte is megérti Luciát, csak az az érzés zavarja belülről.

G. Katalin: Álljon meg a menet! Nem is akarta megérteni.

L. László: Felháborodik, mert nagy a vesztesége.

G. Katalin: Mit vesztett, könyörgöm?

L. László: Te nő vagy.

G. Katalin: Nem azért védem!

L. László: Van egy lány, akihez csak nekem van jogom.

G. Katalin: Nem tulajdonod!

G. Katalin mint nagyon szigorú emberre emlékszik apjára, aki ha nem volt időben kész a vacsora, óriási botrányt csinált, s amikor egyszer anyja elfelejtett kanalat tenni tányérja mellé, átment a szomszédba kanálért. Anyja szolgálta őt, s öngyilkossága után második férjét is, mindenben alávetve magát, akkor is éppen ugyanúgy, amikor neki is dolgoznia kellett. Anyját úgy nevelték, hogy csak kötelessége van. Később G. Katalinra is ezt a szerepet osztották, olyannyira, hogy mostohaapja az őrvezetőségről is leváltatta, hogy maradjon ideje a ház körüli munkákra. Bár még nyolcadikos korában is verték a rossz jegyekért - mert a tanulás is csak kötelessége volt -, jeles bizonyítványa ellenére sem akarták gimnáziumba engedni, csak ipari tanulónak, hogy minél előbb kereshessen. Amikor nagyszüleinél lakott, az ő tulajdonuknak érezte magát, amikor imádkozni és templomba járni kényszerítették őt.

L. László: Közös megegyezés kell! Neki csak rám, nekem pedig csak rá van jogom. Lucia nem csalt meg, mégis lefeküdt egy férfival. Még csak meg sem erőszkölték.

M. Zsuzsa: Lelki kényszer volt.

G. Katalin: Rodrigo kérdés nélkül odavágta a pénzt Lucia lába elé. Meg se kérdezte, miért tette. Mert ő férfi.

B. Tivadar: Miért, te már láttál abszolút egyenlőséget?

G. Katalin: Kell hogy legyen.

B. Tivadar: Soha a bűdös életben nem lesz.

G. Katalin: Tökéletes nem lesz.

B. Tivadar: Ha a feleségem megcsalna engem, ezután én már őt nem tudnám úgy szeretni, mind addig. Ez egy belső érzés.

F. Erika: Tivadar, mit szólna a feleséged ahhoz a kislányhoz, amelyik a múltkor a bulin az öledben ücsörgött?

B. Tivadar: Biztos nem azt, amit Zsuzsa.

F. Erika: Ő még finom volt, én két fülest adtam volna neked.

Laci bácsi: Ezek szerint elismered, hogy megtörtént az esemény? A nejed ezt tudja?

F. Erika: Ha megtudja, nyeljen egyet, igaz, Tivadar?

B. Tivadar: A szituáció a következő volt...

Laci bácsi: KISZ-buli stb.

B. Tivadar: Előtte, utána ilyen nem volt.

F. Erika: De még lehet, igaz?

Csend. B. Tivadar nem ígéretet, nem fogadkozik.

ÉRDEKEM-E A FELEBARÁT ÉRDEKE?

"Nem anakronizmus egy szocialista társadalomban, ahol a marxizmus az uralkodó eszmerendszer, szeretetről beszélni?" kérdezem társaimat.

Laci bácsi: Sőt, szükségszerű!

B. Tivadar: Én meg azt mondom, hogy törvényszerű.

H. Lajos: Amikor legelőször beszélgettünk, még a rádióműsorban, azt játszottuk, mit tennénk bele a "szocialista" feliratú dobozba. Nos, szerintem a szeretet is belefér, mert meg lehet sajátos tartalommal tölteni.

"Miért van szükség a szocialista humanizmuson kívül szeretetre is?" kérdezem. Házigazdánk szerint ezek unokatestvérek. H. Lajos szerint valahogy más a tartalmuk. "Mi a különbség?" kérdezem. H. Lajos megnézi az értelmező szótárban a szeretet jelentését, de csak a fejét csóválja.

H. Lajos: Az emberiség és a szeretet nem azonos. Attól, hogy nem szeretem, viselkedhetem még vele emberségesen. A szeretet az egy érzelmi dolog, az emberiség meg kötelességforma, nem kell feltétlenül pozitív érzelmet tartalmaznia.

Laci bácsi: Én tartalmasabbnak tartom a szeretetet, mint a szerelmet.

H. Lajos: Én fordítva, de lehet, hogy csak azért, mert kevesebb az élettapasztalatom.

L. László: A szerelem a szeretet öccse.

H. László: Szerelem nincs szeretet nélkül, fordítva lehet.

Laci bácsi: A szeretet örök, a szerelem pillanatnyi örömmámor.

N. István: A számomra fontos dolgokért feláldoznám a szeretetet.

H. Lajos: Visszatérve a szeretet és az emberiesség kapcsolatára, most már meg tudom fogalmazni: az emberiesség, vagyis humanizmus hordoz magában eszmei elkötelezettséget, a szeretet nem, az egyértelműen érzelmi.

H. Lajos a Morris-féle életutak közül a "keresztény" elnevezésűt érezte magához legközelebb, de a "ki kell alakítani az együttérző szeretetet" mondatban az "együttérző szeretet" helyére az "emberi együttélés feltételeit" javasolja azzal indokolva, hogy a szeretet számára "túl romantikus".

Megkérdézem, mi a véleményük a "szeresd felebarátodat, mint tenmagadat" alapelvről.

H. Lajos: Szemfényvesztés, mert nincsen meghatározva egyértelműen, hogy kit tartsak felebarátnak. Az emberiesség nemcsak a felebarátra érvényes, hanem minden emberre. A szeretet érzelmi dolog, az emberiesség íratlan törvény. Hogy kit szeressek, azt a magatartásom határozza meg.

N. István: Itt az érdek! Azt szeretem, aki az érdekem szolgálja.

M. Zsuzsa: Nem biztos.

N. István: Azt nem szeretted, aki ellened van. Aki nem engedi, hogy tovább tanulj, hogy érvényesülj.

A szerelem, a boldog családi élet, a gyerekek, a kényelmes élet, a sport és a hobbi, a sok szabad idő, a művészi élmény és az elismerés volt a legfontosabb N. István számára a listán szereplő 33 fontos dolog közül. A "melyek a legfontosabb értékek számodra?" kérdésre pedig a jó barátokat, a tudást, a munkát és az érvényesülést említi válaszul és ő az, aki legmagasabbra értékeli az "epikureus" életvitelt a társaság tagjai közül. "A számomra fontos dolgokért feláldozom a szeretetet", jelenti ki egy alkalommal, és éppen az érvényesülést említi példaként. Ám az érvényesülés számára keresést, törekvést, mozgást jelent, vagyis önmaga kiteljesítését, a biztonság, a társadalmi pozíció, a hírnév és az anyagi jólét nem szerepel céljai között, sőt némelyik éppen megvetésének tárgya. A hatalmat azonban - szemben a társaság többi tagjával - nélkülözhetetlennek, felelősséggel használandó eszköznek tekinti, mert nélküle, mondja, "jót sem lehet cselekedni".

H. Lajos: Nekem az a felebarátom, akivel az érdekem közös. Akivel csak egyoldalú, az legfeljebb üzletfelem lehet.

L. László: Nem azt jelenti ez a felebarát, hogy csak fele barátodat, vagyis csak a jó oldalát szeresd?

N. István: Akkor most behozom József Attila Gyermekké tettél című versét: "Nagyon szeretlek, mert magamat szintén meg tudtam szerettetni veled".

B. Tivadar: Önzetlen szerelem azért van, nem?

M. Zsuzsa: Nincs, nincs.

H. Lajos: Kérnék egy önként jelentkezőt, aki definiálja az önzést, és még valakit, aki meggyőz arról, hogy tényleg nincs önzetlen szerelem.

Laci bácsi: Csak nekem legyen egy ilyen pulloverem, senki másnak: ez az önzés.

B. Tivadar: Ha virágot kapsz és jó érzést kelt benned, az nem önzés?

Laci bácsi: És az ajándékozó részéről mi az önzés?

M. Zsuzsa: Abban is van.

Laci bácsi: Akkor én most a szexualitáshoz kapcsolom a témát. Mindig undorodva távoztam az olyan helyről, amikor a másikat nem éreztem ott.

M. Zsuzsa: Mi ez, ha nem önzés?

Laci bácsi: Ha ő akkor nincsen ott, nincsen velem, a világ omlik össze bennem. Ez nem önzőség szerintem, hanem az ellenkezője.

H. Lajos: Elfelejtünk valamit. Minden cselekvésünket az élet dialektikája szabályozza. El kell döntenem, hogy milyen önzés a veszélyesebb. Van egy mesém. Egy lány és egy fiú együtt járnak. A fickó átlagos egyén, a lánynak kocsija, lakása, pénze van. A véletlen összehozza a fiút egy ugyanolyan lánnyal, de ennek nincsen semmije. Kérdezem: önzésből választja a nincstelenebb lányt?

M. Zsuzsa: Igen, mert valami más értéket talál benne, ami a másokban nincsen.

B. Tivadar: Hű, de nincs igazad! Vele jobban érzem magam, ez mitől önzés?

H. Lajos: Azt hiszem, minden önzetlenségben marad valami önzés. Sokat vitatkozom Pistával*, hogy a lét határozza-e meg a tudatot, vagy fordítva. Pista szerint a lét a tudatot. Én azt mondom, ha már megvan a létminimumom, akkor már a tudatom határozza meg, hogy hogyan gazdálkodjam javaimmal.

F. Erika: A gépirőiskolában politikai gazdaságtant is tanultunk. Egyetlen mondat ragadt meg bennem: a szép az, ami érdek nélkül tetszik.

Miféle szép tetszik "érdek nélkül" F. Erikának? Brueghel öregasszonya nem, mert "Lehet megdöbbentő egy kép, haláleset, bármi, de visszataszító ne legyen, ha evvel a pofával a sötétben találkoznék, biztosan frászt kapnék". Giotto képe viszont nagyon tetszett neki, és Leonardo da Vinci Madonnája is. A tu-catnyi vers közül Tóth Árpádét érezte leginkább az ő izlésé-

* N. Istvánnal

nek megfelelőnek, de tetszett neki Pósa, József Attila, Petőfi és Pilinszky költeménye is, Pilinszkyé azért, mert "lel-kivilágomnak szép".

H. Lajos: Ezzel engem igazolsz, lehet mégis önzetlenül szeretni. Még a nagymamám is, pedig őt nem nevezném szépnek, csak jónak.

Előkerül Brueghel képe, erről H. Lajosnak világnézettanárrjuk jut eszébe.

H. Lajos: Olyan volt, mint Brueghel öregasszonya. Így vakarta a fejét, meg minden, mégis csodaszámba ment az órája. Ő rút volt, előadásmódja viszont szép.

MESTERSÉGÜNK CÍMERE ÉS RANGJA

A fontos dolgok teszt alapján a leginkább mellőzött és negatívnak ítélt fogalmak a hírnév, a hatalom és a társadalmi státusz voltak. Kiderült, többségük a rangra, vagyis a társadalmi helyzettel járó rangra, kiváltságra gondolt.

F. Erika: Már magában a "társadalmi státusz" is nagyon-nagyon ellenszenves nekem. Egyik feladatomban a technikus munkát, amihez tulajdonképpen technikus kellene. Tudom csinálni, mert segítenek, de vajon mikor vesznek fel egy technikust? Van viszont egy főnököm, aki nem érti a munkáját.

B. Tivadar: A státusz nekem azt jelenti, hogy valami főnököké.

Arra hivatkozom, hogy aligha lehetne elképzelni a mai világot munkamegosztás, vezetők és beosztottak nélkül.

B. Tivadar: Nekem akkor sem szimpatikus. A rang az nagy felelősség, az pedig magában rejti a hibázás lehetőségét.

N. István: Valakit azért meg kell bízni, nem?

Laci bácsi: Törvényszerű, hogy vezetőkre szükség van. A meg nem érdemelt rangokat persze elítélem. Azt még inkább, aki képtelen már leszállni a magas lóról, még a baráti körén belül sem. A mostani vezérünk ismeri gyárunk életét. Erre az emberre felnézünk, és ő le is néz ránk, nem bennünket, hanem ránk. Leereszkedik köztünk.

T. Sándor: Fölemel minket.

B. András: Én még nem kerültem vele ilyen kapcsolatba. A Hajó-Daruban olvasom, de én még nem éreztem.

Laci bácsi: Én jó párszor ülészttem vele, és valóban nekünk szólt.

N. István: Minden embernek érdeke kell legyen elérni státuszt, valamiféle rangot, mert különben megáll, begyöpösödik.

Megkérdem, szerintük milyen foglalkozásoknak van komoly társadalmi tekintélye. F. Erika szerint a párttitkárnak, B. András szerint a focistáknak, N. István a hegesztőket, öccse a színészeket sorolja ebbe a kategóriába, Laci bácsi pedig a pszichológusokat és a szociológusokat. Ki is fejti miért.

Laci bácsi: Milyen szomorú erre a társadalomra nézve, Pista, hogy a ti szakmátok csak most kerül így előtérbe. Hogy ennek mekkora a fontossága és a létkérdése! Ha így lett volna tíz-húsz évvel ezelőtt is, nem itt tartana ez az ország. Ez a szakma, a szociológia, nagyon szép. Mert tulajdonképpen ti vagytok, akik az egész társadalmat, hogy is mondjam... Szóval ezeket a felméréseket annyira tudom értékelni! Legalábbis, ha a dolgozók 60-70 százalékával le lehetne ülni így beszélgetni, mint mi most.

B. András: Az emberek, sajnos, nemigen ismerik ezt.

B. Tivadar: Nem a munkásoknak kell észrevenni, hogy ilyen is van, hanem a szociológusoknak kellene lejönni a munkásokhoz.

El kell magyaráznom, mire is jó a szociológia, mire, meddig terjed a mandátuma. Ezután az irodistákra, majd a diplomásokra és az értelmiségiekre terelődik a szó. Laci bácsi megkérdezi, mi lenne, ha mindenki diplomás lenne. N. István és B. Tivadar szerint ez lenne a megoldás. Lehűtöm őket, bizonygatva, hogy akkor a diplomások között alakulna ki hierarchia, mint ahogy már ki is alakult, elég csupán a különböző rangú egyetemeken végzett, azonos foglalkozásúakra gondolni. B. András ekkor kijelenti, hogy ő egyértelműen munkásnak érzi magát, de engem, már bocsássam meg, nem érez értelmiséginek. Örülök neki, és megkérdem, minek néz. "Magam sem tudom, nem tudlak behatárolni", válaszolja. Megkérdem, mi bajuk a hatalommal, úgy is mint az uralkodó osztály tagjainak.

F. Erika: Nekem eleve nincsen szükségem hatalomra.

B. Tivadar: Hatalom nélkül nem volna élet.

Laci bácsi: Törvényszerű, hogy lennie kell. A hatalommal való visszaélés, az, ami taszít minket.

N. István: Hatalom nélkül jót sem lehet cselekedni. A konkrét jóra gondolok, arra, hogy a munkásosztály sem győzhetett volna hatalom nélküli.

N. Laci: De arra nincsen szükség, hogy más felett uralkodjunk.

B. Tivadar: A hatalom, mondjuk ki, szükséges rossz.

N. István: A hatalom felelősséggel jár. Akinek hatalma van, az azt, könyörgöm, felelősséggel vállalta.

F. Erika: Akkor, ha van felelősségérzete.

B. András: Ha elfogadjuk, hogy öntudatos dolgozók vagyunk, akkor minek kell bennünket irányítani? Ha-

talmon lenni annyi, mint valakinek a feje fölött lenni. És ha öntudatos emberek feje felett van?

B. Tivadar: Kell valakinek fölöttünk is lenni.

B. András: De miért?

B. Tivadar: Még a világállamnak is lenne elnöke.

Megkérdezem tőlük, mit gondolnak: lehet-e Robinson kezében hatalom Péntek megérkezése előtt?

B. Tivadar: Az öntudat is hatalom, de ha mindannyi-
an öntudatra kerülünk, akkor is gondolkodni és dön-
teni kellene, hogy mit csináljunk.

B. András: De ehhez nem kell hatalom.

Megkérdezem tőle: nem rendelkezik-e hatalommal az, aki tájékozott arról, hogy mi történik odafenn?

B. András: Sajnos nem tudom, mert felettem döntenek.

Laci bácsi: Tulajdonképpen a te kezében is van ha-
talom, Bandi, hiszen műhelybizottsági tag vagy. Száz-
nyolcvan ember tartozik a kezéd alá.

B. András: Fene tudja... Valamennyire, persze, be-
folyásolni tudom őket... De, hogy ez igazi hatalom
lenne...?

Laci bácsi úgy látja, tapasztalja, bőrén érzi, hogy a legtöbb baj a munkásból lett értelmiségiekkel van. Nem is hívja őket értelmiségieknek, hanem csak műszakiaknak. Igéri, ha munkaügyi miniszter lenne, rendet csinálna: a nehéz és hasznos munkát végző fizikai munkásoknak és az igazi értelmiségieknek juttatna magasabb fizetéseket.

IRODISTÁK, HÁTRÁNYOS HELYZETŰEK

Felolvasom a Művelődési Közlöny 1975. december 4-i számából az Oktatási Minisztérium és a Munkaügyi Minisztérium közleményét, amely az alsó- és középfokú oktatási intézmények tanulóinak társadalmi rétegek szerinti kategorizálásáról szól. E szerint az "A" kategóriába tartoznak a munkásosztályhoz tartozó fizikai dolgozók, a "B" kategóriába a munkásosztályhoz tartozó közvetlen termelésirányító dolgozók, a "C" kategóriába a szövetkezeti parasztsághoz tartozó fizikai dolgozók - és így tovább az "F" kategóriáig, ahová a kisárutermelők és kis-kereskedők gyerekei tartoznak. Véleményüket kérem.

B. Tivadar: Helyes, hogy több segítséget kapjanak a hátrányos helyzetű gyerekek.

T. Sándor: Nem mindegy, hogy ki határozza meg.

Laci bácsi: Elég lenne az értelmiségit és a munkást megkülönböztetni.

"Hová kerülne a művezető?" kérdezem. Laci bácsi a munkásokhoz sorolja. A főkönyvelőt az értelmiségihez, a gépírónőt viszont már nem tudja elhelyezni saját kategóriarendszerében.

B. Tivadar: A gépírónő is munkás lehetne.

"És a mozipénztáros?" vetem fel.

F. Erika: Lógos.

B. Tivadar: Úgy kellene segíteni a hátrányos helyzetűeken, hogy titokban maradjon a segítség. Úgy kell tenni, mint a Jóisten.

Laci bácsi: És ha nem lenne semmiféle kategória? Ha egyénként néznénk őket?

B. András: Szerintem senkinek sem kell segíteni.

T. Sándor: Ha tehetsége van, fusson.

B. András: Utálok ezt a segítő értelmiségi mentalitást.

H. Lajos: Én az emberek betűkkel való megbélyegzését utálok.

B. Tivadar: Várjunk egy picit! Nem munkásállam van? Ne kapjon a munkás nagyobb segítséget? Persze az igaz, hogy a négyvenes évek végén kiemelték az uralkodó osztály allűrjeit vették fel.

B. András: Akkor most van vagy nincs felső tizezer?

T. Sándor: Van.

Laci bácsi: Persze, hogy van. Hadd kérdezzem meg Pistától, aki nem régen került fel az irodára, mi lesz vele, ha majd egyetemet végzett.

N. István: Nem azért ültem az íróasztal mögé, hogy lógjak.

Figyelmeztetem, hogy a legutóbbi alkalommal nagy indulattal beszélt a "rohadt irodistákról", majd felolvasom Örkény Trilla című egypercesét.

N. István: Ezt őszintén köszönöm neked.

Laci bácsi: Hadd térjek vissza a Bandi által említett értelmiségi mentalitásra. A legtöbb baj a munkásból lett értelmiségivel van.

B. András: Mondjuk ki, Laci bácsi, a mérnököknek le kellene jönni az üzembe.

T. Sándor: A szakszervezetben, tudjátok, termelési felelős vagyok. A bizottságomban a beosztottjaim mind iskolázottabbak, mint én. Van, aki nem is köszön.

B. András: Munkával kell őket meggyőznöd.

T. Sándor: Hiába, jobban ismerik a dörgést.

B. András: Akkor miért választattad meg magad?

B. Tivadar: Bandi, ez demagógia!

T. Sándor: A cél jó. Az a feladatomban, hogy a lenti tapasztalatokat felvigyem.

B. Tivadar: Nesze nektek üzemi demokrácia!

T. Sándor: Győzöm valahogy, de csak négyszeres erővel. Még az a szerencse, hogy van egy közgazdasági technikumot végzett feleségem.

B. András: Melyik munkás gondolja azt komolyan, hogy van valami foganatja annak, amit te csinálsz?

Az "Egy munkásélet zökkenői" és a "Hogyan élünk 2000-ben?" témák iránt élénk érdeklődést mutató T. Sándor így jellemzi szakszervezeti tisztségviselői tevékenységét: "Nem az igazukat keresem, hanem a realitást. Az igazság csalóka, sőt nincs is. Sokszor vitáztam a főnökökkel. Mi lett a jutalom? Még a vétőzásaim előtt kitüntetéset és egy moszkvai utat is kaptam a szakszervezeti munkámért, utána semmit."

JOGOS-E A TELJESÍTMÉNYTAKTIKA?

A Héthy Lajos és Makó Csaba által leírtak nagyon ismerősök számunkra. Megkérdem tőlük, hogy erkölcsstelennek vagy jogosnak tartják-e a teljesítmény-visszafogást.

L. László: Csak kívülálló ítélkezhet így.

B. Tivadar: Ilyen mértékben erkölcsstelen.

Megemlítem, hogy a két szociológus könyvében szereplő győri vagyongyári munkások, akik mesterien művelték a teljesítmény-taktikát, zömmel párttagok.

H. Lajos: Nincs ebben semmi erkölcsstelenség.

B. Tivadar: Ha párttag és öntudatos, akkor nem szabadna.

H. Lajos: Nézd az egészet ok-okozat viszonylatban. Rá voltak kényszerülve, hogy manipuláljanak a teljesítményükkel, nem?

Laci bácsi: Ez csak a vezetők tudtával és beleegyezésével történhetett. A vállalati bérszínvonal határok közé van szorítva. A miénk is. Az egyik részleg jól jár, a másik ráfizet. Hogy mindenki jól járjon, az lehetetlen. Sosem lesz megoldva a bérkérdés.

N. István: Akik meg merték csinálni, hogy lementek 70 százalékra, nagyon biztos anyagi alapon állhattak. Én is teljesítményben dolgoztam. Amikor jöttek a százaléklevonások, még jobban rá kellett hajtani, mi nem engedhettük meg magunknak azt a luxust, hogy lefékezzünk. Lakás nélkül?

H. Lajos: Én megcsinálom, ami nekem esetleg rossz, de öt embernek jó, ami három hónapon keresztül rossz, de fél éven keresztül jó. Mi is taktikázunk. Mielőtt kijelenteném, hogy erkölcsstelen, megvizsgálám, erkölcsösök-e a normarendezések.

B. Tivadar: Igaz! Évek óta beálltak 109 százalékra, se le, se fel.

B. Árpád: Mi csak 110 százalékot számolunk el, mert ami fölötte lenne, annak csak a felét számítanak be. Ingyen pedig nem dolgozunk.

Laci bácsi: Egyáltalán nem akarlak benneteket megbántani, de ami nálatok folyik, az istentelenül nagy bércsalás. Ezek szerint nálatok rengeteg óra úgy használódik el, hogy csak ligtek-lógtok.

B. Tivadar: Mert rossz a szervezés. Elindulunk hétkor, de csak tizenegykor fogunk emeléshez.

Laci bácsi: Tudod ki ennek az oka? Az Áрпи és társai!

N. István: És a besorolás? Ha a 25 forintos pasas tizedannyit csinál, mint én, a 9 forintos, akkor hiába minden, akkor is többet kap. És amikor a brigádvezető kapja a legjobban fizető munkát?

H. Lajos: És a haverja! Bizony, nem a teljesítmény, ami a legjobban érvényesül.

Laci bácsi: Egyet hadd jegyezzen meg! Társadalmunkban mindenkit foglalkoztatni kell. Én is itt kezdem, engem is lekezeltek.

Megkérdem, mikor éri el a plafonját. Négy év múlva, negyvenkilenc éves korában. Már csak 1 forint 50 fillér távolságra van tőle.

Laci bácsi: Igazat adok én neked, de arról is beszéljünk, ki hogy boldogul. Hogyan, aki egyedül él, hogyan, aki két gyerekkel, mint én.

H. Lajos: A fiatalnak sok esetben még égetőbbben kell a pénz.

B. Tivadar: Jobban kell!

H. Lajos: Legyen inkább 23 helyett 18 forintos órabérem, de kereshessem meg azt, amit megtermelek, és a normához csak akkor nyúljanak, ha javítják a munkafeltételeket.

Laci bácsi: Elfogadom, csak azt mondd meg, hogyan kellene csinálni?

H. Lajos: Egyszerű. Csak teljesítménybérben, plafon nélkül. Most már elmondhatom, a mi gyárunk is ugyan ezt a teljesítménytaktikát csinálta éveken át.

H. Lajos azt írta önéletrajzában, hogy a MHD "személyes okokból" nem javasolta egyetemi szintű továbbtanulásra. Később rákérdeztem, ő elmesélte, hogy egy művezetője játszott az ügyben főszerepet, aki az ötvenes évek szellemében tevékenykedett, még a mozgalmi munkát végzők sem jelentettek kivételt, őket is lógósoknak nevezte. Az MHD-t (második alkalommal, mert egyszer már visszajött) nem ezért hagyta ott, hanem azért, mert nem tudták képzettségének megfelelően foglalkoztatni.

PÓTCSELEKVÉS-E A NŐNAP?

A nemzetközi nőnap előtt három nappal, 1976. március 5-én megkérdeztem őket (négy férfit és három nőt), hogy mi a véleményük erről az ünnepről, ha egyáltalán ünnepnek lehet nevezni.

G. Katalin: Nem tudom, miért van.

M. Zsuzsa: Én sokkal prózaibban mondtam volna.

N. István: Én nagyon klassz ünnepnek tartom, csak az a baj, hogy úgy csináljuk, mint a szocialista brigádmozgalmat. Bejött az osztályvezető, összehívták a nőket, szólt az osztályvezető néhány szót, amiből leginkább az derült ki, hogy sajnos el kell mennie. El is ment. Ezután a bizalmi, egy fiatal srác nyögött valamit, aztán bebodták nekik azt a kis hamutálcát, dohányzik vagy sem, az nem számít. Szóval ezt is elsumákolják, lelinkeskedik.

M. Zsuzsa: Erre mondta valaki, példa a fokozásra: "hazugság, még nagyobb hazugság, brigádmozgalm".

N. István: De garantálom, hogy olyan klassz ünnepet lehetett volna csinálni.

H. Lajos: Egy hónappal ezelőtt nem tartottunk klassz nőnapot?

N. István: A műhelyben táncoltunk. Felkértem egy olyan nénit, akit talán sosem kértek fel.

H. Lajos: Ez a lényeg, de kötelességből virágot venni!?

N. István: De ilyenkor legalább lehet kedveskedni. Mindennap nem lehet.

M. Zsuzsa: Hogy az a magasságos! Miért nem?

N. István: Ha mindennap megpusztilom...

M. Zsuzsa: Nem is erre gondoltam, hanem arra, hogy megosztod a nejeddel a házi munkát.

N. István: Kell a nőnap!

G. Katalin: Teljesen üres!

B. Tivadar: Talán nemzetközileg kell. Akkor az anyák napjának sincs értelme?

H. Lajos: Annak van, mert nem minden nő anya.

H. Lajos: Az igazi ünnephez kötődik valami. Március 15-én visszük a szál szegfűt, Kossuth-nótát énekelünk a Petőfi-szobornál.

N. István: És közben elvisznek bennünket.

H. Lajos: Érzem, hogy a nőnap nem ilyen ünnep, de azt is érzem, hogy adósságunk van a nőkkel szemben. Végtelen évek során sem lehetne letörleszteni.

G. Katalin: Hogy fegyver legyen a nőnap a nők kezében, ez egy hülyeség.

H. Lajos: Nagyon gyenge még ahhoz ez a társadalom, hogy ilyen alkalmakat nélkülözni tudna. A férfiak szabadideje például kétszer-háromszor akkora, mint a nőké.

G. Katalin: Középisikolás voltam, jött a nőnap. Fiú osztálytársaim megbeszéltek, hogy felköszöntenek bennünket. Vettek egy pár csokor virágot, és a legszébb lány kapott két csokrot, a következő egyet, a harmadik egy szálát, volt, aki semmit.

N. István: Juj, de vad! Úgy leégették magukat, hogy tökéletesen! Egy pozitív példát mondok. Tegnap átmentünk a Habselyembe. A színpaddal. Játszottunk nekir valomit. Klasszul érezték magukat.

H. Lajos: És lehet, hogy az, aki legjobban mulatott, egy hatalmas frászt kapott az apucitól, mert később ment haza.

MEGLÁTOGATHATÓ-E A KISZ?

Már csak azért is, mert körünkben több tisztségviselője is volt (B. Tivadar, B. Árpád, H. Lajos, V. Lukács), nemegyszer szóba került a KISZ. Először éppen a nőnap szükségességének megvitatásakor. Amikor N. István és H. Lajos elmesélték, hogy milyen jól sikerült nőnapra műsort adtak a Váci út másik oldalán lévő Habselyemgyárban, felvetettem, nem volna-e érdemes létrehozni egy közös KISZ-szervezetet. B. Tivadar szerint ez ellenkező a KISZ KB határozatával. H. Lajos ekkor egyre izgatottabb lett.

H. Lajos: Nem érzitek-e a KISZ-t lejáratottnak?

B. Tivadar: Dehogyanem. Ezért kellene tenni ellene. Persze, ha volna a gyárban csak kétszáz olyan srác, aki többet merne tenni.

N. István: Ha volna...

B. Tivadar: Meg kellene találni őket.

G. Katalin: És ki keresi meg?

Megjegyzem, a Hajó-Daru minden hat oldalából legalább másfél oldal "KISZ-anyag". Többnyire nagyon lelkes beszámoló gyűlésekről, akciókról, aktívabálokról.

B. Tivadar: Én most benne vagyok a KISZ-bizottságban. Látom, mi megy ott. Egészen komoly munkát végeznek, higgyétek el.

H. Lajos: Én meg most kerültem ki, és azt hiszem, tudnék olyan érveket felhozni, amiből nagyon éles vita kerekedne.

B. Tivadar: Akkor nem a KISZ rossz, hanem az emberek?

H. Lajos: Igen, igen.

N. István: Egy öregasszony állt a mozi előtt. Azt mondta, hogy a jegykezelő nem szólt ki, hogy már fél órája elkezdődött az előadás. Rosszak az emberek, rossz világ ez!

B. Tivadar: Nem igaz, hogy nem lehet közösséget kialakítani. Mi, nem alakultunk ki?

H. Lajos: És akkor mi van, ha ti a KISZ-ben nagyon akartok valamit, de a vezér elvtárs nem akarja?

Ha felidézzük B. Tivadarnak a következő évi ifjúsági parlamenten elhangzó felszólalását és a vezérigazgató javaslatait elutasító válaszát, el kell ismerni, H. Lajos nem bizonyult rossz jósnak.

Szóba került a KISZ Bryan Luckham látogatásakor is.

B. Luckham: Nagyon érdekelne, hogy van-e határozott elképzelésük jövőjükéről a magyar fiataloknak.

B. Tivadar: Állandóan a fiatalok jövőjéről beszélgetünk a KISZ-ben. Nagyon sok probléma van vele. A közösségi élet színvonalát nagyon kell emelni.

B. Luckham: Meg lehetne-e egy KISZ-gyűlést látogatni?

T. Sándor: Juj-juj!!

B. Tivadar: Lehet, csak eléggé bonyolult.

Sz. László: Csak a gyár területére nehéz belépni, de nem a KISZ miatt.

B. Tivadar: Pedig egy ilyen látogatás, szerintem, propagandának sem lenne rossz, de most ünnepi taggyűlések vannak, ezek nem alkalmasak. Tagok és meghívott vendégek vehetnek részt a taggyűléseken.

Luckham úr elvben lehetne meghívott vendég.

Sz. László: Torz képet fog festeni, mert a fiataloknak nem lesz problémájuk, és vendégünk azt fogja hinni, hogy rendben van minden.

T. Sándor: Olyan napirendi pontot kell csinálni, hogy életszínvonal vagy hasonló.

B. Tivadar: Inkább össze kellene szedni embereket egy ilyen spontán beszélgetésre.

T. Sándor: De akkor már válogatnál, különben is erre itt vagyunk most mi.

B. Luckham: Hány százaléka KISZ-tag a megfelelő korosztálynak?

B. Tivadar: Harminc.

B. Luckham: Nem szeretnék zavarni, de biztos van egy KISZ-klub, ahol ki vannak írva a programok, aznapra, másnapra. Ezt szívesen megnézném, ebből is képet lehetne kapni az egészségről.

B. Tivadar: Ilyen központi hirdetőtábla nincsen.

Vannak előadás-sorozatok. Ajánlhatnám a szexológiát.

B. Tivadar: Vannak időnként nagyon klassz külpolitikai előadások.

T. Sándor: Itt volt egy Kína-szakértő is.

B. Tivadar: A VIT-tel kapcsolatban is sok program van.

B. Luckham kéthavi magyarországi tartózkodása folyamán igen sok helyre eljutott és bejutott, igen sokféle emberrel találkozott, még az a terve is sikerült, hogy hazafelé menet Varsó felé a Szovjetunióan keresztül utazzék, a hajógyári KISZ-gyűlés azonban sehogysen jött össze.

A RENDSZER ROSSZ VAGY CSAK A STRUKTÚRA!

"Hogyan lehet megvédeni valakinek az érdekeit?", kérdezte a társaság tagjait íróvendégünk, Asperján György.

B. Tivadar: Fel kell menni az Istenig.

Laci bácsi: Az a kérdés, kivel, mivel áll szemben az ember, és ez olykor kenyérkérdés is.

Asperján: Ismétlem, nem az emberek rosszak, hanem a struktúra.

B. Tivadar: Akkor pedig a rendszer rossz.

Asperján: Nem a rendszer, hanem a struktúra!

B. Tivadar: Azt akarja a regény sugallani, hogy a vezetés rossz?

Asperján: Magyarországon ma alig születik regény. Ami születik, problematikus.

B. Tivadar: Ami az Ön regényében van, az sem tipikus.

Asperján: Tipikusabb, mint látszik. A termelést emberek hajtják végre, de a munkaverseny idején állattá váltak.

B. Tivadar: Amit Gy. akar, szép, de módszereivel nem értek egyet.

T. Sándor: Mit csinálnál Gy. helyében?

Asperján ezután a munkaügyi döntőbizottságok lehetőségeiről beszél.

T. Sándor: Hogy csinálhatnánk jobban, ha egy nappal előtte kapjuk meg az anyagot?

B. Tivadar: Könyörgöm, hogyan működtek?

B. András: Közben meg végzitek sorban az iskolákat. Mit értek velem?

T. Sándor: Én mindig valami elfogadható közéletet akarok elérni.

B. András: És mit ér a szocialista brigád?

Asperján: És az igazgatósági tanácsba delegált munkás mit csinál? Hallgat?

Laci bácsi: Én nem!

T. Sándor: Van, aki felszólal. Információt kér, nevet. Ez vállalati titok, válaszolják. Nekünk, az uralgó osztálynak!

Laci bácsi: Én azt ítélem el a társadalmi vezetők közül, aki megalkuvó. Ez a könyv azért doppingol, mert ez nálunk is így van.

B. András: Ugyanis mi sem merjük kimondani a dolgot.

Laci bácsi: Te talán kimondtad?

B. András: Hol itt a munkásosztály vezető szerepe? Megalkuszik? Semmit se tudunk csinálni.

Laci bácsi: Te már annyiszor abba hagytad, ami azt jelenti, hogy mégis mindig sikerült rábeszélni, hogy csináljad tovább.

A VÁDLOTAK PADJÁN A KISEMBER

Örkény Információ című novellájának kisemberét, aki egyik alkalommal a szokásos tájékoztatás helyett (első emelet, balra, második emelet, jobbra) azt közölte a Montex irodái felől érdeklődő hölgygel, hogy "Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe", a vállalati szakszervezeti bizottság hallgatta ki, amelynek elnöke B. András volt. A panaszt tevő hölgyet G. Katalin alakította, magát a portásnőt, Marika nénit pedig B. Tivadar.

G. Katalin: Kérem, én a portásnőtől érdeklődtem, hogy merre találok a Montex irodáit, amire ő szenttelenül és sértő módon válaszolt.

V. Lukács (mint bizottsági tag): Miben állt ez a szentelenség?

G. Katalin: Először is nem válaszolt, másodszor is valami olyasmit mondott, aminek az volt a jelentése, hogy hagyjam békén.

M. Zsuzsa (mint bizottsági tag): Már jön is Marika néni, majd ő elmondja.

B. Tivadar: Jó napot kívánok! Leülhetek?

B. András: Tessék, foglaljon helyet! Egy olyan panasz merült fel, hogy megsértette ezt a hölgyet.

B. Tivadar: Én csak azt mondtam, hogy a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe.

B. András: Megkérdezem, hogyan értette ezt a mondatot?

B. Tivadar: Úgy, ahogy van.

G. Katalin: Ez felháborító!

Megkérdem, miért tartja annak.

G. Katalin: Mert ha én kérdezek valamit, akkor nekem ne válaszoljanak ilyeneket.

Mint jóindulatú bizottsági póttag úgy érzem, hogy Marika néni, mielőtt a tisztelt ügyfél megszólította, éppen végig gondolta életét.

G. Katalin: Nekem ne az életéről morfondírozzon, amikor én azért jöttem, hogy valamit elintézzek.

B. Tivadar: Tizennégy éve ülök és dolgozom az üvegkalitkában. Csak kétféle dolgot kérdeznek tőlem. Senki semmi mást nem kérdezett tőlem. De azért a kérdések között van időm gondolkodni, hogy mégis mitévő vagyok az életben. Most rájöttem az életem értelmére, és közöltem is a hölgygel.

G. Katalin: Nekem ehhez semmi közöm.

Megjegyzem, hogy mindenkinek köze van mindenkire.

G. Katalin: Ha valami problémája van, mondja azt, hogy szeretne velem beszélni, és miután elvégeztem, amit akartam, ha éppen van időm, meghallgatom.

B. Tivadar: Azért mondtam önnek, hogy a semmiből jövőnk és oda megyünk, mert szerintem nem érdemes sem a Bétex sem a Montex irodáit felkeresni. Ez életem summázata.

G. Katalin: Engem nem érdekel a maga élete, engem az érdekel, hol van a Montex. Nem tűröm el, hogy ilyeneket mondjanak nekem. Nekem is megvannak a magam problémái.

G. Katalin meglehetősen gyakran érzi úgy, hogy nincsen értelme életének, hogy semmire sem jó. Úgy véli, mindig az erősebbé, az erőszakosabbé az utolsó szó. De nem adja fel. Amit egyelőre legtöbbet tehet: töpreng, keres, kérdez. Olyan válaszokat érez magáénak, mint Kertész Ákos, kinek főhőse, Makra - akár ő is - "harcol környezetével, önmagával, szerelmével". A számára elfogadható válaszok közé tartozik Fejesé is. A Rozsdatemetőben az ragadta meg leginkább, hogy mennyire együtt érez az író elbukó hőseivel, Simone de Beauvoire-tól elfogadja, hogy minden ember halandó, Váci Mihálynak pedig megpróbálja elhinni, hogy életünk túlélhető.

B. András: Köszönjük szépen. Majd értesítjük a hölgyet az eredményről.

V. Lukács: Megkérdezném a hölgyet: ha Marika néni esetleg bocsánatot kérne, akkor eltekintene az ügytől?

Én azt javaslom, hogy a hölgy kérjen bocsánatot Marika nénitől. A hölgy (G. Katalin alakítása) erre háborodik fel csak igazán. Javaslom, hogy kérjen bocsánatot a hölgy a közömbösök nevében. A hölgy tiltakozik, és dühöngve elrohan. Az elnök megkérdezi a bizottság tagjainak véleményét.

V. Lukács: Szerintem nem mondott sértőt.

Szerintem és házigazdánk szerint sem.

B. András: Na, akkor, Marika néni, kérem, jöjjön be! Mivel egy ügyfelet megsértett, írásbeli fegyelmit kap.

A társaság nagyobb része elégedetlen. Javaslom, játsszuk el újra egy másik szereposztásban. B. Tivadar házigazdánkat javasolja Marika néni szerepére, de ő kézzel-lábbal tiltakozik. Laci bácsi felhívja a figyelmet arra, hogy az elnöknek úgy kell viselkednie, mint egy elnöknek. V. Tibor elvállalja Marika néni szerepét, a hölgyét F. György, házigazdánk pedig az elnökét.

F. György: Fel vagyok háborodva, mert egyrészt nem ezt a választ vártam, másrészt nem értem, mit akart mondani.

M. Zsuzsa: Ezek szerint sértőnek tartja ezt a választ.

F. György: Igen. Rám nézve is sértő, hogy én a bűdös semmiből jövök.

M. Zsuzsa: Úgy érzi, önre értette?

F. György: Úgy. Hogy én nem kötődöm sehová, és ezután még ennyire sem tartozom sehová.

M. Zsuzsa: Ön feltételezi, hogy a portásnő ismerte önt régebben?

F. György: Nem.

B. Tivadar: Mint bizottsági tag kérdezem, hogy csak ezen a mondaton sértődött meg? Nem inkább azon, hogy nem kapott felvilágosítást?

F. György: Elsősorban a mondaton.

G. Katalin: Mint szintén bizottsági tag kérdezem azt, hogy meg sem kérdezte, hogy érti?

F. György: Megkérdeztem, de csak ugyanazt hajtogatta.

M. Zsuzsa: Tessék bejönni, Marika néni!

V. Tibor: Jó napot kívánok. Hivattak.

M. Zsuzsa: Foglaljon helyet. Gondolom, ismeri a hölgyet, és gondolom, azt is tudja, miért van itt. Van ezzel kapcsolatban valami...

V. Tibor: Nincsen semmi mondanivalóm.

M. Zsuzsa: Meg tudja mondani, miért ezt a választ adta a hölgynek?

V. Tibor: A válasz tulajdonképpen akkori idegállapottól függött. Ez a hölgy is olyan magatartással lépett oda, hogy én csak egy portásnő vagyok. Lenézőnek éreztem viselkedését. Pökhendinek. Amit a válaszbombamondtam, magamra is érvényesnek éreztem, ezért használtam a többes számot.

F. György: Engem nem elégít ki ez a válasz.

M. Zsuzsa: A bizottság véleményére lennék kíváncsi.

Laci bácsi: Megkérem a kedves Marika nénit, fáradjon ki, míg a zsűri tanácskozik. Köszönöm. A portásnő magatartása teljesen elítélendő, figyelembe lehet venni, hogy már tizennégy éve itt dolgozik, de itt nem lehet így viselkedni.

B. Tivadar: De tisztelt elvtársam, gondoljon csak bele! Abban, amit Marika néni elmondott, van valami igazság.

M. Zsuzsa: Mire alapozza azt, hogy a portásnő magatartása teljesen elítélendő?

Laci bácsi: Mert a feladata az eligazítás.

M. Zsuzsa: Nem akarok személyeskedni, de az ön munkájában vagy családjában nem fordult elő még ilyen botlás? Mindig a kellő hangnemben beszélt ügyfeleivel?

Laci bácsi: Lehet, hogy kivételes egyéniség vagyok, de mindenkor, különösen hölgyekkel.

M. Zsuzsa: Marika néni is hölgy.

B. Tivadar: Önnek is lehet ügyintézés közben más jellegű gondolata.

Laci bácsi: Ha a munkámat végzem, eleve nem lehet más gondolatom.

B. Tivadar: És ha véletlen éppen akkor jönne rá az élet értelmére?

B. András: Hogy beleszóljak, nem azért jöttünk össze, hogy egymás dolgát firtassuk, hanem azért, hogy Marika néni felett döntsünk.

B. Tivadar: Én ennek az ügynek az emberi oldalát akarom kiemelni.

B. András: Vállalatunk egy ilyen fontos vendég felébe elküldését nem engedheti meg.

M. Zsuzsa: De azt sem engedheti meg, hogy egy tizennégy évig becsületesen dolgozó embert egyik pillanatról a másikra meghurcoljon.

G. Katalin: Soha nem érkezett panasz ellene, mégis igaza van az elvtársnak, ami az udvariatlan viselkedést illeti, ezért azt javaslom, helyezzük át más beosztásba Marika nénit, de hangsúlyozom, hogy nem büntetésként.

V. Lukács: Én semmi különöset, úgy értem: negatívát, nem vettem észre.

Elmondom, hogy mint ügyfél már tizennégy éve járok oda, és figyelem a portásnő munkáját. Elvártam én is a pontos választ, de valahogyan, nem tudom megmagyarázni miért, mindig egy kis csalódást is éreztem, amikor nem hallottam mást, mint a pontos választ. Nem mondom, hogy olyasmit vártam tőle, hogy "Ember küzdj és bizva bízzál!", de valami kis emberi többlet jólesett volna.

L. László: Én is figyeltem, és megállapítottam, hogy tizennégy éve egyforma az idegállapota. Ezt csodáltam, és vártam, mikor tör ki egyszer, mert ezt a sablont egy normális ember nagyon nehezen tudja elviselni.

L. László is feszegeti a sablont, egyelőre még óvatosan és titokban. Hazafelé menet éjszaka megáll a hídon, és a vízbe bámulva hangosan elmondja a Talán eltűnök hirtelent, amelynek ősbemutatója körünkben volt. "Volt egy négerkérdéssel foglalkozó szakember, aki végül maga is négerré lett. Kvarcoltatta a bőrét, tablettákat szedett. És akkor teljesen más véleménye lett. Bele kell élni magát az embernek abba a környezetbe, és csak akkor lehet itélkezni", mondta egy alkalommal. A magafajta érettségizett raktáros, magyarázza, nemegyszer négernek érezheti magát, akivel nemigen állnak szóba a "nagy fehér emberek a felső tízezerből". De nemcsak a felső tízezerrel van baja, hanem csaknem mindenkivel. Úgy véli, az emberek velejükig rosszak.

B. András: Javaslom, küldjük nyugdíjba, és helyette egy magnót kapcsoljunk be.

B. Tivadar: Ez nem megy, mert Marika néni mint rendész is működik.

Jelzem, hogy a titkosrendészek már az épület előtt igazoltatják az ügyfelet, és Marika néni csak 46 éves.

B. Tivadar: Különben is olcsóbb Marika néni, mint egy ilyen tájékoztató-ellenőrző berendezés.
L. László: Mivel a rendszert ehhez tartozik, felelősségre vonnám a rendszert vezetőjét, mert tizennégy év alatt lett volna elegendő idő, hogy elbeszélgesse nek vele.

B. Tivadar: Igaz, nem törődünk eléggé embereinkkel. Küldjük el Marika nénit három hétre SZOT-beutalóval a Kékestetőre. És amikor visszajön, meglátjuk.

B. András: Át kell helyezni! Legyen a bérosztály vezetője!

L. László: Át kell helyezni a Magyar Hajó- és Darugyárba.

B. Tivadar: Tizennégy éve nem kapott beutalót!

M. Zsuzsa: Nem tartanám helyesnek, ha mindenfajta fegyelmi büntetés nélkül úszná meg. Javaslom egyszer a SZOT-beutalót, másodszer a szóbeli figyelmeztetést.

B. Tivadar: Fegyelmi vétség mellett nem adhatunk beutalót.

M. Zsuzsa: Ez nem fegyelmi vétség.

Laci bácsi: Igenis az! Példát kell statuálni! Írásbeli figyelmeztetést javasolok. Még hogy a fenébe...

M. Zsuzsa: Elnézést! Nem fenéről volt szó. "A semmiből jövünk, és visszamegyünk a bűdös semmibe." Szavazzunk!

B. András: Tekintve, hogy néhányan elmentek, ejtsük el a vádat.

Laci bácsi: Szó sem lehet róla!

B. András: Akkor menjünk ki mi a portára! Különben is az üdülés és a figyelmeztetés üti egymást.

M. Zsuzsa: Az üdülés nem jutalom, orvosi beutalóra megy.

B. András: Talán bolond Marika néni?

M. Zsuzsa: Összegezem. A fegyelmi bizottság úgy határozott, kérem a kezeket magasabba, hogy a panaszt három az egy arányban elejti.

F. György: Tiltakozom. Följebb viszem a dolgot. És megmondanák végre legalább maguk, hogy merre vannak a Montex irodái?

M. Zsuzsa: Marika néni, bejöhet! Fel van mentve.

V. Tibor: Nagyon meg vagyok bántva, hogy csak most vették észre, hogy én is ember vagyok.

V. Tibor meglehetősen gyakran érzi úgy, hogy nincs értelmé életének. Úgy látja, húsz ember közül egy végzi azt a munkát, amihez igazán kedve van. Bár a világot alapjában véve rossznak tartja, azt vallja, senki sem maradhat közömbös, kritikusan kell szemlélni a világot, nem kell elfogadni, ahogy van, törekedni kell megváltoztatására. Kell hogy az embert minden érdekelje, kell hogy az ember nyitott legyen.

HA A FELADAT NAGYOBB, MINT AZ EMBER

"Meg lehet-e alkudni akkor, ha a feladat nagyobb, mint az ember?" kérdezem a társaság tagjait Az ötödik pecsét című film megtekintése után. Bólintanak.

Laci bácsi: Igaz, hogy Gyurica saját magát is mentette, ennyiben megalkudott, de a gyerekek is mindenkor a szeme előtt lebegtek. Az ő vele született jósága egyébként nagyon szubjektív. A többieket viszont egyértelműen elítélem. Még a kocsmárost is, hiába rontott neki a nyilasnak. Ő alapjában véve megalkuvó ember volt, hiszen azon spekulált, hogy ötven pengőt ad a kommunista feleségének azzal a céllal, hogy bebiztosítsa magát.

Hiába érvelek azzal, hogy a kocsmáros igazi feladat elé kerülve felnőtt a feladathoz, Laci bácsi nem tágit. Úgy érzi, hogy aközben is, amikor nekirontott a pribékeknek, a kellemes világára gondolt.

G. Katalin: Bár a befejezés hasonló Beethoven V. szimfóniájához, mégis valahogyan értelmetlennek érzem. Mi értelme volt, hogy meghaltak?

N. Laci: Hát hős ebben nincs.

F. Erika: A pirosposztagás nyilas borzasztó volt. Meglepett, hogy Latinovits ilyen unszimpatikus szerepet játszott. Gyurica viszont rokonszenves volt.

V. Lukács: Én nem vártam tőle, hogy ő lesz, aki pofonvágja.

Vendégünk, Vámos Miklós megjegyzi, hogy majd ha gyerekei lesznek, meg fogja érteni. Másik vendégünk, a filmrendező (Rózsa János) nagyon figyel minden szóra, minden rezzenésre. Harmadik vendégünk, T. Sándor felesége úgy véli, mindenkiben van emberség.

B. Tivadar: Nullák lettek az előtte lévő önmagukhoz. Semmi hasznosat nem műveltek a társadalom számára. Valami okos kompromisszum kellett volna...

G. Katalin: Nem volt vesztényivalójuk, csak Gyuricának. A többiek önbecsülésüket akarták megszerezni. Nagyon nehezen fogadom el Gyurica igazát, mert végig úgy éreztem, hogy lenézi az embereket.

Laci bácsi: Valóban. Hátradólt a széken, és dolyfösen pofékelte.

L. László: Arra gondoltam, mi is kaptunk pofonokat. Kétszer elsírtam magam a film nézése közben. Mit gondoltok, hogyan folytatódik Gyurica élete?

Laci bácsi: A felszabadulás után magas tisztséget visel.

B. Tivadar: Az egyik gyerek feljelenti.

N. Lací: Szép csendben él.

Nagy csend támad, csak B. Tivadar fészkelődik.

B. Tivadar: Az én apám is nyilas volt. És még többen a faluból. Afféle kis nyilasok, kényszerből, nem gonosztevők.

MEKKORA A VILÁGUNK?

Kilenc képet (nyolc festményt és a fényképet) és hat szöveget (öt verset és egy újsághírt) próbálgattunk elhelyezni világunkban.

Először N. Lacit faggattam.

- Miért került éppen az Országházat ábrázoló fénykép legtávolabbra a világotól, távolabbra, mint egy absztrakt festmény?

- Az a kis csoport, amelyik az Országház előtt áll, az van távol tőlem.

- Tudod kik azok?

- A magyar miniszterek. Az ő munkájuk az enyémtől nagyon nagyon távol van.

Ezzel szemben a Bosch-képet nagyon közelinek érezted, közelebbnek, mint például ezt a Lorrain-tájat.

- Mert ha felmegyek egy hegyre, ilyet onnan is láthatok, a Gyönyörök kertje, a Bosch-kép pedig szép, és a Rousseau-kép is művészi.

- És a Csontváry-festmény, a Mária kútja nem művészi?

- Ez távolabb van, mert ez egy vallásos kép.

- Ezt honnan veszed? Ez a lila ruhás hölgy például...

- Ne fáradj, kitaláltam, hogy Mária.

Laci bácsi "kivesézése" következik.

- A Lorrain-kép áll hozzád legközelebb.

- Mert ez teljesen egyértelműen egy vidéki táj. Én is vidéki gyerek vagyok, és ez nekem sokat mond. Ez a Mária kútja is közel van hozzám, mert ez vagy egy ehhez hasonló megvan Káloz község templomában is. A Bosch-kép áll a harmadik helyen, mert ez festői fantáziával megmutatja a női test, a női báj szépségét.

- És ez? Giselli Angyali üdvözlés című képe?
- Ezt egy kastély részletének néztem, egy sellőszerű hölgy...
- Ez egy fácán. És az Országház miért áll tőled távolabb, mint, mondjuk, a Gyönyörök kertje?
- Mert csak mint épületet néztem, az alakokat nem is vettem észre.*

T. Sándor következik.

- Hozzám ez a tájkép áll legközelebb. Lényegében egy nyugalom, szabadság, kötetlenség, nyugodt élet. Az Országházra ez egyáltalán nem mondható. Itt aztán zajlanak a témák.

- De hogy került holtversenyben első helyre a "nyugalmas kép" mellé a Kandisky-kép?

- Egyértelműen a haladás miatt, és azért, mert ez még nem szélsőséges. Egyszerű vonal, a modern élet egyszerűsége.

Tanáros magyarázat. Igaz, a címe Szétbontás-egység, de te nyugodtan adhatsz, és adtál is neki más címet, értelmezést. Miért áll távol tőled a Gyönyörök kertje?

- Nem látok benne szépséget. Ennyi egy rakáson! Olyan, mint egyszerre jóllakni.

- És a Mária kútja?

- Ez olyan alázatoskodó. Olyan csontos egyházi jellege van. Bizonyos egyházi stílust ad a képnek.

(Laci bácsi megjegyzi, hogy az üzemi bizottságot halljuk most.)

- Nyilván akkor ez a Giselli-kép is hasonló okokból esik ki vonzaskörödből.

- Ezen is túl sok van. Túlzsúfoltság. Hogy kerül fel az a Mona Lisa arra a karzatra, a páva meg a karosszékre?

Még a vármegyeházára is fel tud repülni a páva, magyarázom. Ezen meglepődik, afféle gyalogos madárnak hitte. Egyébként T. Sándor szabad idejében kovácsoltvas díszeket készít: gyertyatartót, zsúrkocsit, falidíszeket. Képzőművészeti könyvekből keres ötleteket. Büszke térlátására, arcmemóriájára és megfigyelőkészségére.

* Az alakok a Minisztertanács tagjai

V. Lukács következik.

- Egyformán távol van tőled a Gyönyörök kertje, a Kandiszký-kép és az Angyali Üdvözlés.
- Mert egyiket sem értettem.
- Még a Mária kútja is elég távolra került világod centrumától.
- Mert még életemben nem voltam templomban.
- Miből gondolod, hogy ez templomi, vallásos tematikájú kép?
- Ez a nő olyan apácászerű.

(T. Sándor megjegyzi, hogy régen az egyház meghatározta, hogy milyen színekkel fessenek, ez pedig azokhoz a képekhez hasonlít. "Egyházi lemerevedettség" van rajta, magyarázza.)

JÉZUS FEKETE-FEHÉR BEN

Néhány nappal a film megtekintése után nyolcan gyűltünk össze, hogy mérlegre tegyük Pasolini Máté evangéliuma című filmjét.

N. Laci: Érdekes volt. Szerintem jó film. Minden benne volt. Történelem, vallás, szóval minden. Nem ismerem nagyon az evangéliumot, de úgy érzem, bemutatta teljesen. Leginkább az utolsó vacsora jelenet fogott meg, talán azért, mert a híres festményre emlékeztetett.

T. Sándor: Száckorom jutott eszembe, amikor még templomba jártam. Ehhez még az is hozzátartozik, hogy keresztapám katolikus pap volt. Kezembe került akkor egy könyv, amely Krisztust és tanítványait betyároknak ábrázolta. Abban a könyvben Jézus nem kiűzi, hanem kirabolja az árusokat. Ebben a filmben viszont pozitív. Az az érdekes, hogy amit ebben a filmben Jézustól hallottunk, az jelenleg is használható, sőt, nem ártana, ha egyet-kettőt be is tartanánk. Lényeg az, hogy egy politikai változáshoz kell egy kiszemelt ember, aki mozgatórugója az egésznek. Ahhoz, hogy ez a vallás megteremtődjön, kellett valamit nyújtani az embereknek, valami látványoshoz folyamodni. Erre voltak jók a csodák. Persze, ez a film is jól mutatta: a tanítványok csak távolról szemlélték a csodát. Kérdés: láttak-e onnan valamit? Csodák persze nincsenek, de az embereket el lehet bódítani. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy ebben a filmben a hívő és a kommunista is megtalálja a jellegze-

tes témát. Ez szerintem azért is van így, mert a film rendezője maga sem tudta eldönteni, hogy kommunista vagy hívő. Aki nem ismeri a Munkásgyászindulót, még vallásos énekek is tarthatja. Pedig ez nem vallásos film. Ez politika.

B. Tivadar: Nem azt kaptam a filmtől, amit vártam. Bennem másképpen élt a Szentírás. Színesben. Ez meg majdnem teljesen dokumentum jellegű volt. Annyit lehetett érezni csak, hogy Pasolini kommunista volt, és materialista alapon fogta fel a Szentírást, pedig ez egy idealista elképzelés. Ő annyi oldalról fogta fel, én meg gondolati oldalról képzeltem el. Ebben a filmben Jézus ember, egy szuggesztív kalandor, nem Isten fia. Ezt én mondom, aki már nem hiszek úgy Istenben, mint gyermekkoromban, amikor ezek a történetek nagyon megfogtak, és ki is színeztem őket saját fantáziám szerint.

T. Sándor: Azt mondod, kalandor? Az emberi szerénységnek egy olyan formáját hozta ki, ami már szinte emberfeletti.

Megkérdem tőlük, mit gondolnak, mit írt erről a filmről a katolikus egyház hetilapja?

B. Tivadar: Szerintem ők is hiányoltak Jézusból az istenit.

N. Laci: Szerintem jónak tartotta.

T. Sándor: Most, amikor ilyen dzsesszes miséket rendeznek, ezt is elfogadták, mert haladni akarnak a korrallal, hogy továbbra is megnyerjenek tömegeket.

F. Erika: Kifogásolhatták, hogy modernizálva van, annak ellenére, hogy ebben a filmben is járkál Jézus a vízen, mint az író abban az Őrkény-novellában, amellyel mi is foglalkoztunk.

Laci bácsi: Legfeljebb azt kifogásolhatta, amit én is, hogy miért csak a Filmmúzeumban megy ez a film, miért nem mindenhol?

L. László: Kifogásolhatta, hogy a bibliai forma helyett egy másfajta beállításban mutatta be Jézus történetét. És a homoszexuális Pasolini nevét sem olyan nyomatékkal írhatták le ebben a lapban, mint máshol.

B. Tivadar: Pasolini úgy érzi, hogy az őskeresztény és a kommunista tanítások bizonyos pontokon fedik egymást. Nekem is az a véleményem, hogy a kommunizmus kifejlődéséhez Jézusra, meg az egyházra is szükség volt. Amikor ezt elmondtam a feleségemnek, ő ledorongolt, mert szerinte kibékíthetetlen ellentét van a kommunizmus és a kereszténység között, ugyanis a kereszténység a békét, a kommunizmus a harcot, az osztályharcot hangoztatja.

T. Sándor: Ami viszont a gyakorlatot illeti, vagyis a mi gyakorlatunkat, szerintem nagyon jó politika, amit mi az egyházzal szemben folytatunk.

L. László: Nagyszüleim vallásosak voltak, és elmesélték a Bibliát. Felidéztem ezt a film megtekintése előtt, és kialakítottam magamban, mi lehet az igazság. A film azért ragadott meg, mert a főszereplő egy tipikus Jézus volt, a szemébe volt beleírva

az egész Biblia. Engem éppen a fekete-fehér film ragadott meg. Mondanivalója is: volt egy csoport, akik lemondtak az Édenről azért, hogy önmagukat nyújtsák, hogy tiszta legyen a becsületük. Egy olyan életformát mutatott be, ami a szocializmusban sorozatgyártásban kellene legyen.

F. Erika: Én tízéves koromig hittanra jártam, első áldozó is voltam, bérmálkoztam is, de emellett úttörővezető is voltam, és számtalanszor előfordult, hogy úttörőnyakkendőben mentem templomba. Ott, akkor egészen másképpen hallottam mindezt, és a képes Bibliában is másképpen volt. Egyébként ma is bemegyek a templomba, de már csak a képek érdekelnek. Nemrégien lengyelekkel voltunk. Ők nyugodtan letérdeltek, és elkezdtek imádkozni, én meg majd meghaltam izgalmamban, hogy meglát valaki.

M. Zsuzsa: Nekem nagyon tetszett, hogy fekete-fehér volt, de végig zavarban voltam, mert a film megnézéséig - pedig bölcsészdiplomám van - egyetlenegyszer volt a kezemben a Biblia, de akkor is csak addig, amíg elolvastam Jézus családfáját, és akkor azt mondtam, köszönöm, ebből elég. Most meg zavarban voltam az apostolokkal, a farizeusokkal, szóval csak Máriát és Józsefet tudtam azonosítani. Meglepett, hogy nem is gondoltam eddig arra, hogy egy csomó kiszólás a Bibliából van, pedig naponta használjuk őket. Azt a jelenetet, amikor anyja odamegy a sírjához, míg élek, nem fogom elfelejteni. És amikor rokonai megtagadják, az is nagyon az enyém volt. Én nem tudom elképzelni magamat, hogy szó nélkül otthagynom anyámat, testvéreimet, és megyek...

T. Sándor: Ez az ügy egész embert kívánt.

M. Zsuzsa: Akkor én párttag létemre sem vagyok kommunista.

Házigazdánk a tiszta lelkiismeretet tartja legfőbb értéknek: a nagy emberek közül az özönvíz idején Lenint és Napóleont ültetné maga mellé a háromszemélyes csónakba. Nem szereti József Attilát, Pilinszkyt és Latinovitsot. Kedvenc költői Tóth Árpád, Babits, Kosztolányi és Arany János.

Laci bácsi: Ez a film nekem egy az egyben visszaadja azt, amit az evangélium leír. Ezzel, így ahogy van, a legmesszebbmenőkig egyetérték. Mint kommunista is. Az egészet egy az egyben át tudom ültetni a mai életünkbe. Például az apostolok: Tivadar meg ti. Az emberi gyarlóságaitokkal együtt. Azzal együtt, hogy az apostolok is elalszanak az olajfák hegyén. Hogyan élünk ma? Gyűlölködünk, veszekedünk. És még egy: azok a mondások ma is meghatározóak, ránk illelnek, mert gonoszok vagyunk és rettenetesek.

Megkérdem őket, mi történe, ha Jézus felvételét kérné brigádjukba?

B. Tivadar: Kiröhögnék.

Laci bácsi: Pedig mindegy, hogy materialista vagy idealista szemmel vizsgáljuk, ezek a mondások igazak, aktuálisak. A mi pártvezetőink is ezt fűjják.

B. Tivadar: Végeredményben mindenki benne él ez az Isten.

T. Sándor: Nekem is lehet forradalmár, de egy kapitalistának is.

"Mit válaszolnánk neki, ha megjelenne közöttünk?" kérdezem.

T. Sándor: Dolgozz, ne prédikálj, mordanák neki a gazdasági vezetők.

Laci bácsi: Itt vannak a Judások is közöttünk!

B. Tivadar: Egyszerűen csak a pénzért tette volna?

Laci bácsi: Behátrált, megijedt. Megalkuvó, jellemtelen szarjankó.

B. Tivadar: Ha nem is materialista alapon, de Jézus volt az első kommunista, mert meg is tudott halni mások boldogságáért, amire a ma embere nemigen képes.

VILÁGKÖZI HATALOM VEZETÉKE

A Ha nem szorítasz című József Attila- és a Vezeklés című Szabó Lőrinc-vers elhangzása után F. Erika szólalt meg először.

F. Erika: Azon gondolkodom, mit is jelenthet az, hogy "úgy szeretlek, mint a gyermek". Hogy olyan kegyetlen? Én ugyanis nagyon kegyetlen gyerek voltam. Ha valami nem sikerült, amit elterveztem, úton-útfélen mindenkibe belekötöttem. Az viszont, hogy "hol fényben fürdesz, azt a természet elsötétítem", teljesen megzavart. Talán annyira el van keseredve, hogy nem bírja maga körül elviselni a vidámabb környezetet?

"Beteges viselkedés-e ez, vagy előfordul egy normális szerelemben is?" kérdezem.

F. Erika: Bizonyos mértékig igen, de ennyire azért nem.

N. István: Ez teljesen normális. Ha van egy ember, akiben bízik, akkor még az is jogában áll, hogy megfenyegesse.

M. Zsuzsa: Van ilyen, de nem jogos.

L. László: Talán azt is akarja mondani, hogy úgy szeretted, mint az anyját. Annyira ragaszkodott hozzá.

N. István: Annyira bizik a másokban, mint a gyermek a felnőtten.

F. Erika: Úgy képzelem el, hogy ekkortájt írhatta az Anyám című verset is, abban is olyan kegyetlen volt.

Laci bácsi: Szerintem Lőrinc bátyánk egy szerelmi csa-

lódást ír le, vagyis azt a fázist, amikor gyanakodni kezd a szerelmére.

B. Árpád: Ugy van. Valamikor szerette azt a nőt, de most már nem az a nő csókolja, akit szeretett, pedig a nő még mindig ugyanaz, és mégsem ugyanaz.

N. István: Nem igaz! Ugyanő csókolja.

L. László: Olyasmit érez, mintha a feleségét, az egyszerű irodai dolgozót felemelték volna valami magasabb pozícióba, és most a férjét csak másodlagosan kezeli. Ez nagyon kiüt a versből.

F. Erika: Megmondom őszintén, nem tudom hová tegyem.

N. Laci: Én sem értem.

M. Zsuzsa: Szerintem ez a vers azt sugallja, hogy mit nekem ez a nő, amikor itt van az egész világ. Nem kellesz, mert te csak egy eszköz vagy.

L. László: Erre utalhat ez a "világközi hatalom" is. Ő és a felesége nincsenek egy nézeten, és ezért a férfi beolvas neki. Erre a feleség meg akarja győzni a férjét, ő meg ezt válaszolja: "Te valami világközi hatalom vezetője", vagyis eszköze vagy.

Szerelmes versekről lévén szó, javasolom, próbálkozzunk a szerelem meghatározásával.

B. Árpád: A szerelem lényege a megértés.

Elégedetlenek vagyunk, hiszen a megértés a jó brigádszellemnek és még jó néhány emberi kapcsolatnak is jellemzője, ideális esetben.

L. László: A szerelmesek figyelme egymásra összpontosul, nyugtalanok, hogy mi lehet a másikkal, másra nemigen tudnak figyelni.

N. István: Ellenkezőleg! A szerelem számomra is a nyugtalanság állapota, de másféle nyugtalanságé, amikor a szerelem olyan célok felé hajt, amelyek emberek, amiért érdemes élni, még akkor is ilyen energiát jelent, ha viszonzatlan marad a szerelem.

B. Árpád: Még egyszer megpróbálom. Van egy eszményem, és a másíkban meglátom az ehhez hasonlót, méghozzá már első látásra.

Laci bácsi: Tulajdonképpen egymillió apró kis tényező van, amiből összetevődik. Benne van a fellángolás. Egyébként a házasság ezért is ölheti meg a szerelmet.

F. Erika: A fellángolás nem szerelem.

B. Árpád: Azt hiszem, megvan! A vágyódás, az egymás iránti kölcsönös vágyódás benne a lényeg.

Laci bácsi: De meddig?

L. László: És a nyugtalanság. Még akkor is nyugtalanok, amikor már találkoznak.

Laci bácsi: A szerelem ösztönkérdés is, szexuálkötöttség. Ha ez közömbösül, elfelejtik egymást.

L. László: Ha a kislány tartózkodó, az még csak fokozza a szerelmet, mert akkor harcolni kell, és az ilyet még jobban lehet szeretni.

B. Árpád: Izgat engem ez a "világközi hatalom vezetőke". Nem gondolhatunk a két társadalmi rendszer közötti kapcsolatra? A "Ne rajongj" pedig azt jelentheti, hogy a nő ne vallja elveit a normálisnál jobban. Fizikailag még ő csókol, de már nem az, aki volt, mert közben megváltoztak nézetei.

Némi fényt derít erre a már-már a komikusságig átpolitizált olvasatra B. Árpád "ideológiai pályaképe". "Tizennégy éves korom körül még leginkább a hit vezérelt: hogy a valóságban is úgy van, amit mondanak. Persze, láttam a problémákat is, de elhitették velem és én meg magammal, hogy ezek a problémák nem általánosak. Azért volt ez így, mert nagyon-nagyon szerettem volna a jó győzelmét, egy jobb világot. Észre sem vettem magam, máris a század politikai helyettese lettem a seregben. Kapacitáltak a pártba is, de ezt meg akartam rágni, még ellenőrizni akartam magamban egy-két dolgot, erre rám sütötték, hogy maoista vagyok, s csak úgy tudtam megvédeni magam ettől az elhajlástól, hogy beléptem. Ezután lehettem volna akármi pártvonalon, de csak pártcsoporthelyetteséget vállaltam, mert annyi, de annyi színeváltoztató embert láttam magam körül ezekben a funkciókban. A szemináriumokra viszont nem jártam, mert nem akartam visszafejlődni, így aztán se előre, se hátra, egy kicsit megfeneklettem ilyen ideológiai dolgokban, igazából érdekelne ez engem mint a politikai, mint a filozófiai része a dolognak."

N. István: Árpikám, ez egy szerelmes vers, nem szemináriumi szöveg! A "mit istenítéd magad" azt jelenti, hogy nem csak magadnak köszönheted, hogy szerelmes vagy.

F. Érika: Nem egyszerűen az, hogy a nőből kitört a rajongás, és a férfi nyugtatja, hogy ne heveskedjék már annyira, gondolkodjon mértékletesebben?

Laci bácsi: Egyszerűbb ez: a jó ember egyszerre csak rájön, hogy megcsalta, és most nyugtatgatja magát. Ez már nem a régi csók, de mit lehet tenni, ez van, ezt kell szeretni, majd csak megszűnik valahogy.

Figyelmeztetem őket, hogy az a bizonyos "világközi hatalom vezetőke", bár eddig csak zavart okozott még azok számára is, akik jó érzéssel közelítettek a vershez, kulcskérdés. B. Árpád helyesel: igen, ez dönti el "jobbra vagy balra" a verset, hiszen nem egy, hanem két világközi hatalom létezik: a szocializmus és a kapitalizmus. Meghallgatjuk még egyszer a verset,

majd még egyszer, és egyre bizonyosabbak leszünk abban, hogy B. Árpád hipotézise aligha bizonyítható, valószínűbbnek tartjuk, hogy a létkérdést jelentő, a kozmosz megélésére lehetőséget adó szerelemről van itt szó.

A BETŰK GYÁSZÓRSÉGE

Miután elmondták József Attila Talán eltűnök hirtelen című költeményét, néhány mondatban értelmezték is.

L. László: Visszapergette életét egy drámai pillanatban. Próbálta megkeresni, hol rontotta el. A végelkeseredésig jut el, hiszen nem becsülte anyját, mestereit. Vádolja magát.

N. Laci: AZ életútja, az iskolától a végig.

G. Katalin: Keserű visszaemlékezés. Arra jut, hiába élt.

N. István: Nem bánta meg, amit hitt ifjú korában. Villon hatását is éreztem benne.

Ezek után bekapcsolódtak a többiek is.

M. Zsuzsa: Sem a vers nem tetszett, sem ahogy Pisti elmondta.

F. Erika: Nagyon erősen mondta.

G. Katalin: Érthető: ifjú vagy, nem az a megfáradt ember.

N. István: De én nem fogom majd életemet megbánni.

G. Katalin: Nem értek egyet egészen Lászlóval és Laciával. Siratja a múltját, de ez még nem jelenti azt, hogy a halálra készülne.

F. Erika: Nem tudatosan akar ő meghalni.

L. László: Borongós hangulatot kelt az olvasóban. Valami drámai dolog lehetett, de a vége mintha egy kicsit gúnyos lenne.

N. István: Két megoldása van: egy szomorú és egy dacos. Én az utóbbit választottam. Nem tudom elképzelni, hogy megbánja azt, hogy kiröhögte Horger Antalt.

B. Tivadar: Milliószer lehetnek az embernek ilyen pillanatai. Egy költőnek pláne. De a következő pillanatban már nem is így gondolja.

F. Erika: Figyelj csak! Azt, hogy kiröhögtem az oktatómat, ahhoz kapcsolja, hogy árva lettem, mostoha. Ezek súlyos dolgok, nem pillanatnyi hangulatok.

B. Tivadar: Pista, szerinted ezt a verset a költő tudatosan írta?

Elmondom, szerintem vérezen komolyan írta. Úgy érzem, a versnek vaslogikája van. Azt is közlöm, hogy számomra végtelemül szomorú, mégsem pesszimista vers.

G. Katalin: Az, hogy "elpazaroltam", mi mást jelenthet, mint hogy "nem sikerült"? Továbbra is állítom, hogy a halálra nem készült.

L. László: Sajnos készült.

B. Tivadar: Én a költészetben nem hiszek, úgy hogy amit leírnak, az igaz is. Én az összes lírát megbélyegzem, mert mind pillanatnyi hangulat.

L. László: Én pedig ez ellen tiltakozom.

Megjegyzem, szerintem ez a vers olyan gondos és pontos munka, mint egy Ganz-daru.

B. Tivadar: Várj csak! Ennek formája is van, nem csak tartalma. Mi van akkor, ha egy ilyen szó helyett egy olyat tesz oda, és mi ezért egészen másképpen magyarázzuk? Csupán egy szócsere miatt.

Megjegyzem, hogy miként egy daruban sem lehet önkényesen más alkatrészt használni, egy költeményben sem. Utalok arra is, amiről már több ízben is szó esett, hogy a költemények rendeltetésük szerint többértelműek, lehetőséget adnak arra, hogy olvasásakor, hallgatásakor többféle módon szembesüljünk magunkban az igazsággal.

B. Tivadar: Jó. Legyen igazad. Akkor mit jelent a "rezge megbánás"?

N. István: Hát, hogy csak úgy bánom, bánogatom.

B. Tivadar: Én azért szeretem a verseket. József Attilát is szeretem. De Arany János is odaírta, hogy "gondolta a fene". Lírai versről nem tanácsos elemző kritikát írni. Azt érezni kell. Arra is törekedni kellene, hogy megértsük? Nem tudom...

L. László: Én például az utolsó sort akarom megérteni.

Elképzelem József Attilát: ül az íróasztalánál, beletúr a hajába, látja magában ezt az egészet, mintha egy kicsit ki is gúnyolná magát ezért.

N. István: Visszatérve arra, amit Tivadar feszeget: én jobban hiszek a költő tudatosságában, mint bárki-nek a tudatosságában.

B. Tivadar: Most te megint elragadtatod magad.

N. István: Költőt mondtam, nem költőcskét!

Elhangzik a vers címe: A betűk gyászórsége. Felmutatom a verset: "ITT NYUGSZIK A HARMINCKETTES GYALOGEZRED".

F. Erika: Tessék?!

T. Sándor: Ezzel vége is. Pedig érdekelt volna.

M. Zsuzsa: Hogy vers-e vagy sem, nem tudom, egy biztos, kevés embernek jutna eszébe így ez a sor, ezzel a címmel.

Laci bácsi: Ez csak egy kijelentés, nem vers.

T. Sándor: Mert nincsen vers formája.

B. Tivadar: Még csak szabadvers sem.

Megkérdem őket, ha versnek nem is, költeménynek nevezhető-e.

T. Sándor: Igen, mert van címe.

Elmondom az "Akar haladni a korral? Süssön Váncza-sütőporral!" szövegű "verset". Megegyezünk: rímel, de nem vers, nem költemény. Elmondom Weöres egysorosát, a "Tojánhéj"-t. Zavartan néznek egymásra.

B. Tivadar: Akárhogy is, én a harminckettes gyalogezredet semmiképpen sem nevezném költeménynek.

T. Sándor: Most attól költemény, hogy költő írja? Akkor ha az én nevem lenne előtte, nem lenne az?

M. Zsuzsa: Fordítva: a költeménytől lesz az ember költő.

T. Sándor: Nem valami különcködés ez?

"Mit akarhatott üzeni vele Nagy László?" kérdezem.

T. Sándor: A legtöbb hős szobrán hosszabb szöveg van, és nevek is. Ha azt rímbe lehetne szedni, többet érne, mint ez.

Felhívom figyelmüket, hogy ez a költemény két részből áll: a címből és az egyetlen, csupa nagybetűs verssorból.

B. Tivadar: Ne erőlted, Pista! Nem hiszem, hogy ebből kijön valami.

T. Sándor: Az a Majakovszkij-vers, amikor Iván fürdőszobához jut, az legalább reális. Ez nem költemény, csak egy gondolat, amely történelmet sejtet.

B. Tivadar: De a költeményhez több gondolat kell.

T. Sándor: Egy is elég. "Egy gondolat bánt engemet..."

Felolvasok egy másik költeményt, Pilinszkyét: "Egy végképp betört állat hátán egy végképp betört állat lovagol."

B. Tivadar: Ez több gondolat. Ez nagyon sok gondolat.

T. Sándor: Azért nem olyan sok, kétszer ugyanaz, csak a lovagol változtat valamit.

B. Tivadar: Ez sem költemény. Nem az a költemény, hogy a költő közölni akar velünk valamit?

M. Zsuzsa: De miért nem mondja tisztességes prózában?

Laci bácsi: Várjatok már! Nem lehet ezt úgy felfogni, hogy ők már nincsenek, csak a betűk maradnak meg belőlük.

B. Tivadar: Millióféleképpen lehet értelmezni.

Megkérem, értelmezze azt, hogy "itt nyugszik".

B. Tivadar: Vagy itt nyugszik tényleg, vagy nem. De ez nem vers, csak egy ötlet. Igaz, mellbe vág, törnöm kell a fejem rajta, eszembe kell jusson az első világháború. A veszített háború. Az egész magyar sors. Trianon.

M. Zsuzsa: Kitört belőled a patrióta?

T. Sándor: Ez az izé akkor egy tény, amit mégsem lehet akárhogyan értelmezni.

Úgy vélem, nem biztos, hogy úgy tény, ahogy sokan gondolják. "Hol van az itt?", kérdezem. "Melyik harminckettes gyalogezredről van szó?"

N. Laci: Ezt már tudjuk történelmünkéből.

T. Sándor: Több ilyen számú lehetett, Mária Teréziától a második világháborúig.

M. Zsuzsa: És mitől "nyugszik"? Pihen. És az egész gyalogezred meghalt, mindenki kivétel nélkül, mármint a háborúban, a csatatéren, mert azóta feltehetően mindenki meghalt közülük, ám néhányan talán agg korokban.

T. Sándor: Izlelgetem a címet: gyász-örök, betű-örök...

M. Zsuzsa: Pista, tényleg nem takartad le a másik sort?

B. Tivadar: Egy pillanat. Én már érdekesnek találok. El kellene rajta gondolkodnom.

Három hónappal ezelőtt többen elvégezték azt a "házi feladatot", mely abból állott, hogy két héten át mindennap elolvasták a Ha nem szorítasz.. című József Attila-verset, és napló formába feljegyezték a napi "értelmezés-többletet". B. Tivadar naplója egy olyan küzdelemről tanúskodik, amelyik igazolni látszik ennek a "pálfordulásnak" a komolyságát, hitelességét: "Január 27. József Attila önmagát félti. Tipikus férfiszemlélet. Ilyen az enyém is. Ügyesen áthárítja a nőre féltését, szerelmét. Január 28. Önző a költő. Mindent követel (joggal) a nőtől, de neki azért marad kiskapu. A vers befejezése egy frapárs hazugság, de általában beválik az ilyesmi. Január 29. Isis. Két- vagy inkább többértelmű az egész. Mint minden a világon. Még nem kapta meg egészen a nőt, de azt tudja, hogy nagyon hat rá. Az ő szerelme hiúság. Nem szerelmes, csak játszik. Január 30. Egyre jobban tetszik a vers, de maradok a véleményemenél. Január 31. Ilyen érzések valóban léteznek, de most mégsem hiszek József Attilának. Február 1. Pillanatnyi érzésnek el tudom fogadni. Persze, ilyen verset nem pillanatok alatt írnak. Február 2. A vers önmagában igaz. Az érzés kivetítése alkotás. Ezek a sorok nem véletlenül kerültek egymás mellé. Tehát költeményként elfogadom, tetszik is, de lírai versnek (már amit én ezen értek) nem! Tudniillik nem igaz, amit ír. Február 3. Ennél maradok. Február 4. Inkább költemény, mint vallomás. Február 5. Összehasonlítom Petőfivel. Ez is rimbe van szedve, mégis Petőfinek minden érzése igaznak tűnik számomra. Talán az ellenérzést keltő szavak (ölelsz, falsz) miatt berzenkedem. Február 6. Önmagát szerelmesében szerető férfi hangja ez. Mint költemény csodás, érzésnek is világos, de nem a nőnek szól, mint a lírai versek szoktak."

M. Zsuzsa: Hogy a hajdani válogatott kötetben nem lesz benne, az biztos.

B. Tivadar: Sőt, ellenkezőleg!

T. Sándor: Én még mindig olyasmit érzek, mintha alsógatyában rohagnálnék a Váci utcában. Vagy bolond vagyok, vagy fel akarom hívni magamra a figyelmet.

B. Tivadar: Hívj ide három irodalmárt, és külön-külön hallgassuk meg őket.

Megfogadjuk tanácsát, és néhány hónap múlva létre is jön a "kritikus-parádé".

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IV. HAT ÉV MÚLVA

Hat év múlva már csak hatan dolgoznak a Magyar Hajó- és Darugyárban: F. Erika, Laci bácsi, G. Katalin, B. Tivadar, M. Zsuzsa és F. György (aki három évi maszekoskodás után ismét itt dolgozik). Az 1979-ben még fizikai munkát végzők közül hatan már szellemi munkát végeznek: H. Lajos, B. Tivadar, L. László, T. Sándor, V. Lukács és Sz. László; B. András mint művezető félig-meddig szellemi dolgozó. Ketten lejjebb kerültek a foglalkozási ranglétrán. N. István ismét fizikai munkát végez mint szakmunkás, V. Tibor pedig szakmáját otthagyva egy magánvállalkozónál segédmunkás. N. István, L. László, F. Erika, V. Tibor, F. György és V. Lukács házasságot kötöttek, N. Laci és G. Katalin élettársat választott. Laci bácsi elvált, majd újra megházasodott. Csupán B. Árpád legényember még közülük, de szándéka szerint ő sem sokáig. A férjek, feleségek és élettársak valamennyien legalább középfokú végzettségűek, többségük szellemi munkát végez (a szellemi segédmunkától az értelmiségi tevékenységig). Az új családok közül egyben van két gyerek, egyben most várják a másodikat, egyben nem terveznek többet, kettőben most várják az elsőt. F. György és N. István sajátkezüleg házat építettek, heten jutottak - többségük nagy áldozatok árán - önálló, a család mostani létszámát tekintve átlagos nagyságú lakáshoz. Szükségletben, albérletben, illetve házastársa szüleinél lakik még B. Árpád, N. Laci, G. Katalin és V. Tibor. Ketten befejezték a középiskolát, nyolcan magasabb szakmai minősítést adó tanfolyamon vizsgáztak, B. Tivadar egyetemet végzett. Ennyi derülne ki személyi igazolványukból: életterületben és életmódjuk mennyiségi mutatói alapján lassan gyarapodó, felfelé mobil réteg tovább folytatta megkezdett útját. Életük minőségéről viszont túl sokat nem árulnak el ezek az adatok. Alig tudhatunk meg valamit arról, hogy mennyibe került nekik ez a gyarapodás, hogy mennyit valósítottak meg terveikből; és melyeket közülük. Nem tudhatjuk meg természetesen azt sem, hogy megmaradtak-e valamennyire is hetedikeknek.

Folytonosság és újrakezdés (Laci bácsi). Amíg a "gyerekek érdeke megkívánta", fenntartotta az általa már harmadik évében elrontottnak ítélt házasságot. Huszonhárom évig csinálta becsülettel. "Példás házasság volt a monogám természetem miatt, de amikor már lehetett, befejeztük", foglalja össze. Akár mostani felesége, Laci bácsi is két bõrönddel kezdte új életét, amelynek élettere jelenleg egy beépített padlás, a megígért, kibőjtölt kétszobás lakás egy év múlva várható. Örülnek, hogy gyerekeik és gyerekeik házastársai, valamint a nem vérrokon unokák is jól összejöttek. Nemegyszer náluk gyűlik össze a nagy család. Gyerekeik valamennyien jobb körülmények között élnek, mint újrakezdő szüleik. Laci bácsi fia például egy "csodás házban", amelyet apja segítségével épített. Így aztán Laci bácsi legfontosabb célja 55 éves korában is a lakás. Ezen kívül: kirándulás, utazás. A fennmaradó szabad időben tévénézés, rádiózás, de válogatva; feleségének kézimunka, számára pedig a Vasas-mecs-csek. Laci bácsi második, vagy inkább másik otthona a gyár: a tmk-műhelybeli beszélgetések, a halálos komolyan vett főbizalmiság.

Csikorgó harmónia (F. Erika). Életében a nagy változás a saját család; elsősorban kislánya, másodsorban végre-valahára (két éve) önálló lakása és valamelyest férje is. Férjét még a hajógyári lövészkörben ismerte meg. Fiatalabb nála néhány évvel, most 31 éves. Bár felsőfokú technikumot végzett, betanított gépészként és mindeneként dolgozik egy külkereskedelmi cégnél. Hét évig anyósánál laktak, F. Erika másodrendű családtagként. Apósa ivott, és ő csak akkor engedte, hogy kislányához nyúljon, ha józan volt. Ezt apósa el is fogadta, de "rendetlen és önző" anyósával állandó volt köztük a háborúság. Tart még ma is. Amikor ellátogat hozzájuk, irigykedve nyitogatja a szekrényeiket. "Keres valamit, anyuka?", kérdezi ilyenkor F. Erika. Úgy ítéli, nem az a legnagyobb baj, hogy férje is iszik, 2-3 litert naponta, hanem hogy negyvenéves korára sem tudott "leszakadni anyjá-

ról". Így aztán hiába építette le férje "linkebb haverjait", továbbra is későn ér haza: anyjánál tölt el egy-két órát mindennap. Ha haza is jön, nem csinál semmit, csak a tévét nézi. Az autóján kívül ez a fő kedvtelése. "Egyébként jól megvagyunk, elfogadtam, hogy ilyen hülye", jelenti ki F. Erika, ha nem is boldogan, de valamiféle megelégedéssel. Sikerült azért mégis valamiféle revansot venni "borzalmas" gyermekkorán. Aztán még hozzát teszi: "Ha a gyerek felnő, a pasas röpülni fog, az biztos. Így aztán az életem a gyerekek. Mindenhová elmegyek vele, még a koronát is megmutattam neki." Van egy barátnője, lánya keresztanyja, azzal sok mindent meg tud beszélni, még a képeket is. Sok képzőművészeti albuma van, kedvence Munkácsy. "A virágjaimat is szeretem, mindennap megnézem őket", magyarázza kissé szégyenkezve, kissé értetlenkedve saját magán. A gyári jogsegélyszolgálatban dolgozik adminisztrátorként, nem sok öröme van benne, idegesíti a sok odahordott szerencsétlenség. Míg a többiekkel otthonukban, F. Erikával a hajógyári könyvtárban, a Hetedikék régi kuckójában beszélgettem. Röstellte is, de férje mértéktelenül féltékeny mindenkire, még a hajógyárra is. Eltűnődik: "Furcsa figura. Nekem szegezi, hogy mit akarok én a nyolc általánossal, ugyanakkor a barátainak büszkélkedik velem, a műveltségemmel, ami, hát, te aztán ismered... Sajnos sokat leadtam egyéniségemből. De most lassan visszaveszem az irányítást, elhiheted!"

Brigádvezetőből szakoktató (T. Sándor). Józsefvárosi lakásuk ajtaját és a lakás díszítményei egy részét (kovácsoltvas polcok, lámpák, díszek és zsúrkocsi) maga T. Sándor készítette. Papíron már értelmiségi (hiszen a szakközépiskola elvégzése és a megfelelő vizsga letétele után elment szakoktatónak abba a szakmunkásképző intézetbe, amelynek a tanműhelye egykori munkahelyén, a Hajógyárban van), de magát ugyanolyan munkásnak, pontosabban mesternek érzi, mint amikor megismerkedtünk. Barátai nem hiszik el, hogy a munkaidejébe beépített túlórával együtt szakoktatóként havi 9000-et keres, és még egy kis zsebpénzt fusizással (iparművészkedő sógorával közösen bérelnék egy alagsori műhelyt a szomszéd házban.) Úgy érzi, révbe értek: felesége egy nagyüzem munkaügyi osztályát vezeti, fia és lánya reszkedelmi tanulók. A szakközépiskola befejezése után szellemi-

leg teljesen kikészült, két évig semmit sem olvasott, csak bar-kácsolt, képzőművészeti könyvekből kilesetett motívumokat kala-pált ki vasból, teljesen belefeledkezve. Most már rendbe jött, néha-néha olvasgat is, de inkább moziba járnak feleségével. Legalább ennyire kellemes kikapcsolódás - esténként feleségével együtt, vasárnap az egész családdal - a kerékpárra ülni és csavarogni. Így összegez: "Igyekszem lezserebben venni a dolgo-kat. Túl sokat feccöltem bele a szakszervezeti nyüzsgésbe, abba is csak az idegeim mentek tönkre. A lezserség azonban a felfo-gáserkölcsmet nem érinti." Barátaik nincsenek, mert senkinek sem akarnak a nyakába akaszkodni, különben is számára a barát-ság "felfogás, odafigyelés", amire manapság az emberek nemigen képesek.

Halkan vetélkedve (V. Lukács). Az érettségi és a szak-technikusi képesítés megszerzése után a gyártástervezésre ke-rül, de hamarosan visszamegy fizikai munkásnak. 1984-ben aztán egy harmadik lehetőséget választ: szakoktatónak megy ugyanabba a szakmunkásképző intézetbe, ahol T. Sándor is dolgozik. A mel-lékállással együtt havi tízezret keres. Öt éve házások, fele-sége német-orsz szakos középiskolai tanár, de nem tanít, hanem az egyik minisztérium nemzetközi kapcsolatok osztályán dolgo-zik. Két évet albérletben húztak le, majd szülői segítséggel Dunakeszin egy panelház tizedik emeletén (ahol nyáron nincs víz) kétszobás lakáshoz jutottak. Első gyermekük már megszüle-tett, most várják a másodikat. Társaságunk leghallgatagabb tag-ja, ha marad rá ideje, könnyű filmeket néz meg, Berkesit és külpolitikai témájú könyveket olvas, a tévében megnézi a bel-és külpolitikai műsorokat és a Stúdió '85-öt, ha még több ide-je lenne, többet kirándulna és még többször venne részt vetél-kedőkön, ahol a sport, a földrajz és a külpolitika az erőssé-ge.

Látástól vakolásig (V. Tibor). A katonaság után csak né-hány hónapot dolgozik a Hajógyárban. A jegyességből (a lány titkárnő volt a Hajógyárban) a tervezettnél előbb lett házas-ság. Megszületett a gyerek, pénzre volt szükség. Finommechani-kai műszerész "jogosítvánnyal" maszek kőműves mellé állt be se-gédmunkásnak, majd egy lakásépítő gmk-ba lépett be. Most 50 fo-rintos órabérért dolgozik, majdnem minden hétvégén is (fél évig

egyetlen szabadnapja sem volt), napi 10 órát. Már egy éve szakmunkás feladatokat végez, hamarosan szakvizsgát tehet kőműveségből. Valamikor régész, méhész és kertész akart lenni, most vállalkozó szeretne lenni, hiszen, ha számolni kell, mindig őt küldik. Most várják a második gyereket. A kocsi, a hifi-torony és a színes tévé már megvan, és hamarosan rendes lakásba költözhetnek az újpesti szükséglakásból. Harmincéves koráig szeretne egyenesbe jönni, aztán emberi módon élni. Olvasni, hétvégén beülni a kocsiba, és bejárni Magyarországot. Nem iszik, nem dohányzik, nem kávézik, csak dolgozik a családjáért, de tudja, hogy az így "rohadt dolog".

Hajtás a biztonságért (B. András). Elsősorban a jóval nagyobb pénz volt az oka, hogy négy éve otthagyta a Hajógyárat, és elment havi 8000 forint fizetésért, a prémiummal meg a gmk-val együtt összesen havi 18 000 forint jövedelemért egy villanyszerelő szövetkezetbe művezetőnek. Nemcsak a gyenge kereseti lehetőség, az is zavarta a Hajógyárban, hogy amikor ő, ha nem volt munka - ami igen gyakran előfordult a tmk-ban, részben éppen jó munkájuk következtében -, nem állt be a "dumapartiba", hanem nekiveselkedett a fusizásnak, a kollektíva (F. László brigádja) kinézte őt, a "haszonra rámenőst". Dunakeszin jutott egy két és fél szobás KISZ-lakáshoz, itt él a "családcentrikus értékrendű" B. András adminisztrátor feleségével és két leánnyal. Tudja, hogy már le kellene állnia, de ez már vasárnaponként sem sikerül, akkor sem, ha kirándulnak, mert akkor is munkáján jár az agya, képtelen már pihenni. Lánya középtávfutó serdülő bajnok, ő pedig a munka bajnoka, aki bármennyire is szeretné, soha sem tudja egyetlenül szervező, irányító főnökei miatt a legjobb teljesítményt nyújtani, így aztán legtöbbször csak a "szép pénz" marad a jutalma.

Bizonyítás és visszatérés (F. György). Megnősült, kölcsönöket vett fel, és két kezével elkezdte házukat építeni Főron. "Volt egy jól futó szocialista brigád, de senki nem jött el segíteni, még ellendrukkerek is voltak." Hamarosan otthagyja a Hajógyárat, és beáll a helyi tévészbe. Megvesznek neki egy nullára lefutott, törött gépet, megjavítja, és azon dolgozik, amíg vannak jó munkák. Közben felépíti a házat, ezzel "ellen-

drukker" apja és szomszédai előtt is bizonyít. 1985-ben jött vissza a Hajógyárba 6800 forintért. Hétvégeken segédmunkát végez építkezéseken. Feltett szándéka, hogy nem fog megszakadni. Családjával szeretne minél többet törődni, elvinni a gyerekeit fürödni, a természetbe, egész nap csak menni, embereket nevelni belőlük, érdekes dolgokról olvasni. Érti, hogy célokra lenne szüksége. Egyelőre keresi őket. Mindenesetre ültetett három körtefát. Sok tartalékot érez még magában, például nagy kíváncsiságot. Új feladatokat szeretne kapni. Nemrég vett egy nyúltenyésztési szakkönyvet, de mielőtt kinyitotta volna, szerzett egy nyulat és felboncolta.

Igazságkeresés bírói síppal (H. Lajos). Szaktechnikus vizsgával is újabb hat évig fizikai munkát végzett. 1983-tól lett munkavédelmi előadó egy építőipari vállalatnál. Felesége pénzügyi ellenőr, két gyermekük van, három éve jutottak megfelelő lakótelepi lakáshoz, 1985-re törlesztették le adósságukat. Nyolcéves házasságuk alatt nemigen voltak szórakozni, mert vasárnaponként legtöbbször épületlakatos munkákat végez maszek építkezéseken, a hét négy napján pedig NB III-as labdarúgó mérkőzéseket vezet. Egyetemre készült, és B. Tivadarral együtt el is végezte az előkészítőt, de a felvételin "leblokkolt". Többször már nem próbálkozott. Az egyetem helyét a futballpályán való igazságtevés foglalta el. Emiatt családjával szemben komoly lelkiismeret-furdalása is van. Hétvégeken elviszi a meccsek színhelyére a családját, és a hivatalos ebédek helyett velük tölt néhány órát városnézéssel, múzeumokban, erdőben. Munkahelyén, ahol a három csúcsvezető összéletkora csupán csak 106 év, és a pártvezetés fiatalos, jól érzi magát. Mégis ott-hon és saját bőrében szeretné magát legjobban érezni, és egyik legfontosabb feladatának saját tízparancsolata összeállítását és megvalósítását tartja.

Elhalasztott versek (N. István). Megbánta, hogy iskolába járt, mert "fenn az irodán", a hajógyári szerkesztésen csak 4500 forintot keresett. Most a maglódi tévesz üzemében megvan a havi tíz darab ezrese. Miután megnősült, itt építkeztek. Eretségizett és levelezőn tovább tanuló felesége a helyi művelődési ház népművelője. A versmondó versenyek győztese már nem mer a pódiumra állni, sem a helyi művelődési házba, sem a vállalati

ünnepeken. Felépült a házuk saját kezük munkájával és barátaik segítségével. Szerelmesek egymásba, gyermeküket várják. N. István mégis tele van keserőséggel. Hiába ragasztotta tele a műhely falát József Attila-, Ady- és Pilinszky-idézetekkel, egyre jobban nyomasztják az elhalasztott versek. Dühíti, hogy nem képes felállni és elmondani a véleményét a sok mellébeszélésről, ál-ságról, az elrontott jó elképzelésekről. Nem tudja, mi a megoldás. Optimista perceiben hosszú távon az ész diadalában bízik.

Életritmus dobverővel (N. Laci). N. István öccse, N. Laci is otthagyta a Hajógyárat, hogy egy vidéki téesz pesti szakcsoportjában mint hegesztő dupla annyiért, havi 10-14 000 forintért dolgozva komoly esélye legyen egy lakásra, ahol immár hamarosan hárman (kertész végzettségű felesége jelenleg adminisztrátor, hamarosan szül) normálisan élhetnének. N. Laci - bár hasonlóképpen keményen dolgozik, mint bátyja - derűs, kiegyensúlyozott. Ez "jobb" (flegmatikus) természetén kívül annak is köszönhető, hogy társaságunk felbomlása után sem maradt közösség nélkül. (Ő egyedül tizenötük közül!) Előbb a zuglói klub (ahol a színjátszó csoportban is működött, "modern és abszurd" darabok színre vitelében), majd ennek hatósági megszüntetése után az ebből a körből kinövő, bolgár és görög népzenei játszó Falkafolk együttes jelenti számára a közösségi életteret és fogódzót. Ő az együttes dobosa. Kottát nemigen ismerő, "ösztönös" zenész. Sok mindent kidobolhat magából, de egy "kibeszélésre" lehetőséget adó társaságnak is szívesen lenne tagja. Maradnak hát a könyvek. Sokat, sokfélét olvas, a régi verseket is előveszi. Őt is dühíti olykor az őt körülvevő világ, mint bátyját, de csaknem mindennap rácsodálkozik valamire.

Szerepre várva (L. László). A társaság tagjainak többsége úgy véli, L. László jutott közülük legmagasabbra. Bizonyos tekintetben valóban, hiszen lakóhelyét illetően a munkásszállásról a Báthory utcai "úriház" száz négyzetméteres lakásába, felesége apjának egykori házába. Közgazdasági technikumot végző feleségét még a Hajógyárban ismerte meg, a KISZ-ben. 1979-ben egy év fizetés nélküli szabadságot kért, és belépett a Népszínház stúdiójába. Egy év múlva Ruszt József azt tanácsolja neki, hogy próbálkazzék egy vidéki színházban. Több helyen megfordul,

szerepeket is kap, többen is felfedezik. Többször kerül meg-
alázó helyzetbe: szinopsziszokat készít, besegít forgatókönyvek-
be, de ötletei más nevek alatt valósulnak meg. Jelenleg szabad-
úszó segédszínész, olykor a televízióban szinkronizál. Ő a ma-
gyar hangja A Hétben és hasonló műsorokban a londoni, prágai,
bejrúti utca emberének. Hét éve hiába szeretnének gyereket, és
az örökbefogadási akcióik sem sikerültek eddig. A munkásmozga-
lommal szimpatizáló polgárlány, Déry-hősökre emlékeztető fele-
sége a főváros egyik legjobb kórusában énekel. Derűs, kiegyen-
súlyozott, megpróbálja a "hiperérzékeny" L. Lászlót önmagától
megvédeni. L. László meglehetősen elkeseredett. Nagy tervei ed-
dig nem sikerültek. A színészet csak eszköz lett volna nagy ter-
véhez: ez pedig nem más, mint a hajógyári önmagához hasonlító,
"visszanyomott" munkások tanítása, az általa elképzelt, vér nél-
küli forradalom keretében. Most - a stratégiát megtartva, csak
a taktikán módosítva - javító-nevelő intézeti népművelőnek ké-
szül, mert úgy érzi, hogy ő megfelelően tudott volna bánni még
a szegedi börtön ámokfutójával is.

Kettőt felfelé (B. Tivadar). A statisztikai nomenklatúrák
szerint B. Tivadar lépett a legnagyobbat: nappalin elvégezte a
közgazdasági egyetem áruforgalmi szakát, és a hajógyári munka-
ügyi osztályra került előadónak. Belső ösztönzés című szakdol-
gozatát munkahelye megvásárolta. Négy éve két és fél szobás la-
kátelepi lakásba költözött negyedmagával. Most nyögik az "öt
szűk esztendőt", amikor egyetemi hallgatónak csupán a fizeté-
sét kapta meg, és csak óvatosan kereshetett mellé valamit abban
a nagyon kevés szabad időben, ami megmaradt, hiszen ő - érett-
ségi nélkül - a pasaréti csoporttársaihoz képest óriási hátrány-
nyal indult az egyetemen. Most megpróbálja magát utolérni, nem-
csak anyagilag, szellemileg is, mert tudja, hogy diplomát ka-
pott az egyetemen, "értelmiségi végzettséget" nem.

Feljebb és átfogóbban (Sz. László). A diplomata pályára ké-
szülő Sz. László háromszor felvételizett a jogi karra, és min-
den alkalommal csak egy-egy ponttal maradt el. Bár megígérték
neki, a Hajógyár igazgatási osztályán mégsem ő lett az osztály-
vezető, helyette a polgári védelmi parancsnokságot ajánlották
fel neki. Elvégezte a felsőfokú tanfolyamot, de egy másik gyár-
ban helyezkedik el ebben a munkakörben, főosztályvezetői beosz-

tásban, 3000 forinttal több fizetésért. Megszabadult politikai funkciótól is. Örül a felszabadult időnek, amit tájékozódásra, művelődésre akar felhasználni. Felesége kutató vegyész, neves munkásmozgalmi család sarja, munkahelyének párttitkára. Most felesége a feltétlen hívő, ő pedig az ideáloktól való "rettenetes" elmaradás miatt "elkötelezetten kétkedő", de kettőjük viszonya harmonikus, még politikai értelemben is partneri viszony. Úgy érzi, magasabbról, átfogóbban lát, de meg is szeretné érteni azt, amit jobban lát.

Megbékélés és készülődés (G. Katalin). Ő a helyén maradt, a hajógyári számítógép "szolgálólányai" között, csaknem állandóan éjszakai műszakban. Két éve - nagy öröme - egy komfort nélküli szükséglakáshoz jutott egy dűledező újpesti házacskában. (Az árnyékszék az udvaron.) A szobát a könyvespolc uralja: latin költők, modern költők, mitológia, genetika, egészségügyi könyvek, gyermeknevelés. A könyvekből is kitűnik, nagyon készül az anyaszerepre, ám ebbe a lakásba még nem várhatnak gyereket. Élettársa, akivel - "tiszteletben tartva egymás rigolyáit" - nem laknak együtt, technikumi végzettségű hegesztő szakember. Apja ávós volt, ő munkásör, de "kezd elveszteni lelkesedését", mert az ember és az értékek a legfontosabbak számára. G. Katalin úgy érzi, sokat tanult tőle: megérteni mindenkit, még a részegét és a gyilkost is. Érdeklődési körük nagyon eltérő: élettársát a fizika és a politika, őt a művészet és a lélektan érdekli, de nagyon jól tudnak beszélgetni. G. Katalin úgy érzi, megkapaszkodhat benne, ha elkecsereglik, felrázza. Megbékélt, és békéjét tovább akarja adni, elsősorban gyermekének.

Utazás világképpel (B. Árpád). Ő is azok közé tartozik, akik a Hajógyár területén, de egy másik vállalat kötelékében dolgoznak. A hajódaruk tűzbiztonsági berendezéseit szereli, havi nyolcezerért. Nemrégén még ugyanitt, nem kevésbé felelősségteljes munkát végezve (tizenöt cseh és lengyel munkást irányítva, akik többet kerestek, mint ő) még csak 5500 forintot keresett. Új munkahelye kitűnő szobát is bérel neki. A lakás mindig elérhetetlen távolságra volt számára, ezért elhatározta, inkább utazik. Már fél Európát bejárta. "Filozófikusan" utazik, mindent összehasonlít, töpreng a látottakon, közben "befelé mé-

lyül". Panteisztikus életfelfogását, a minőségre, békére, türelemre és a szépségre épülő értékrendjét elsősorban munkatársai körében "hirdeti". A hivatalos szövegekből elege van, a televízió sem érdekli. Sem munkásnak, sem értelmiséginek nem érzi magát, "csak gondolkodónak".

x x x

"Magyarországon a negyvenes évek végétől a hatvanas évek közepéig a népességnek kb. hetven százaléka máshová került, mint ahol még tizenöt évvel ezelőtt volt. Ez a foglalkozás szerinti mozgás olyan mérvű volt, amely Angliában mintegy száz, Németországban mintegy nyolcvan esztendő telt igénybe, nálunk pedig tizenöt esztendőre sűrűsödött" írja Kolosi Tamás*. Frappáns illusztrációja ennek ez a tizenöt életút, de annak is, hogy a mai magyar munkásság mennyire nem egységes réteg, hanem - mint Kulcsár Kálmán megállapítja - úton lévők hatalmas tábora, a féltudatosság tudatával. Első látásra mind a tizenöt életút felfelé, némelyik egészen meredeken felfelé ível, ám közelebről nézve, másféle dimenzióban - művelődés, emberi kapcsolatok minősége, elégedettség - is vizsgálva őket, megállapítható, hogy legtöbbször vagy egyszerre került feljebb is meg lejjebb is, vagy pedig a foglalkozási létrán feljebb is kerülve több szempontból reménytelenül alul maradt, igazolva azt a társadalmi rétegződési modellt, amelyet Kolosi Tamás alapvető státusinkonzisztenciákkal jellemezett.**

Valamennyien jobb anyagi körülmények közé kerültek, csaknem valamennyien nagy árat fizetve érte, de a nagy árak között is vannak különbségek, és a csaknem mindőjükre jellemző önkiszákmányolás mértéke is eltér. Az önkiszákmányolás egyik következménye eléggé szembetűnő: a kultúra és a művészet csökkenő szerepe életünkben. Kérdés persze, milyen mértékben és mihez képest csökkent: a társaságunk megalakulása előtti időhöz képest is, vagy csak társaságunk fénykorához képest. (Azt is figyelembe

* MÚ? Munkás. Bp. 1985. Magvető K. 25. l.

** MÚ? Munkás. Bp. 1985. Magvető 31. l.

kell venni, hogy akkor társaságunk tagjainak fele még nem volt családos.) A privatizálódás legtöbbször esetében kimutatható ám hogy ez átmeneti jelenség vagy sem, hogy egy intimebb életforma jegye inkább vagy a közösség különböző szintjei és színterei iránti növekvő érzéketlenséggel kell számolni, ezt nagyon nehéz egyértelműen megállapítani. A kérdés tehát, hogy meddig bírja ki N. István versmondás, F. György versírás nélkül, aligha megválaszolható, csupán a rendelkezésre álló információk birtokában. Jellemző, hogy szinte valamennyiük férje, felesége vagy élettársa valamivel (fél fokkal, egy fokkal, néha többel is) magasabb társadalmi-foglalkozási státusú, mint ők, de az ebből származható előnyök az esetek nagyobb részében kiaknázatlanok, mert a legtöbb pár esetében nem alakult ki olyan párbeszéd (több esetben az önkizsákmányolás okozta időhiány miatt), amelyben létrejönne az értékek cseréje. Több esetben a magasabb státusú társ az alacsonyabbról indulónál kevesebb "mozgási energiával", ambícióval rendelkezik. Szinte kivétel nélkül mindenki illúzióktól mentesebbé, kritikusabbá és hitetlenebbé vált. Egyesek azonban (például B. Árpád és G. Katalin), úgy tűnik, túljutva a mélypon- ton, újra hitet, gyökeret, célokat keresnek, de még esetükben is kimutatható, ha nem is olyan egyértelműen, mint a többségnél, az úgynevezett létkérdések kerülése. Így fest a helyzet madár- távlatból, csupán a tizenöt életút ívelését nézve.

Országos Széchényi Könyvtár

SZEMBESÍTÉSEK

"A marxista társadalomban is törvényszerű a szeretet", vélte B. Tivadar 1976-ban. Kilenc évvel később immár diplomás közgazdászként, filozófiavizsgákkal maga mögött ugyanígy látja, mert a szeretet "emberi mivoltunkból szükségszerű, csak a közfelfogás szerint idealista ez a kategória". "Végeredményben minden emberben él Isten", jelentette ki 1977-ben. 1985-ben ezt így kommentálja: "Az értékekre gondolhattam. Olyasmire, hogy az ember rájön kicsiségére a léttel szemben. De ebből mégsem következik Isten. Az emberség a fő érték, ezt lehet legfőbbnek, isteninek tekinteni." Ma is ugyanígy látja, mint akkor, hogy a hatalom szükséges rossz, hogy olykor meg kell alkudni, most

azonban azzal egészíti ezt ki, hogy "csak addig, amíg a tükörbe tudok nézni, mert az erkölcsi tartás fontos". Megváltozott viszont a véleménye a teljesítmény-visszatartás megítélésében. Akkor (1976-ban) erkölcstelennek, de szükségesnek tartotta, most mint úndonsült hajógyári vezető is úgy érzi, "ha a vezetés nem tud olyan módszert kitalálni, hogy a munkás a nagyobb teljesítményért nagyobb bért kapjon, és meg is élhessen belőle, minden jogos". A "miben változott?" kérdésre ezt válaszolta: "Akkor optimistább voltam, most ez a derűlátás valahogy belém szorult. A nagyobb tudás inkább elbizonytalanít, de azért nincs kevesebb hitem, sőt, talán nőtt is, mert az ember megváltozásában még mindig hiszek. Most már mindennek több oldalát látom, mint régebben. Visszafogottabb lettem." De azért ma is szokott álmódogni. Manapság - "visszafogottabban" - például arról, hogy legyőzi a tömegvonzást, felfedezi a korrózióvédő baktériumot, és szeretné, hogy úgy lehessen ott valahol, hogy fizikailag nincsen jelen.

F. Erika ma sem nevezne el utcát sokgyermekes családjáról. Most sem érti, mi lehet ebben különleges. Igaz, az is idegesíti, amikor újabb és újabb partizánok kerülnek elő. "Sokat leadtam egyéniségemből, de le is higgadtam. Nem veszekedtem a szabadságomért, a családi béke kedvéért sok mindenbe beletörődtem, de most visszaveszem az irányítást", jellemzi mostani önmagát, összehasonlítva a hat-hét évvel azelőttivel. "Ma is bemegyek a templomokba megnézni a képeket", mesélte kilenc évvel ezelőtt. És most: "Azóta is. A gyereket is elviszem. Elgondolkozok a képeken, hogyan is festhették őket. Húsvétkor és karácsonykor is elviszem a kislányom. Ilyenkor olyan jól el tudok bambulni vagy mélyülni. Egyszerűen kell!"

G. Katalin számára annak idején éppen A Mester és Margarita fedeztette fel azt, hogy a rosszra is szükség van. Most így látja ezt: "Woland pozitív értelemben volt rossz. Ő volt az aktív, többet tett az emberért, mint Jézus. Ha nem volna bennünk rossz, nem volna lelkünk." Úgy érzi, nagyon sokat változott. "Régebben például a szeretet számomra a szerelemmel volt azonos, ma már többnek érzem a szeretetet a szerelemnél. Ma már a szerelmet csodásnak, de bolondnak és vaknak tartom,

a szeretet viszont, úgy érzem, a lelkemből jön. Ma sokkal jobban megértem az embereket, ez a párom, Sanyi hatása. Ma már anyámra sem haragszom, mert már biztosan tudom, hogy szeretett."

B. Árpád is azok közé tartozik, akik nagy változást éreznek magukban. "Bár későn érő típus vagyok, ma már kimondhatom: jóval érettebb vagyok, de dacára annak, hogy már 32 éves, még fiatal. Sok tapasztalatot szereztem. Voltak hullámvölgyeim, de optimista vagyok. Megpróbálok eszményi életmódot kialakítani és még a pici téglákat is a helyükre tenni. Már 1974 óta foglalkozom a pártból való kilépéssel. Már az is elkészerített, hogy a jó sehogy sem tudott begyűrűzni ide a pártberkekbe, de mégsem az a fő baj, hanem a kétarcúság, a becstelenség. Új élet-szemléletem majdnem olyan, mint a vallás. Felismertem, hogy az emberek legbelül az igazságot szeretnék, és előbb-utóbb megundorodnak a piszkos dolgoktól."

N. István, aki akkor még Lenint, József Attilát és Váci Mihályt fogadta be bárkájába a híres emberek közül, ma már - ha bárkit választhatna - feleségét, a Hobó együttes vezetőjét és barátait vinné magával. Ő is úgy érzi, erőteljesen változott. "Akkor még a hátam mögött tudhattam a társadalmat, a munkáshatalmat. Vörös ködben úsztam, demagógiától sem voltam mentes. Egy biztos, ma nyugodtabb vagyok. A többi bizonytalan."

T. Sándor is úgy érzi, hogy nyugodtabb, mert "lezserebbül veszi a dolgokat", de, teszi hozzá ujját felemelve, "ez felfogáserkölcömöt nem érinti!". "Bizony van tízezer!", kiáltott fel egy alkalommal nyolc évvel ezelőtt. "Ugyanigy látom. Menek eszeveszetten felfelé. Az a baj, hogy nincs itt rendes követel rendszer", magyarázza 1985-ben.

A többiek úgy érzik, nem sokat vagy alig valamit változtak, N. Laci pedig úgy, hogy semmit sem. V. Tibor úgy érzi, most még kevésbé adja ki magát, mint akkor. Egyre inkább önmagával beszélget el, és jól érzi magát saját maga társaságában. B. András valamivel "stabilabbnak" érzi magát, a munkában is. Úgy gondolja, már nem annyira naív, mint akkor, amikor "el tudták vinni a sűrűbe". Annak idején a híres emberek közül Lenint, Hruscsovot és Kennedyt vitte volna magával bárkáján, ma családját, a vágztzó Lewist és a Hetediket társaságát.

Kétharmaduk azt válaszolta: rossz irányba, a többiek pedig "a fenti jó akarat valahogy nem valósul meg"-típusú állásponton voltak. A legoptimistább H. Lajos szerint "fő vonásaiban jó felé", de a részletekben már kételyei vannak. Jónak tartja, hogy a magyarok mernek kezdeményezni, de úgy véli, a gmk, a vgmk és általában a vállalkozások "ütik" a korábbi szakszervezeti és szociálpolitikai intézkedéseket. Nem tartja jónak, hogy a téves melléküzemágak elszívják a gyáriparból és az állami vállalatoktól - ő is érzi ezt az építőiparban - a legjobb munkásokat. Aggódik a kábítószerező fiatalok számának növekedése miatt. Úgy érzi - és ez is aggodalommal tölti el -, hogy a KISZ teljesen le van járátva. Rossznak tartja az "oda-vissza tájékoztatást", még a párttagok körében is. Mégis optimista. Egyrészt azért, mert fent jók az elképzelések, és az ő vállalatuknál - ahol a három csúcsvezető összéletkora csak 106 év - kivételesen lent is.

T. Sándor is úgy véli, hogy amit a párt akar, jó csak az a baj, hogy "olyan embereknek van székük mindenütt, akiket el kellene zavarni". Dühíti, hogy a párttikára még mindig 56 előtti brossúrákat fúj, de még a KISZ-ben is hall ilyeneket. Őt meg hülyének nézik, amikor papír nélkül számol be valamiről. Úgy véli, a megoldás az lenne, ha a politikában is "a minőségre mennének, mint a Hetedikek körében". A népfrontnak jóval nagyobb szerepet szánna, akkorát legalább, mint az országgyűlésnek. Végül kifakad: "Sokszor vétóztam. Mi lett a jutalma? Mozgalmi pályám során egy kitüntetést kaptam, meg egy moszkvai jutalomutatót, de ezeket még a vétózások előtt, jó kisfiú koromban. Megette a fene az egészséget, ha az állam nem tud mit csinálni a randalírozó fiatalokkal, ha csak ennyi lehetősége van egy munkásnak!"

Az ilyenfajta optimisták közé tartozik Laci bácsi is, ki bizakodik abban, hogy beválnak az új intézkedések, különösen

az új vállalatvezetési formában reménykedik. "Miért ne érvényesülne végre tisztábban a teljesítményelv? Miért ne lehetne a felső határ akár 16 000 forint? De ha nem merünk megszabadulni a vattaemberektől, akik a munkanélküli segélyért vannak itt, akkor hiába reménykedünk. Ki kell végre mondani: tulajdonosi szemlélettel, kapitalista módon kellene gazdálkodnunk. Ha már politikai eszközökkel nem lehet a jobb teljesítményt kicsikarni, rendelkezzenek több közgazdasági ismerettel az értelmesebb pártmunkások! Miként H. Lajos és T. Sándor, ő is úgy látja, hogy "lehetetlen állapotban van az ifjúság: közömbösek, gonoszak, önzők". Mint szakszervezeti vezetőségi tag úgy gondolja, "a szakszervezet lehetne a párt ellenzéke, ellensúlya, szinte egy másik párt az adott rendszerben. 73 óta vagyok párttag, de kevés volt a fórum, ahol kinyithattam a számat. Sajnos, kevés a 800 000 párttag között a kommunista, sok a bélyeggyűjtő. A szocializmusban egyébként sok érték van, köztük sok párton kívüli kommunista is, csak nagyon kellene vigyázni, el ne herdáljuk őket!"

B. Tivadar, az immár közgazdászdiplomával rendelkező, újdonsült vezető leszögezi, hogy a társadalmi kérdésekben Lenin normáit tartja mérvadónak, majd rögtön hozzáteszi, hogy ennek ellenére tele van "politikai kérdőjelekkel" a jövőt illetően. Jólesően érzékeli, hogy "nyitottabbá vált a magyar társadalom, hogy megdőlték a gazdasági tabuk, hogy kialakult egy magyar út: a vállalkozás", de a ma társadalmát atomizáltabbnak érzi, a munkásságot érdekképviselő nélküli árvának, s azt gondolja, ami a gazdasági életet illeti, Magyarországon a két rendszer - a kapitalista és a szocialista - elemeiből alakul ki valamiféle ötvözet, aminek előnyei is meg hátrányai is lesznek. A legnagyobb bajnak azt tartja, hogy kevesen érzik még úgy mint ő, hogy "fontosabb az ember, mint az akármilyen pozíció".

B. András kijelenti, hogy ha "olyan lenne a társadalmunk, mint ahogy Marx, Engels és Lenin elképzelték, jó lenne itt élni, de féltő, hogy úgy járunk, mint Jugoszlávia, hogy a szabad a rablás felé megyünk". Miként H. Lajost, őt is bosszantja a rossz tájékoztatás, hogy "nem hozzák ki világosan" a sajtóban, hogy "ez a vezetés elidegenedett a munkásoktól, hogy ez a választás nem volt igazi választás". Megelőzi kérdésemet: "Hogy

miért vagyok mégis kommunista, vagyis párttag?^{*} Csak azért léptem be, hogy tájékozottabb lehessenek. Aztán úgy érzem, hogy ha ebben a társadalomban élek, ezt kell szolgálni. Csakis ezért. Elvben ez a rendszer is jót akar. Ha azonban itt kapitalizmus lenne, és az lenne jó, azt segíteném. Kádárt és Lenint olyan embereknek érzem, mint én vagyok, akik az ember boldogulását akarják."

A többiek szerint egyértelműen rosszul mennek a dolgok, közülük Sz. László, V. Lukács, N. István és még B. Árpád is párttagok. V. Lukács azért borúlátó, mert úgy érzi, "egyre kevesebbet törődnek a szociális helyzettel, a szakszervezet egyre kevésbé áll helyzete magaslatán, nagy az érdektelenség minden téren". Ő is azt hiszi (mint B. Tivadar), hogy félig szocialista, félig kapitalista ország leszünk "ezzel az elengedjük-megfoggjuk taktikával", de még azt sem tartja kizártnak, hogy úgy járunk, mint Lengyelország. "Mindezt úgy mondom, hogy alig tudok valamiről mint párttag, mert nagyon rossz a tájékoztatásunk", teszi hozzá, majd erőt vesz magán és kiböki: "Igenis vannak előjogok ebben az országban! Mint szakszervezeti bizalmi majd mint KISZ-titkár én is élveztem őket!" Elhallgat, majd felsóhajt: "Az a baj, hogy már nincs a pártnak igazi vonzereje."

N. István ma már inkább szomorú, mint indulatos: "Közérzetem szar. Sokszor átmentem az utóbbi években ellenzékibe, de tudom, hogy ez nem jó. Nagyon szeretném, ha nem lenne igazam, de ez a legutóbbi pártkongresszus megint csak duma volt. Bár, azt hiszem, Kádár tudja, mi kell a népnek, virágzó gazdaságot akar. Hiába. Olyan társadalom ez, ahol minden felülről jön. Érzem, hogy demokrácia kellene, faluközösség vagy valami hasonló, de igazából nem tudom, mi lenne a megoldás. A legfőbb baj mégis az, hogy nem vagyok képes arra, hogy felálljak egy termelési tanácskozáson. Még csoportvezető sem akarok lenni, mert nem tartom fair társadalomnak a miénket."

F. György (miként a munkásból lett értelmiségi B. Tivadar) úgy véli, "kevés ember érti meg a munkásokat, akik már elvesztették a vezető szerepüket. Már az értelmiség vezet. El is fáradtak a munkások. Belefáradtak abba is, hogy az ellenkezője

^{*}Hat éve lépett be.

történik annak, amit hirdettek. Én azért léptem ki a pártból, mert a párt sem képviselt engemet, és én sem tudtam képviselni a munkást. A vállalati gmk-kal sem értek egyet. Fizessék meg rendesen a nyolc órát, és engedjenek együtt lenni a családdal! Ha nem tudják forintban, fizessék meg szabadnappal! Mindig csak húznak a srófon!"

A valamikor még diplomatának készülő Sz. László szerint sem a munkások országa Magyarország, hanem az értelmiségé. "Egyre inkább felvetődik bennem a kérdés: kinek a kezében van a hatalom? Meg az, hogy mennyire vagyunk függetlenek, mennyiben igazán internacionalisták? Kinek, minek az iránya ez? Egyre inkább úgy érzem, egy olyan funkcionárius réteg kezében van a hatalom, amely nem érdekelt a termelésben. Szükségesnek tartok egy magyar utat. Borzasztó, hogy a nemzet első elismerése ez a rockopera volt. Ez a reform még nem igazi változás, csak kapkodás. Még mindig körülvesznek bennünket a kül- és belpolitikai tabuk. Az ember élni akar. Minél messzebb ül a tortától, annál kevesebb jut neki. A torta átmérőjét kellene megnövelni, ehhez azonban társadalmi forradalom kell." Felesége (a munkásmozgalmi veterán lánya, a kutatóintézeti párttitkár) arca össze-összerándul, de végül is szomorú bólogatással férje mellett voksol, csak annyit tesz hozzá, hogy "éppen ilyenkor kell a hit".

A rousseau-ista-panteista B. Árpád (miként F. György) a "rendszer bűnének" tartja, hogy a gmk elvon a családtól. Aggódik, hogy "elvész az emberi méltóság, elég csak azt nézni, milyen tartással járnak-kelnek az emberek az utcán". Szörnyűnek tartja a haszonelvűséget, és azt, hogy a "frissen íróasztal mögé kerülő embereknek hirtelen megváltozik a véleménye". Ő már a "jó király elméletben", a "János bácsi-mitoszban" sem hisz, csak az emberi méltóság visszaszerzésében. Ebben azonban nem sok segítséget remél a kormánytól, az államtól, a tömegszervezetektől.

L. László (miként Sz. László is) forradalmi változásokat tartana szükségesnek. "Megint egy vértelen forradalomra lenne szükség. Lenin a kétezer évet ötszázra csökkentette, de nem ötvenre, ezért még Amerika is közelebb van a szocializmushoz, mint mi. Ez a rendszer csak etetni tudja a munkásokat, de nem tudja őket rákényszeríteni a tanulásra: tanulni, tanulni, ta-

nulni!" Felesége félbeszakítja: "Kicsim, mondd, mi közöd van neked mindehhez, szabaúszó értelmiséginek?" "Amíg őket hülyítik, engem is hülyítenek, és a tiszta forrás ott van köztük, ott van a Hajógyárban." Az egykori háztulajdonos lánya bólint: igaz, ő is ott érezte magát legjobban, a "nyers őszinteség légkörében", ha munka után minden második nap nem énekelne a kórusban - számára most ez a tiszta forrás -, nehezen bírná elviselni a világot.

V. Tibor a "bőrén érzi", hogy rossz felé megyünk. Kőműves társai büszkék arra, hogy kiemelkedünk a többi szocialista ország közül, ő viszont azt érzi, hogy itt "mindenki nyomja a sódert". Végignézte az egész kongresszust "mint egy sakkjátszmát", és alig akart hinni szemének, fülének, hogy mindenki mindent elfogadott, "ellenakarat nélkül". Ő mit tett volna, ha ott lett volna, kérdezem? Bevallja, valószínűleg ő is lapított volna, mint a többi munkásfelszólaló, akik miatt külön is szégyenkezett. Ami reményt kelt benne, az a vállalkozások, mert "itt valóban van választási lehetőség, nem úgy, mint a választásoknál".

Az önmagával és emberekkel különbékét kötő G. Katalin szerint a társadalom az öngyilkosság felé megy: környezetszennyezés, dohányzás, mellébeszélés. Aki megkerüli a választ, az diplomatikus, a diplomata pedig bunkó. Nincs tisztesség, a becsületest hülyének nézik. Tragikus, hogy már a gmk-t is fúrják, pedig azt csak azért engedték meg, hogy máshol kereshessük meg azt, amit a munkaidőben kellene megkeresnünk.

A fergetegesen doboló, de szavaival hallgató N. Laci csak annyit mond, hogy "normátlan ez a világ, főleg a fiatalok körében. Anyagiás mind. Lenin elvei nem valósultak meg".

x x x

Frappáns bizonyítéka ez a tizenöt diagnózis és jövőkép annak, hogy szocializmusképünk mennyiféle elemet, mennyi szervetlen rárakodmányt, megemésztetlen illúziót hordoz. A tizenöt "helyzetjelentés" alapján is megerősíthető az, amit Kolosi Tamás a munkástudatról megállapított*, tudniillik, hogy nincsen

*Mű? Munkás. Bp. 1985. Magvető. 38. l.

"a" munkástudat, hiszen még a hasonló induló helyzetű, a nem túlságosan eltérő pályájú munkások társadalomlátása is ennyire eltérő. Vannak persze közös elemek: a világperspektíva hiánya, a csalódás, a gazdasági-politikai kérdések előtérbe helyezése, az elkeseredett kritika, az uralkodó osztállyal való azonosulás hiánya.

A megosztó tényezők között a leginkább H. Lajosra, T. Sándorra és Laci bácsira jellemző "és mégis-hűség", a leginkább B. Árpádnál és G. Katalinnál megjelenő új vezérelv és az Sz. László és L. László meghirdette forradalom szerepelnek. Az "és mégis" típusú hűség is inkább dacos, mint érvekkel megalapozott, és az is gyanítható, hogy a helyzet még alaposabb átgondolását, a még fájdalmasabb következtetések levonását is pótolja. Ha nem is oly élességgel és általánossággal, mint Halmos Ferenc megfogalmazta^{*}, rájuk is érvényes többé-kevésbé, hogy "Hábetler Janit egy tál túrós csuszáért eladták, elmulasztották az esélyt, lemondtak a lehetőségről, hogy önmaguk és a világ urai és megváltói legyenek. Ez a partikularitás a munkamegosztás következtében a munkásságra társadalmilag ráosztott szerep". Valamelyest rájuk is áll az, amit Szilágyi Ákos elsőgenerációs költőről megállapít, hogy "az alulról jövésnek is megvannak a maga hátrányai: aki alulról jött, nagyon gyakran indulatain, érzelmei hitelességén méri le versei értékét, és mint hamisat, elnyomót, feleslegeset elveti mindazt, ami a kultúra világához tartozik. Kitaszítottságát, hátrányos helyzetét, sajátos erkölcsi fölényét, tudatlanságát szociális értékke transzformálja".^{**}

Az illúziók elvesztése, illetve kidobása a legtöbbször esetében értékvesztéssel is járt, még akkor is, ha ezek az értékek nem saját értékükkel voltak az övéik, hanem értékük alatt, illúziók, rózsaszín ködképek, lózungok formájában. Ez az értékvesztés azonban talán egyikük esetében sem ért el olyan mértéket, mint sok értelmiséginél vagy a "helyben maradó" munkástársaiknál. Maradtak még régi, bevált fogódzók: a lenini normák, a demokrácia, Kádár János, a párt, a boldogulás reménye, a szakszervezet, ám ezek is olyan eklektikus egyvelegben, amelyben mindegyikük eredeti értéküktől eltérő helyi értéket vett fel. Új fo-

^{*}Mű? Munkás. Bp. 1985. Magvető. 55. 1.

^{**}Uo. 103. 1.

gódzók is megjelennek ezekben a jelen- és jövőképekben: a vállalkozás, a demokratizálódás, az új forradalom, az ember, a nyilvánosság. Az összképek a legtöbb esetben mégis zavarosak, ellentmondásosak: a reménykeltő alapeszme vagy az ezt képviselő vezető mintha nem egyszerűen valahol fent, hanem mintha ezen a rendszeren kívül - ahol valahogyan elromlanak ezek az eszmék - lennének, egy másik dimenzióban. Érdekes, hogy nem jellemző ebben a körben a Magyarországon ma legelterjedtebb antikapitalista típusú szocializmuskép, ugyanakkor fel-felbukkannak az antipaternalista, a reformpárti és az ideológiamentes szocializmusképek töredékes ötvözetei.*

A társadalom jövőjén kívül szóba került az egyéni sors is, az elkerülhetőn kívül az elkerülhetetlen is: a halál. A "Szoktál-e gondolni a halálra?" kérdésre a társaság fele nemmel felelt. "Nem gondolok rá, a jelennek élek", válaszolja F. György, majd hozzáteszi: "a betegségtől viszont félek." "Nem hiszek a túlvilágban!", vágja oda N. István, és ezzel elintézettnek véli a kérdést. "Megoldódik majd valahogy. Beletörődtem. Vagyis hessegetem a gondolatot. A temetéseken belegondolok, hogy ez egy feladat, de ha még jobban belegondolok, a halálnak nincs értelme. Abbahagyom a töprengést, nevelem a gyerekeimet", válaszolja egyre inkább elbizonytalanodó hangon B. András. H. Lajos is "tudomásul veszi", és úgy igyekszik nevelni gyerekeit, hogy ha valami történne velük, szülőkkel, mások ne tudják rossz irányba befolyásolni őket. V. Lukács egyszer-kétszer "belegondol", de aztán napirendre tér. Inkább az bosszantja, hogy már túl van élete felén, és még nem tud sok mindent felmutatni. T. Sándor csak a szenvedére gondol, attól fél, meg az esetleges magánytól, ezért azt szeretné, ha ő halna meg előbb.

Azok közül, akik olykor vagy gyakrabban foglalkoznak vele, F. Erika akkor gondol rá, amikor elmegy vérkép-vizsgálatra. Arra gondol, mi lesz a gyerekkel, ha valami baj történne vele, ami koránt sincs kizárva. F. László a nyugdíjtól fél, a halált a fizikai fájdalomtól való megváltásnak reméli, és bízik abban, hogy

*Nagy Lajos Géza kategóriái A szocializmuskép értékvonatkozásai című, az Érték, értékkonfliktus, társadalmi változás című munka-értekezleten tartott előadásában (1985).

szép halála lesz. A halált törvényszerűnek gondolja. Azt is lehetségesnek tartja, hogy 54 éves korában azért nem foglalkozik többet a halállal, mert alapjában véve szerencsés alkat, meg éppen szerelmes is. G. Katalin néha gondol rá, de "csak gyakorlatiasan": hogy jobb a halál, mint nyomorékon élni. Öngyilkosságra is gondolt többször. Nem csalódás, hanem önbizalomhiány volt az oka, most - önmagával megbékélve - így látja. Jónak tartja, hogy halandók vagyunk. Azt szeretné, ha párja halna meg előbb, hogy ne kínozza őt az ő hiánya. B. Tivadar úgy érzi, nagy benne az élni akarás, de azért foglalkoztatja ez a kérdés. Előszeregettel eljárogat a temetőbe, és elgondolkodik azon, hogy bár kis pont, de vannak teendői. Azon is elgondolkodik, hogy miért áldozná fel életét. Nagy társadalmi célokért már nem, "legfeljebb csak pózból", talán a családjáért, talán egy másik emberért. N. Laci, aki újra és újra előveszi kedves költőit, úgy gondol a halálra, mint egy nehéz feladatra, egy nehéz vizsgára. Nyugtalanítja, hogy semmi sem marad utána. "Leéltem ötven évet, és mit csináltam? Unokáim mesélnek rólam egy-két sztorit? És?" B. Árpádot régebben többet foglalkoztatta a halál, mint mostanság. Már nem fél tőle: "Tanaimmal és viselkedésemmel hatással voltam az emberekre, és így tovább élek bennük. Már egyikükben-másikukban felismerem vonásaimat. Persze másképpen is meg szeretném sokszorozni magam: ezért jó társat, jó házasságot szeretnék."

Bizony, társaságunk tagjainak többsége nemigen mondhatja F. Werfellel, hogy "ha fel sem teszem a végső kérdéseket, nagyon gyenge legény vagyok", hiszen nemigen nevezhető az bátornak, aki a halállal nem törődik, csak a szenvedéstől tart. A többé-kevésbé kivételnek számítók (B. Árpád, G. Katalin, N. Laci és B. Tivadar) is megerősítik azt a feltevést, hogy az egyik létkérdés elnapolása, bagatelizálása elsősorban azzal magyarázható, hogy emberképük meglehetősen hiányos és leegyszerűsített, jövőképük elhanyagolt, kidolgozatlan, többüknek pedig mintha nem lenne mit félteniük, átmenteniük a "túlsó partra".

A "Milyen esélye van ma Magyarországon az emberi kapcsolatoknak?" kérdésre még borúlátóbbak a válaszok, mint a "Merre megyünk?" kérdésre adottak. Az emberi kapcsolatokat illetően még azok is borúlátók, akik a társadalmunk jövőjét alapjában véve derűlátóan ítélik meg. A még leginkább optimisták közül B. András jónak tartja, hogy "a mai fiatalok felszabadultabbak, megnőtt körökben a szex, ma már a lány is járhat a fiúhoz. Szerintem hagyni kell őket. Én is örültem volna neki annak idején, ha így kezeltek volna minket". Úgy érzi, bárkit képes lenne szeretni. Nem szeret kiszúrni senkivel sem, még egy félkegyelműt is bevett a brigádba. Az a baj viszont, hogy a többség másképpen gondolkozik: nem törődik a többiekkel. A házuk előtti parkot is egyedül készítette, senkinek eszébe nem jutott segíteni. Önmagával sem elégedett ebben a tekintetben: hétközben annyira elfárad, hogy nem tud hét végén igazán együtt lenni a családdal, még kirándulás közben is a "benti dolgok" járnak a fejében. N. István úgy gondolja, hogy a munkahelyen alakulhatnának ki a legjobb emberi kapcsolatok, de ez mégis nagyon ritka, "mert csupa elidegenedett ember jön össze. Azért még mindig van valami, mert bármennyire is hajtunk, anélkül, hogy akár egymáshoz is szólnánk, mégis van közöttünk valami kapcsolat". A másik lehetőség, ami végül számukra maradt: a szerelem. "Mi nem fogunk boldog szeretőt hazudni", jelenti ki felesége jelenlétében. Aztán hozzáteszi: "Itt Maglódon különben sincsen különösebb alkalom sem a félrelépésre, sem a nyitott házasságra. Ha előfordulna köztünk hűtlenség, legfeljebb válság lenne, nem lenne tragédia." B. Tivadar hosszasan gondolkodik, majd ezt válaszolja: "Az ember csak korlátok között tudja magát átadni a másiknak, érzelmeit is, gondolatait is. Sajnos, a marxizmus nem foglalkozott eleget a személyiséggel, ezért is van a művészetnek akkora szerepe."

A többiek mind egyértelműen rossznak és tovább rosszabbodónak tartják a helyzetet. T. Sándor szerint "az emberek elvadultak: megszűntek a színjátszó csoportok, a gyári zenekarok, a családok összejövetele, amióta az anyagi biztonság lett a fő

érték. 56 óta valahogy nem merünk lelkesedni, kitárulkozni. Az emberek nem tudnak mit kezdeni magukkal. Mi fiatal korunkban másképpen gondolkodtunk. A feleségemmel házasságunkig nem volt kapcsolatunk sem. Ezt a fiamnak is elmondtam." V. Tibor szerint az a fő baj, hogy egyre kevesebb egymásra az időnk, és emiatt ő is csak szégyenkezhet. Laci bácsi elkészerítőnek tartja, hogy az embereknek se idejük, se türelmük, hogy sorra mennek tönkre a barátságok. Csüggedten kijelenti, hogy képtelen lenne negyven embert összeszedni bárhonnán az üzemből egy busz-kirándulásra. H. Lajos az emberi kapcsolatokat illetően korántsem olyan optimista, mint általában: "Nő az anyagi életvitel, sokan mindent feláldoznak a gyarapodásért. Kihalt az emberekből a fegyelmezettség, sem magukkal, sem másokkal nem törődnek. Miskolczin ennek ellenére kiakadok, mert ő már azt akarja elhitéteni, hogy ami nagyon gyakori, az már ezért normális is. Szerintem igenis esélye van a szerelemnek, tíz éves házasságom után ezt még inkább így látom. A bizalom és a kötelesség az alappillére egy ilyen kapcsolatnak, de talán még a féltékenység is pozitív szerepet játszhat, nem is beszélve a gyerekek iránt érzett felelősségről. Apa és anya egyformán kell egy családba, ezt sokan elfelejtik." G. Katalin még a szoros kapcsolatokban is észleli a lazulást. Sokat töpreng azon, hogyan nevelje majd gyermekét, mert szeretne ellenpéldát felmutatni. F. Erika "borzasztónak" ítéli a helyzetet, amikor mindenki csak önmagával van elfoglalva. B. Árpád szerint Magyarországon "le vannak járátva az emberi kapcsolatok. Két magyar alig-alig tud összejönni. Csak a habzsolás és a harácsolás mindenütt. Baj van a kommunista erkölccsel, mert nem játszik benne komoly szerepet az igazság. Erre szomjaznak az emberek, akkor is, ha nem is keresik mindenáron. A vallás viszont azt mondja, hogy az ember legyen Krisztusban és önmagában, mert Krisztus benne van. Én nem vagyok vallásos, de ez vonzó és tiszta. Én megpróbálok majd másképpen élni. Ezt mint szerelmes ember határoztam el. Tudom, hogy a megvalósítás nagyon nehéz lesz az árral szemben." N. Laci szörnyűnek tartja, hogy az emberek elmennek majd mellette az utcán, ha egyszer rosszul lesz. Azt is fájlalja, saját példáján is érzi, hogy ha valahol kialakul egy új szoros

kapcsolat, meglazulnak a régiek. Lelkendezve mesél arról, milyen csodás volt, amikor falujukban még csak egyetlen tévékészülék volt, ott ücsörgött mindenki, ma meg bezárkóznak az emberek, és erre nincsen melegség, még a családjukat szeretőknek sem. V. Lukács szerint anyagiasak az emberek, nincs idejük semmire. Nekik sem. Az a szerencse, mondja, hogy még szerelmesek egymásba a feleségével, de fél, hogy "a kapkodás hamar kiöli, és még jó, ha átalakul szeretetté". F. György a legtöbb közöséget érdekközösségnek tartja. Sz. László szerint "az ember reformjára még nem értek meg a feltételek, még csak az ipar forradalmánál tartunk. Az emberek egyre távolodnak egymástól, és a marxizmusnak eddig nincsen erre ellenszere".

A "Hová, kikhez, kihez tartozol?" kérdésre adott válaszok megfelelnek az előbbi képnek: ők, a Hetedikek sem képeznek, mert valószínűleg nem is képezhetnek egy olyan rendhagyó kisebbséget, amelyre az őket körülvevő elidegenedő valósággal szembeforduló, gazdagabb emberi szövődék jellemez. Átlagosan kétféle kapcsolatot jelöltek meg, amelyből (N. Laci és G. Katalin kivételével, ők élettársukat említették) az egyik a család volt. (Az esetek nagyobb részében a szűkebb család: házastárs és a gyerekek.) Még ront is valamit ezen az átlagon L. László, aki úgy érzi, senkihez sem tartozik. A családon (és élettárson) kívül hárman, B. Tivadar, T. Sándor és Laci bácsi említik Magyarországot, N. Laci és Laci bácsi munkatársait, V. Lukács és F. György általában a munkásokat, H. Lajos és B. András általában a hasonló gondolkodású embereket, N. Laci a zenekart (ahol dobol), H. Lajos a magyar kommunistákat, F. Erika a gyerekeit (mást senkit), G. Katalin pedig azt a nyomorék idős nénit, akinél albérletben lakott, valamint az igényes, érző és gondolkodó embereket.

F. Erika ezzel indokolja, hogy csupán kislányát említette: "Férjem önző, nagy betegnek kell lennem, hogy megijedjen. Báránónak elmondom a bajaim, de nem érzem, hogy egymáshoz tartozunk." Mások is szükségesnek tartják megjegyezni, hogy hová, kikhez nem tartoznak, a látszat ellenére sem. Laci bácsi kijelenti, hogy párttag létére sem érzi, hogy a kommunistákhoz tar-

tozna, mert "sok közöttük a negatív elem". Hasonlóképpen érvel V. Lukács is: "Mert közülük sokan csak formálisan azok", B. Árpád pedig: emlékezhetünk, úgy nyilatkozott, hogy sem munkásnak, sem értelmiséginek nem érzi magát. Ez a kapcsolatrendszer első-sorban hiányaival jellemezhető: tizenketten párttagok, mégis hiányoznak a válaszokban a párttagok és a kommunisták (az egyetlen H. Lajos kivétel), három esettől eltekintve hiányzik a háza, teljesen hiányzik az emberiség, feltűnően hiányzanak az intim kisközösségek, a barátok és a baráti körök, egy-két kivételtől eltekintve hiányzik a munkahelyi közösség, de hiányzik az úgynevezett civil társadalom is: az egyesületek, az érdekvédelmi szervek, a hobbi-csoportok, a földik, a szomszédok, és hiányzik a nagyobb család is. Ami a legutóbb említettet illeti, van egy markáns kivétel, B. Tivadar, aki évente egy alkalommal sátortáborozásra (valamelyik rokonuk kertjében vagy a természetben) hívja össze felesége és saját maga családját, rokonait.

Saját gyakorlatukat és a társadalmunk emberi dimenziójáról alkotott véleményeket összevetve és összeecsengést tapasztalva felvetődik a kérdés: bűnösök-e vagy csak áldozatok, okozatok vagy okok is? Ugyan fel-felbukkan válaszaikban az önkritika és a tehetetlenség érzékeltetése is, mégsem menthető fel teljesen, mégsem tekinthetők kizárólag a körülmények áldozatának. Azokról a munkásokról és munkásból lett irodistákról, félig-meddig vezetőkről, akik nem érzik, hogy munkatársaikhoz tartoznak, több-kevesebb joggal elmondható, amit Bálint B. András ír róluk: "Munkaidejük letelvéen tehát elhagyják az alkotmányosan rájuk bízott társadalmi küzdőteret, a gyárat, amelynek irányítása és felügyelete ily módon a kinevezett apparátusra marad. A munkáa a maga belső konfliktusát az üzemen, a dolgozó közösségen - tulajdonképpen önmagán - kívül kénytelen feloldani."* Ebben azonban úgyszólván csak önmagára marad, hiszen sem a civil társadalom, sem a baráti közösség nemigen segíthet, mert számukra mint odatartozás nem vagy alig-alig létezik.

*Mű? Munkás. Bp. 1985. Magvető. 114. l.

"Azért érzik érdektelennek a magas kultúrát, mert úgy érzik, köznapi boldogulásokhoz annak nincs köze. S a helyzet mindaddig így marad, amíg a munka, amit végeznek, végezni kényszerülnek, csillagtávolban lesz attól, hogy önkifejezésként, lényegi képességeik kibontakoztatásaként élhessék meg", írja Elek István*. Társaságunk egy ennek nem teljesen ellentmondó, de az ilyen típusu meghatározottságot kevésbé szigorúnak tartó hipotézisre alakult: arra, hogy vannak rések és üthetők rések ezen az eléggé szigorú determinációs rendszeren. Arra épült, hogy kéthetenként, egy hétköznap délután is ki lehet törni a hétköznapit tudás, a hétköznapit meghatározottságok világából, alá lehet merülni, és többé-kevésbé sértetlenül felhozni a felszínre és meg is gyökereztetni az "ünnepnapit" értékeket. Illúzió volt-e, vagy volt valami alapja? Ha nem is perdöntőek a "Milyen szerepet játszik a művészet a mostani életedben?" kérdésre adott válaszok akkori együttlétünk értékének és hatásosságának megítéléséhez, hiszen egy csodás hatás is elmúlhat kemény tényezők hatására (s ha nem maradt volna vele a kegyelem Paulusból ismét Saulus lett volna), még támpontul szolgálhatnak a kérdés megválaszolásához.

Ebben a tekintetben eléggé nagyok köztük a különbségek. Akad, mint B. András, Laci bácsi vagy V. Lukács, akiknek életében minimálisra csökkent a művészet szerepe, és akad köztük hivatásos (L. László) és amatőr művész (N. Laci) is. N. István és G. Katalin, akik aktív versmondók és színjászok voltak, ma már jóval lazább szálakkal kötődnek a művészetekhez. Ezt N. István keservesen éli meg. "A kultúra úgy hull le rólam...", idézi a költőt. Hiába kapott helyet műhelye falán József Attila, Ady és Pilinszky, mondani őket, kiállni velük már nincs mersze, hite. Radnótit nemrégén elővette, "jólesett" neki, de a Félkegyelműt már fél éve nyúzza. József Attila mellé most a Hobó együttes került, mert úgy érzi, ők "személyesen hozzá"

*Mű. Munkás. Bp. 1985. Magvető. 171. l.

szólnak. Tudja, hogy kétes értékű, amit csinálnak, mégis. A tévéműsort "szemétnek" tartja, kivéve egy-két olyan műsort, mint a Füst Milán-dráma. G. Katalint jobbnál jobb könyvek veszik körül, köztük sok modern író és költő, mégis szabadkozni kell: ez megtévesztő, a művészet már nem olyan fontos érték számára. Talán azért, mert mindig agyonhajszolt, és ilyenkor csak egy krimit bír megnézni. T. Sándor szinte belerokkant a tanulásba, azóta alig olvas. A széppel azért nem szakadt meg a kapcsolata, hiszen emlékezhetünk, képzőművészeti könyvekből ötleteket merítve kovácsoltvas munkákat készít.

H. Lajos, V. Tibor, F. György, V. Lukács és B. Árpád számára elsősorban a természet jelenti a szépet. H. Lajos számára ezen kívül még a várak, a templomok és a múzeumok is, de mindezt kevésnek tartja, "a szépség hiánya jelen van életemben", jelenti ki, és szerencséjének tartja, hogy felesége izlése "öt klasszissal jobb", mint az övé. B. Árpád a tájakon kívül a képeket és szobrokat is szereti, "de bennük" is a természetet és az embert" keresi. A regényekre mostanában nincsen "lelkiállapota", de szívesen veszi elő Radnóti, Petőfi és József Attila verseit. V. Tibornak "rengeteg" (legalább félezer) könyve van, de jóval kevesebb ideje jut olvasásra, mint szeretné. A színházról írtózik, mert alakoskodásnak érzi. A filmek közül is csak kevés nyeri meg tetszését, a krimit sem szívleli. A természetten kívül az építészet köti le, de izgatják olyan "művészeti" kérdések is, hogy mitől rossz egy Berkesi- vagy Szilvási-regény, mert azt már "kapisgálja", hogy nem igazán jók. Ami számára igazán jó, a Nyugaton a helyzet változatlan, legfőképpen utolsó sorai miatt.*

B. Tivadar életében ugyan a szakma és a politika nagyobb szerepet játszik, mint a művészet, de azt is nélkülözhetetlennek tartja, például azért, mert a marxizmus nem foglalkozott eleget a személyiséggel. Érzi, hogy élményeiből furcsa kép alakulna ki róla, hiszen legutóbbi nagy élményei a Bibó-tanulmány a zsidókérdésről, egy Passuth-regény és a Kékmadár című gyermekdarab. Aggasztja, hogy izlése megállt József Attilánál,

*"Előrerokkadt, és úgy feküdt a földön, mintha aludnék. Amikor visszafordították, látszott rajta, hogy nem szenvedett sokáig, arckifejezése olyan volt, mintha örülne annak, hogy így történt."

Nagy Lászlónál. Még Oravecz, akit "el tud viselni" a maiak között. F. Erika életében nagyobb szerepet játszik a művészet, mint annak idején. Azóta is be-bejár a szakszervezeti könyvtárba, otthon is vannak könyvei. Emlékezhetünk, hogy főleg a képzőművészeti albumokat szereti nézegetni, és a templomokban is "elbambul vagy elmélyed" a képek nézegetése közben. Berkesi- és Szilvási-regény, Mrozek-darab, a Fecsegő csecsebecsék, József Attila Tiszta szívvel című költeménye szerepelnek az utóbbi év nagyobb élményei között. Nagyon büszke arra, hogy kislánya mi mindent (történelmet, természetrajzot) olvas, és hogy kedvenc könyve a Szép versek. N. László azon kívül, hogy bolgár és görög népzene ritmusát veri dobjain a Falkafolk együttesben, mindenfélét olvas "Petőfitől az Idegen szavak szótáráig". Sokfélébe belekóstolt már, hiszen egy amatőr színjátkozó együttesben abszurd drámák hőseit is alakította. "A művészet szükséglet", jelenti ki. Nemcsak játszik, hallgat is zenét, "mindenfélét". Mit jelent a zenekarban játszani, fellépni?" kérdezem, "Az öröm és a taps miatt csinálom" feleli, és elmagyarázza, a kettő nem azonos, nem okai és okozatai egymásnak. Mind a kettő szükséglet. Szembesítem egy nyolc évvel ezelőtti kijelentésével. Ma is vállalja. Ma is szereti azokat a könyveket, amelyek felzaklatják. A könyvespolcra nézek: D. H. Lawrence, Babits, Merle, Proust és Berkovits szociográfiája hitelesíti válaszát.

Legalább nyomelemeiben, de többüknél tartó oszlopként jelen van életükben a művészet. Úgy vélem, ennek szerepe lehetett abban, hogy ne érzéketlenedjenek el annyira, hogy könnyen viseljék el azt a szigorúan determinált világot, amely ellenük fordulva veszi körül őket. Mintha többük esete igazolná Buda Bélát, aki a csoda élményére való nyitottság előnyeit hangoztatta egy rádióvitában. Hogy elég-e a szép tájak és a szép versek ígérete és a szép képeken való elmerengés ahhoz, hogy elősegítse bennük olyan készségek és képességek kialakulását, amelyek segítségével az érdekérvényesítésre és a nyilvános akarattelnyilvánításra is alkalmasak lesznek, ez persze felettébb kérdéses. Úgy vélem azonban, már pusztán a szépség hiányának érzékelése is alternatívát jelenthet.

A művészetről való el nem szakadásuk megerősítheti azt a feltevést, hogy ők is - mint feltehetően minden mai ember - két világban élnek, tehát nem csak abban, melyben fogyasztók és foglalkoztatottak, amelyben emberek szeretnének maradni. Életrajzuk nem eléggé meggyőző bizonyíték erre, és ennek ismeretében a művészet csupán pótlék és pótcselekvés is. "Volt olyan élményed, amelyet csúcsmélynének, nagyon nagy élménynek neveznél?", kérdeztem őket, és hatan nemmel válaszoltak, és kisebb élményeket és örömeket is csak ügyel-bajjal tudtak összeszedgetni. Igaz, ki-ki másként értelmezte a "csúcsmélyn" fogalmát. Akadt, aki túl magasra, akadt, aki túl alacsonyra helyezte a mércét. Így aztán a kiegyensúlyozottak, F. György, B. Árpád, T. Sándor és G. Katalin is a nemmel válaszolók közé került, ám egyiküknek sem az a "nem" volt az utolsó szava. F. György így folytatta: "Talán a gyerekek. És, igaz, az is nagy élmény volt, amikor apám meglátta a saját kezemmel épített kész házat, mert addig örültségnek tartotta az egészet. Látni akkor az arcát, nagy élmény volt." B. Árpád már nagyon hiányolja életéből az igazi nagy élményt. "Az utazások csak lökések jelentettek", magyarázza T. Sándor a "kisebb nagy élményei" közül azt említi meg, hogy elvégezte a középiskolát, és megállta a helyét új munkahelyén. G. Katalin az új főnökét, a szükséglakást és szerelmüket említi meg a vele történt "jó dolgok" közül. Még szerelmüket sem sorolja a csúcsmélynek közé, kérdelem. "Szerelmünk közönséges szerelem, nem lángoló, hanem tartós. Ezt kissé szomorúan is mondom", válaszolja halkán. F. Erika és V. Lukács számára gyermekük születése volt a csúcsmélyn, F. Erika számára maga a szülés is. Sz. László a saját lakásában megünnepelt első karácsonyt nevezi meg csúcsmélynének. Ha nem is ilyen óriási, de nagy élmény volt új munkahelye is, meg az, hogy "letisztulva, megnyugodva" él. N. István a saját maguk építette házba való beköltözést érzi ilyen élménynek, illetve "igenis meg nem is, mert ugyanakkor megkérdezem magamtól, hogy miért kellett vakolnom az emberi kapcsolatok építése helyett". B. Tivadar csúcsmélyei: "A Hősök terén be-

mutatott felszabadulási happening, egy gyermekkori barátom felbukkanása és tanács kérése tőlem, szeretkezés tegnap feleségemmel." B. András nagyobb lánya középtávfutó bajnokságánál is jobban örült annak, amikor kisebbik lánya arra kérte, hogy örüljön.

Jóval szegényesebb tehát az "örömtár", mint művészi élményeink; örömhíányt, élményhiányt, ingerhiányt jelez. A "Hogyan jellemeznéd világnézeted?" kérdésre adott válaszaik valamivel határozottabbak voltak, mint jövőképeik. Heten úgy vélik, van valamilyen világnézetük. Négyen, B. Tivadar, V. Lukács, H. Lajos és Laci bácsi marxistának tartják magukat, ám mind a négyen másféleképpen. "Marxista vagyok, de a nejem jobban ismeri a marxizmust, mint én. A papok is jobban ismerik a marxizmust, mint mi", jelenti ki V. Lukács, és mást nem is igen tud mondani világnézetéről. Elmeséli még, hogy felesége szülei vallásosak, és anyjával, ha meglátogatja, az ő kedvéért ma is elmegy a templomba. B. Tivadar "nyitott marxistának" nevezi magát, ami annyit jelent, hogy mindent belevesz marxista világnézetébe, ami "bizonyítható". Istent nem, mert a világegyetem tágulása meggyőző bizonyíték számára Isten nemléte mellett. Ugyanakkor az istenhit képviselte értékeket fontosnak tartja, és - emlékezhetünk - magát az emberséget tekinti az ő istenének. "Az a baj, hogy nem vagyok igazán marxista, még nem találtam meg a számomra legmegfelelőbb eszmerendszert", panaszkodik. Társadalmi kérdésekben Lenint érzi mérvadónak, de tele van "politikai kérdőjelekkel". Úgy érzi, hogy alakuló világnézetének központjában az ember áll, és ezt annak tudja be, hogy a keresztény erkölcs is hatással volt rá.* H. Lajos elmeséli, hogy szülei nem voltak sem vallásosak, sem materialisták, ő mégis konfirmált, és 15 éves korában elolvasta a Bibliát is, méghozzá A tőkével párhuzamcsan. Úgy érezte, hogy a Bibliát megértette, és úgy döntött: ez nem kell, ez nem az ő

*E sorok leírása előtt néhány órával tudtam meg, hogy találkozásunk óta B. Tivadar is elhagyta a Hajógyárat, s jelenleg a kerületi pártbizottság gazdasági kérdésekkel foglalkozó munkatársa.

világa. A tőkét ugyan nem értette meg, de annyi megmaradt belőle, hogy "életünket a munka határozza meg". Most úgy látja, hogy "a Biblia, azon kívül, hogy az emberi kapcsolatokkal is foglalkozik, elsősorban a mennybe jutást és a tiltásokat jelenti. A tőke pedig arról szól, hogyan lehet megélni. Most már mind a két művet bonyolultnak látom, de a világnézetem egy harmadik tényező alakította ki, az élet. Még ma is vallom, hogy a létminimum eléréséig a lét határozza meg a tudatot, utána pedig fordítva". Laci bácsi apácákhoz járt iskolába, s máig hálas nekik. Hittanra is járt, persze, ministrálni is. A papokra is tisztelettel gondol, például azért, mert a lelkigyakorlaton olyan nyíltan beszéltek a szerelemről és a nemi kapcsolatról. Szeretetre és emberségre tanították a papok és az apácák, elsősorban ezt hiányolja a mai iskolából. Mai marxista világnézetét nem érzi ellentmondásban kamaszkora vallásos hitével, már csak azért sem, mert a marxizmus számára egy "gazdaságfilozófia". Ez azonban nem elég, "az ember, a lélek és a szeretet is alapkövetelmény kell legyen", hangoztatja. Korántsem zavarná a párt meg az egyház együttműködése, annál is inkább, "mert üres az ember, üres az élet, valamit már tenni kellene ellene, olyasmit, mint mi a "hetedikek körében".

T. Sándor azt tartja felfogása lényegének, hogy "az ember ember legyen", valamint a realitások tiszteletét, amit - emlékezhetünk - az igazság fölébe helyez. Hogy nő a vallás szerepe, őt nem lepi meg, mert "a papok bölcsebbek lettek, már nem erőltetik hitüket, és olyat kínálnak az embereknek, ami hiánycikk. Meg hát műveltebbek is, mint a párttitkárok, ez pedig sokat számít a világnézetek versenyében". L. László ateistának vallja magát, ami számára annyit jelent, hogy tagadja az emberi butaságot és a bálványimádást. Úgy gondolja, rengeteg vallás van, és az is egy vallás, hogy ő hisz magában és a feleségében. "Ha mégis van Isten, játszik velünk", teszi még hozzá. B. Árpád anyja és huga most is vallásosak, templomba is járnak, apja viszont ateista. Ő maga is járt ministrálni, sőt pap is akart lenni, de a templomba járók körében tapasztalt "kétarcúság" elriasztotta, miként később a párttól a párttagok kétarcúsága. A vallást ma "értékes és szép dolognak, kultúrahordozónak" tartja, és nagyon tiszteli az életükkel is bizonyító

vallásos embereket. Úgy véli, hogy "a kommunista erkölcsben nincsen igazság, a vallásos erkölcsben sokkal több". Számára "a természet az isten, mert a természet igaz és nagy titok". A lelket "alaktalan szellemnek" tartja, megfoghatatlannak és szépnek. Erről "prédikál" az embereknek, nem erőszakosan, hanem halkán, beszélgetve.

A többiek esetében nemigen lehet világnézetről beszélni. N. István jelenti ki közülük egyedüli dacosan, hogy semmilyen világnézete sincsen, csak a tagadás. Azért nevezi magát valóságellenesnek, mert "a rosszul működő társadalom menekíti ma is az embereket a templomba". F. György nemcsak Istent nem tudja elképzelni, hanem azt se, hogy az ember a majomtól származik, mert "az ember gondolkodni tud", és a gondolkodó lény előzményét is csak gondolkodó lénynek tudja elképzelni. A világnézet nem érdekli, "normális" ember akar lenni, de hogy miféle norma alapján, arra már nem tud válaszolni. B. András még emlékszik arra, hogy a vallás nyugalmat adott számára. "Jó volt fohászolni. Még ma is elmennék a templomba. Jólesne, csak egyedül szégyellek, és nincs kivel. Most már kommunistának és ateistának sem mondhatom magam, hanem inkább heterogénnek. Sokat kellene ezen gondolkodni, mondja, de most "kapásból" úgy látja, hogy "a világnézet választása hatalmi kérdés". N. Laci még komolytalannak érzi magát. "Sok minden teljesen kiesett az életemből, sok mindenre meg rálegyintettem, mert ezt láttam másoktól is, a vallásra ugyanúgy, mint a világnézetre", mondja N. Laci - hogy kedvenc költőjét idézzem - "rezge megbánás", sőt talán a keresésre, gondolkodásra való elszánás is kiérződik hangjából. V. Tibor apja ma is vallásos, de őt "sosem kényszerítették a hitre". Abban bizonyos, hogy nincsen Isten, méghozzá csillagászati és történelmi tények alapján. Elolvasta a Bibliát is. Még nem tudja, mire alapozzon. Még abban sem biztos, hogy mire nem, mert időnként megpróbálja elképzelni Istent és a mennyországot is, de azt gondolja, hogy "az ilyesmiről való többet tudás csak növekvő bizonytalanságot eredményezne" benne. F. Erika csupán ennyit válaszol kérdésekre: "A gyereket megkereszteltettük. A pap először, érthető módon, nem akarta vállalni, mintha csak sejtette volna, hogy csak azért akarom, mert nem lehet tuáni, mikor melyik papír lesz a jobb, hiszen én is

jártam őrsvezetőire, meg hittanra is." Hogy csupán ebben merülne ki a válasz, az azért kétséges, mert szívesen bambul és mélyed el a templomok képei előtt, és karácsonykor és húsvétkor is elviszi gyerekét a templomba.

Többüknél még nem került napirendre, néhányan már lezárták a kérdést, néhányan csak elnapolták. A megukat marxistáknak vallók ismeretei alatta maradnak végzettségüknek, hiányzik belőlük mind a biztos tudás, de hiányzanak a brosúraízű szövegek is. Valamennyiüket kételyek is piszkálják, és az elmélet és a gyakorlat között tapasztalható ellentmondások is nehezítik helyzetüket. Néhányuknál felbukkan a racionalizmus, az észbe vetett hit, többük válasza pedig mintha Heideggert igazolná, aki szerint a lét átlátszó és nyitott Isten felé.

A "Mi az élet értelme? Miért érdemes élni?" kérdésekre adott tizenöt válaszban 64 (személyenként 4) érték fordul elő, két tucat fajta, vagyis jóval gazdagabb ez a kínálat, mint a csúcsműmennyeké vagy a kapcsolatoké. Érthető, hiszen a reális, a már félig-meddig megvalósított célok és tervek keverednek itt a vágyakkal, a rokonszenves normákkal, ám ez sem kevés. Ime az értéktár:

család gyerekek	10
barátság, közösség	5
egészség	4
művelődés	4
jólét, létbiztonság	4
utazás, szórakozás	4
munka	3
emberség, becsület	3
szeretet	2
szerelem	2
szabadság	2
megismerés	2
művészet, szépség	2
együttes élmény	1
tanítás	1
hit	1
beszélgetés	1
nyugalom	1

az ország java	1	
igazság	1	
realitás	1	
beszélgetés	1	
alkotás	1	említés

A viszonylagos gazdagság ellenére eléggé feltűnőek a hiányok, elsősorban a közéleti értékeké, de az ontológiai értékek, a személyiség értékei és az erkölcsi értékek aránya is eléggé alacsony. Feltűnő, hogy az anyagi értékek nem válnak uralkodóvá, szerepüket tekintve pedig - ez a megfogalmazásukból eléggé egyértelműen kiderül - inkább eszköz, mint célértékek. Ezzel társaságunk tagjai máris kitűnnek rétegükből. Akadnak kifejezetten rendhagyó értékek is ebben a körben. "A legfontosabb érték nekem Szilvi, azzal együtt, hogy annak is örülök, hogy ő emberekkel foglalkozhat mint népművelő. Fontos nekem az a kerámia csacsi, mert együtt vettük, és fontosak a hangulati dolgok, ami egyszerre tetszett mindkettőnknek", mondja igen nagy hittel N. István, T. Sándornak a realitást az igazság fölé helyező és B. Árpádnak a szépséget középpontba helyező életfilozófiája már jól ismert az előző lapokról. G. Katalin fő értéke, célja, vágya a gyermekek kivül a szabadság, meg az, hogy "azt csinálom, amit akarok. Ma már korántsem az abszolút kötetlenség, hanem az, hogy ne legyen semmiféle terror, de legyen tisztelet. Szóval lelki szabadságot értek szabadságon, lelki és lelkiismereti szabadságot." F. György először szabadkozik, nincsenek "luxus igényei", csak egy normális családi ház és normális gyerekek. Megemlíti még az olvasást, majd emlékezhetünk, így folytatja: "Sok minden érdekel, amit nem tudok", ekkor meséli el a nyúltenyésztési szakkönyv vásárlását, a nyúl felboncolását, majd ezzel fejezi be: "Ja igen! Vettem három körtefát a kertbe." A "rutin-értékek" (egészség, család, munka, barátság, szerelem) felsorolása után B. András így fejezi be: "Ha már mindenképpen erőltetjük, hogy mi az élet értelme, akkor azt mondom, hogy egy ilyen beszélgetés, mint most, veled." V. Lukács is hasonlóképpen megtoldja egy "rendhagyó" értékkel: "A fő érték persze az lenne, hogy mindig igazat tudjak mondani, és csak akkor módosítani, ha meggyőznek." És azt se feledjük, amit Laci bácsi a "felebaráti szeretetről" mon-

dott, amely nélkül "fabatkát sem ér az egész", még a "kötelezővé tett" közösség sem. Ezek a rendhagyó értékek lennének a "hetedikség" ismertetőjegyei? Vagy ezek enyhítik az igazi nagy célok, az igazán bensővé tett értékek ebben a körben is feltűnő hiányát? Erre sem könnyű válaszolni. Talán valamelyest közelebb visz a titok nyitjához az, ahogy ma látják, értékelik és értelmezik hetedikségüket.

MIT JELENTETT HETEDIKNEK LENNI?

Számoltam azzal természetesen (különösen akkor, ha a kérdező maga a társaság animátora), hogy nosztalgikus hangulat uralkodik el rajtuk, a "csak a szépre emlékezem" hangulata, ezért előbb azt kérdeztem meg tőlük, hogy mire emlékeznek. Amikor felsorolták mindazt, ami eszükbe jutott, egy listával segítetttem ki-kihagyó emlékezetüket, de ezekből a sugallt válaszokból csak azokat jegyeztem fel, amelyeket meggyőző metakommunikáció is megerősített. Nagyon nehéz ezeknek a válaszoknak a számszerű összesítése, hiszen eléggé különböző összetételben vettek részt az egyes beszélgetéseken. Mégis jelent valamit az, hogy elsőre összesen 87, egyénenként átlagosan 5,7, másodikra (a besegítésre) újabb 42, egyénenként átlagosan 2,8, összesen tehát egyénenként 8,5 témát, eseményt említettek meg. Összesen 53 téma és esemény maradt meg az "összegléleketben", vagyis alig akad olyasmi, amire legalább egyvalaki ne emlékezett volna. A gyakorisági lista, amely valamiféle információt mégiscsak nyújt a hatás irányáról, a három és fél év lenyomatáról, így fest:

Asperján regényei és látogatása	9 (8+1)
A Mester és Margarita	8
Fábry Az ötödik pecsét c. filmje	7 (7+5)
Játékok, tesztek	6
Örkény Meddig él egy falja	5 (2+3)
A férfi-nő kapcsolat	5 (3+2)
Pasolini Máté evangéliuma c. filmje	5 (2+3)
Fellini Amarcord c. filmje	5 (2+3)

A Talán eltűnök hirtelen c. József Attila-vers előadásai és értelmezései	4	(1+3)
Sánta Nácik c. novellája	4	(2+2)
A Lucia és Rodrigo c. tanmese	4	(3+1)
Társaságunk névválasztása	3	
Schaár Erzsébet szobrai és Pilinszky verseinek értelmezése Gereben Ferenc segítségével	3	(1+2)
Az özönvíz-bárka játék	4	
A hajógyári ügyek, szakszervezet, teljesítménytaktika, vezetés	3	
A három hivatásos kritikus Pilinszky-értelmezései	3	
Utópia-játék	3	
Értelmiség	3	(1+2)
Örkény Magyar Panteon c. novellája	3	
Képzőművészeti alkotások	2	
Vallás	2	
Mindennapi ügyek	2	
Hátrányos helyzet	2	
Nagy László A betűk gyászörsege c. verse	2	
Szabadság-meghatározottság	2	(0+2)
Bryan Luckham látogatása	2	(1+1)
József Attila Ha nem szorítasz c. verse	2	(1+1) említés
és még 25 féle téma		1-1 említés

Sok vagy kevés? Ali, ha válaszolható meg ez a kérdés. A sorrendben első három témára mindenki, a további nyolcra a társaság nagyobb része, a további ötre a társaság fele emlékezett. Meglepett, hogy milyen sokan emlékeztek a Bulgakov-regényre, a József Attila- és Pilinszky-versekre, az egyik Örkény-novellára. Ami majdnem teljesen kihullott emlékezetük-ből: Kondor Béla képei, Rózsa János Pókfoci c. filmje, a sci-fi-novella, a karácsonyi népszokások, Akutagava Cserjésben c. novellája, Csurka Ecce homo c. novellája, beszélgetés a halál-ról. Elképzelhető, az sem tűnt el nyomtalanul, ami az emlékezetből kihullott.

Hogyan maradt meg, ami megmaradt: az együttes élmény kellemes felhangjaként vagy egy életre szóló iránymutatásként, kellemes vagy katartikus élményként? A "Mit jelentett számodra?" kérdésre a következő válaszokat kaptam:*

V. Lukács: "Jó kikapcsolódás volt. Ha megint lenne, újra elmennék. Mivel jóval később kapcsolódtam be és hallgatóg típus vagyok, először sok minden feszélyezett, aztán én is belendültem, ám addigra vége is lett. Hasonló nem volt azóta életemben."

F. György: "Ha most lenne, több időt szánnék rá, megérné. Engem Laci bácsi hívott. Nagyon kíváncsi voltam rá, mert anyit beszéltek róla - Laci bácsi is, B. András is, F. Erika is - a brigádban. Arra számítottam, hogy új dolgokat ismerek majd meg, értek meg. Így is lett."

H. Lajos: "Volt a társaságnak egy jó értelemben vett közösségi ereje. Többet akarás által vezérelt útkeresés, ezzel jellemezhetem a vállalkozás lényegét. Ráterelődött a figyelmünk a szocialista erkölcs bizonytalanságára. Többen rájöttünk, én is, hogy tetteinket jobbra csak a virtuskodás jellemzi. Ami idegenül hagyott: a sci-fi és a misztikus jövőkérés."

V. Tibor: Nemigen tudnám megfogalmazni, hogy mit jelentett. Sokat vitatkoztunk. Érvekkel. Ez tetszett. Módszereket raktároztam el magamban. Arra is, hogyan kell kiindulnom, ha nyerni akarok. Számomra a módszer érdekesebb volt, mint a téma. A te nyitottságod hatott rám legjobban. Azóta nincsen társaságom."

B. András: "Ott megmondhattam a magamét. Bárki elmondhatta búját-baját nyíltan. A fő hangsúly a szocialista emberen volt. Roppant jól éreztem magam. Ez volt életemben a társaság. Fel lehetett rád nézni, mert tartásod volt."

N. Laci: "Együtt voltunk. Kulturálódunk. Semmiféle kényszer nem volt. A zuglói klub még pótolni tudta, de azóta ilyen nincs."

L. László: "Nagyon sokat jelentett, és semmit. Miért? Mert felcsillant egy nagy lehetőség. Az volt a környéken az egyetlen értelmiségi hely. Nagyon kockázatos vállalkozás volt. Si-

*Saját kiemeléseim.

kerélményt adtál nekünk, aztán romba dőlt a csodavilág, mert nem lehetett folytatni. Elhitetted velünk a csodát, és ezzel megzavartál minket. A Talán eltűnök hirtelen elmondása és megbeszélése után valósággal transzba estem, és hazafelé mentem, késő este, csodás erőt érezve magamban megálltam a hídon, és hangosan elmondtam a verset. Szóval óriási volt. De mit értél el? Behúztál minket a csöbe, elvarázsoltál. És hagytál, nem is tehetél mást, kijózanodni. Ez a mostani beszélgetés is teljesen felkavart."

T. Sándor: "Komoly szórakozást jelentett. Megismerkedhettünk a kérdések és az élet másik oldalával, szokatlan oldalakkal. Kitörhettünk egy szűk körből, a munkából. Lehet, hogy később ennek a hatására hagytam el a szakmát, és lettem szakoktató. Lehet, hogy ezért akartam és tudtam elvégezni a középiskolát."

B. Árpád: Nem lehetett egyértelműen skatulyába tenni azt, amivel foglalkoztunk. Érdekes összetételű volt a társaság, nagyon különböző stílusú emberek. Sokat jelentett, sokkal többet, mint jó csevegést egy klubban. Része volt életemnek. Megfogott a légkör. Szerettem figyelni a többieket, hogyan reagálnak. Sajnos, semmiféle folytatása sem volt, mármint közösségi folytatása, mert én magam vagyok, aki filozófiámat hirdetem. Úgy érzem, a többiekre is hatott."

N. István: "Két közösség volt eddig életemben: katonabarátaim és ez a társaság. Megmozgatta az ember fantáziáját. El lehetett mondani, mert volt kinek, gondolatainkat. Foglalkozhattunk kényes kérdésekkel. Léggöre volt, most is igényem lenne rá."

F. Erika: "Önmagamot jelentette. Rengeteget! Odafigyeltek arra, amit mondtam. A régebbi író-olvasó találkozókat végigrohogtúk, a körben ilyesmi sosem volt. Nemcsak úgy figyeltek oda rám, hogy ni csak, egy csudabogár, hanem értékesnek is tartottátok azt, amit mondtam."

G. Katalin: "Nagyon sokat. Jó hatással volt a természetemre. Kényszerítettél, hogy válaszoljunk akkor is, ha nem vagyunk valamiben egészen biztosak. Jó volt, hogy senki sem nevetett ki, amikor hülyeségeket mondtam. Szívesen emlékszem N. Laci érdekes véleményeire, pedig ő szólalt meg legritkábban."

És ami szintén fontos: mindig tudtal dicsérni."

B. Tivadar: "Akkor így éreztem: ez egy olyan hely, ahol tanulni lehet. Tőled sokat tanultam. Tudatosan kezdtem olvasni. Emlékszem, a Szabó Dezső-regényt is a kör hatására választottam. A megközelítési mód hatott talán leginkább, vagyis hogy nem tanárkodtál. Egymást vittük tovább. Tipikus kisközösség volt, ami manapság hiányzik, és akkor is hiányzott. Az volt a legjobb, hogy hagytad, hogy mi jöjjünk rá. A könyvtár is szerepet játszott, jó háttér volt. Emlékszem, G. Katalin órákig ott üldögélt. Meg voltam indulva, így jellemezhetném az akkori, ottani magamat."

Sz. László: "Ilyen még nem volt! Jól éreztem magam. Megpróbáltam másokat is odacsábítani, de hát akkor már, sajnos, a vége fele járt. A gondolatcserét élveztem legjobban. Olyasmiről beszélgettünk, ami tulajdonképpen minden emberben benne van, de itt ki is oldódott belőlünk."

Laci bácsi: "Az út, ezt se feledjük el, a szocialista brigádból az író-olvasó találkozókra keresztül vezetett a társaságunkhoz. Hogy mit jelentett? Bepótolhattam mindazt, amit addig elmulasztottam. Kellemes is, hasznos is volt. Sokat játszottunk és tanultunk. Kitekinthettünk a világmindenségbe, betekinthettünk a tudományba, segítségdel. Megdolgoztató játékok is voltak. Megváltozott azóta a szókincsem. Hatással volt arra is, hogy milyen funkciókat töltsék be. Semmi se pótolja."

M. Zsuzsa: "Újdonság volt nekem is. Persze én másképpen voltam benne, s el kell mondanom, sok idegeskedéssel járt, mert én szeretek mindent maximálisan csinálni. Lestem, hogy eljött-e mindenki, ki nem jött el, miért, lestem, hogy hogyan megy, de közben állati módon élveztem. Szellemi horizontnyitás volt még az egyetemet végzett könyvtárca számára is. Ebben a társaságban olyanok is megragadtak, akik sosem voltak könyvtári tagok. Büszkeség töltött el kollégáim előtt: nekem van valaim, ami nekik nincsen. Akik később is bejártak a könyvtárba, mindig visszatértek rá valahogy. Erre-arra emlékeztünk. Jelezték, ha hallották valamelyik rádióműsorod. Újra és újra elővették a megoldhatatlan tanmeséket."

"Érzem (...), hogy az összes művelődési akciónk (...) csak azt a törekvésünket szolgálja, hogy a munkásságot ráve-

gyük: arra az időre gondolkozzon értelmiségiként, váljon szellemi emberré, mert hiszen más alapon hogyan is képzelhetnénk el a párbeszédet, aztán menjen vissza a maga partikularitásába, mert anélkül hogyan is élhetne ott, ahol és úgy, ahogy él, és nekünk ki termelné meg az életet?", állítja és kérdezi Halmos Ferenc, az Illő alázattal című szociográfia szerzője, ezúttal is kellő alázattal.* Részben társaságunkra is érvényes, amit mond, de a mi esetünk, úgy vélem, mégis különbözik valamennyire. Ez a "művelődési akció", illetve a mi esetünkben önművelődési akció, alulról indult, ők kezdeményezték a párbeszédet. Ezek a megfogalmazások azt bizonyítják számomra, hogy a Hetedikiek társaságát a másodlagos, a már felnőttkori szocializáció rendhagyó esetének tekinthetjük.** Rendhagyó annyiban, hogy ez nem intézményes keretben történt, hanem intim kisközösségben, és hogy a ható tényezők együttesében nagyobb szerep jutott az érzelemnek, mint a második szocializációban általában jutni szokott. Megélhettük, és hogy meg is éltük, azt Sz. László vallomása ("Olyasmiről beszélgettünk, ami minden emberben benne van de itt ki is oldódott belőlünk.") igazolja, hogy az válik számunkra valóságossá, amiről beszélgetünk. Néhány vallomás azt is bizonyította, hogy a beszélgetés nemcsak érzékelteti és "felépíti" bennünk, hanem meg is változtatja a valóságot, valamint azt is, hogy olykor sikerült átlépni azt a határt, amelyet Halmos Ferenc jelzett, azt a laboratóriumi helyzetet, amikor kilépve saját kereteik közül, néhány órát a szellem embereként töltenek el. Néhány esetben talán sikerült az ünnepi nyelven elhangzottakat saját nyelvükre lefordítani, illetve nyelvújítási törekvéseket saját nyelvükön megvalósítani. Az is érződik vallomásaikból, hogy "hetediknek" lenni nemcsak kellemes és hasznos volt, hanem egészen más is: önmaguknak lenni, kilépni a szűk keretéből, megindultan megindulni, egymást vinni, többet akarni, kultúrálódni, utat keresni. Lenyomataiból ítélve több volt ez valamivel, mint egy értelmiség által animált művelődési akció: találkozás, érintés, kihívás és jeladás is.

*Mű? Munkás. Bp. 1985. Magvető K. 59. l.

**P. L. Berger - Th. Luckmann: A valóság társadalmi megformálása. Bp. 1985. Népművelési Intézet.

SUMMARY

The association was created in 1975 in the period of a weary brigade movement and struggling adult and continuing education, with a dozen shipyard workers, one librarian acting as host and a sociologist who later became animateur of the association as founding members. They spent together every second Friday afternoon for three and a half years to discuss love and passion, workplace democracy and social inequalities, faith and prejudices, culture and arts. A frequent guest of theirs through his works was István Örkény whose writings they used as one should, that is to say they played with them. Others who made an appearance before the company count people like Attila József, László Nagy, Tivadar Csontváry, Fellini, Akutagava, Ferenc Sánta, Giotto, Pasolini, György Asperján and Penderecki. Surprisingly enough the association was never "nationalized" or integrated into some institution and these people could remain just a group discussing various issues in a corner in the trade union library. Something one could take as a coincidence at first but clearly is not one on second thought is that all these people had come to the city from rural areas and sought to exceed the limits of a skilled worker's existence in different ways, carrying on their studies, assuming social responsibilities and relentlessly seeking the truth. As a matter of fact, what led to the disintegration of the association was that they took too many responsibilities and ran out of time. Yes, the group disintegrated but these three and a half years meant a period of "paradise", of getting to know oneself better and of finding one's place for many of them and remained not just an eternal memory but also a standard of conduct, as illustrated by the interviews made ten years later. The sociologist who goes to see them one after the other can witness dramatic changes in virtually all cases. He can record the striking absence of company and also self-exploitation to the extent of the inhuman, a struggle to preserve harmony and radical changes in individual

careers, as illustrated by the titles of different chapters: "From daybreak till nightfall", "Rush for security", "Poems postponed", "Life-rythm and drumbeat", "Two steps higher", "Travel and world concept". The amateur of the one-time association met people on their way to somewhere and in some cases ramblers with no destination. He confronts them with the opinions they held once, asks them "where we are heading", interviews them on the most interesting experiences and relations they have had and also enquires about what it meant and what it means now for them to be seventh in the row as they themselves chose to be called seventh in the spirit of a poem by Attila József and have tried honestly, if not always successfully to accomplish the goal they set for themselves: "You should be the seventh in the row yourself."

Общество сложилось в 1975 году в тот период, когда бригадное движение уже выдыхалось, а просвещение на производстве шло с большими трудностями. Его основателями были десяток рабочих с судостроительного завода, библиотекарь из профсоюзной библиотеки, где проходили встречи, и социолог, ставший впоследствии душой общества. Три с половиной года эти люди вместе проводили вечера каждую вторую пятницу, беседуя о любви и увлечениях, о демократии на производстве и общественном неравенстве, о вере и предрассудках, о культуре и искусстве. На этих встречах посредством своих произведений частым гостем был Иштван Эоркенъ, произведения которого использовались по назначению: они обыгрывались. Но в кругу этих людей "гостями" были также Аттила Ёжеф, Ласло Надь, Тивадар Чонтвари, Феллини, Акугатава, Ференц Шанта, Джотто, Пасолини, Дёрдь Асперьян и Пендеречки. Чудом общество не было "национализировано" или "интегрировано". Оно так и осталось группой людей, беседующих в одном из уголков профсоюзной библиотеки. На первый взгляд может показаться случайным, а если присмотреться, то делако не случайно, что все участники были людьми, приехавшими в столицу из деревни, пытавшимися вырваться за рамки квалифицированных рабочих /все они работали и продолжали учиться, несли общественные функции, были активны, искали правды. Причиной распада этого общества была нехватка времени, так как они слишком много брали на себя. Общество распалось, но эти три с половиной года для многих из них стали незабываемыми, стали меркой в последующей жизни, "райским временем", были временем осознания и становления. Это выяснилось из разговора с эти-

ми людьми спустя 10 лет. Социограф по очереди разыскал всех бывших членов этого общества и узнал о драматических изменениях в жизни почти каждого из них. Кроме сожаления, что уже нет их общества, социограф смог установить нечеловеческую самоэксплуатацию, стремление всеми силами, со скрежетом зубным сохранить гармонию, узнал о резких изменениях на их жизненном пути. Это нашло отражение и в названиях глав, знакомящих с их дальнейшей жизнью и работой: "С раннего утра до позднего вечера", "В погоне за обеспеченностью", "Отсроченные стихи", "Ритм жизни под барабанный бой", "Два шага вверх", "Поездка с миропониманием". Социограф, бывший когда-то душой общества, встретился с людьми, находящимися в пути, но в некоторых случаях это были странники без всяких целей. Он напомнил им их прежние мнения, задал им вопрос "Куда идём?", расспрашивал их о самых глубоких впечатлениях, о их связях, интересовался, что означало и что означает для них теперь быть "седьмыми", ведь когда-то они сами избрали это название своему обществу на основе стихотворения Аттила Ёжефа и попробовали с честью, хотя и не всегда успешно, выполнить поставленную перед собой задачу: "А седьмым будь ты сам!"

